

e-ISSN 2651-379X

İBN HALDUN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF IBN HALDUN STUDIES

| Cilt / Volume 7 | Sayı / Issue 1 | Ocak / January 2022 |

İBN HALDUN
ÜNİVERSİTESİ

Açık Erişim Dergi / Open Access Journal

İBN HALDUN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF IBN HALDUN STUDIES

| Cilt / *Volume* 7 | Sayı / *Issue* 1 | Ocak / *January* 2022 |

e-ISSN 2651-379X

İBN HALDUN
ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

İbn Haldun Çalışmaları Dergisi

| **Yayıncı:** İbn Haldun Üniversitesi / **Publisher:** *Ibn Haldun University* |
| **e-ISSN** 2651-379X | **Sıklık:** Yılda İki Sayı / **Frequency:** *bi-annually* |

İbn Haldun Üniversitesi Adına Sahibi / Owner on Behalf of Ibn Haldun University
Atilla Arkan, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Yayın Kurulu Başkanı / Editor in Chief
Recep Şentürk, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Editörler / Editors
Sönmez Çelik, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Vahdettin Işık, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Savaş Cihangir Tali, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Yardımcı Editör / Associate Editor
Kübra Bostancı, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Yayın Kurulu / Editorial Board
Syed Farid Alatas, Singapur Ulusal Üniversitesi, Singapur
Sefa Bulut, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Savaş Cihangir Tali, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Miriam Cooke, Duke Üniversitesi, ABD
Sönmez Çelik, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Ahu Dereli Dursun, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
Tahsin Görgün, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Vahdettin Işık, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Ali Osman Kuşakçı, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Bruce B. Lawrence, Duke Üniversitesi, ABD
Mehmet Öncel, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye
Recep Şentürk, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Hüseyin Yılmaz, George Mason Üniversitesi, ABD

Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor
Sönmez Çelik, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

İbn Haldun Çalışmaları Dergisi (e-ISSN 2651-379X), İbn Haldun Üniversitesi tarafından yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. 2016 yılında yayımlanmaya başlanan dergi; dil, edebiyat, tarih, sanat, mimari, sosyoloji, ilahiyat ile insan ve toplum bilimleri alanlarında özgün bilimsel Türkçe, İngilizce ve Arapça makaleler yayımlar. Yazılarda belirtilen düşünce ve görüşlerden yazar(lar)ı sorumludur.

Journal of Ibn Haldun Studies (e-ISSN 2651-379X) is published by Ibn Haldun University, which is a referred bi-annual and blind peer-review. It has been published since the year of 2016. The journal publishes original Turkish, English or Arabic articles on the subjects of language, literature, history, art, architecture, sociology, theology and human and social sciences. The views expressed in the papers are under the responsibility of authors.

Yönetim Yeri / Head Office: Başak Mahallesi, Ordu Caddesi, F-05 Blok No:3 34480- Başakşehir, İstanbul, Türkiye
Telefon / Telephone: +90 212 692 0212 | **E-Posta / E-mail:** journal@ihu.edu.tr, **URL :** <https://journal.ihu.edu.tr>

İbn Haldun Çalışmaları Dergisi

| **Yayıncı:** İbn Haldun Üniversitesi / **Publisher:** *Ibn Haldun University* |
| **e-ISSN** 2651-379X | **Sıklık:** Yılda İki Sayı / **Frequency:** *bi-annually* |

Cilt / *Volume* 7

Sayı / *Issue* 1

Ocak / *January* 2022

İçindekiler / *Table of Contents*

Razia Abdieva

- Devlete Güven ve Vergi Ahlakı İlişkisinin İbn Haldun'un İktisadi Düşünceleri Çerçevesinde İncelenmesi: Kırgızistan Örneği / *Investigation of the Relation between Trust to Government and Tax Morale in the Context of Ibn Khaldun's Economic Thoughts: The Case of Kyrgyzstan*..... 1-16

Bünyamin Duran

- The Relationship Between Economic Development and Socio-Cultural Values, According to Alfred Marshall / *Alfred Marshall'da Ekonomik Gelişme: Sosyo-Kültürel Değerler İlişkisi*..... 17-25

Abdullah Enes Tüzgen

- Seeing the Invisible: Change of State Identity and Economic Interest in Turkish-Arab Relations, 2002-2012 / *Görünmeyeni Görmek: Devlet Kimliğinin Dönüşümü ve Türk-Arap İlişkilerinde Ekonomik Çıkarlar, 2002-2012* 27-53

Mustafa Atak

- Pandemi Öncesinde Üniversite Öğrencilerinin Ruh Sağlığı İle İlişkili Faktörler / *Factors Associated with Mental Health of University Students Before the Pandemic* 55-67

Rahmouna Zidane

- Engendering Linguistic Variation in Literary Prose via Scientific Discourse / *Edebi Düzyazıda Bilimsel Söylem Yoluyla Dilsel Varyasyon Doğurması*..... 69-85

Hande Yavuz

- Kitap Tanıtımı / *Book Review: İslâm hukukunda Kadın, Aile ve Toplumsal Cinsiyet* 87-94

Devlete Güven ve Vergi Ahlakı İlişkisinin İbn Haldun'un İktisadi Düşünceleri Çerçevesinde İncelenmesi: Kırgızistan Örneği

Investigation of the Relation between Trust to Government and Tax Morale in the Context of Ibn Khaldun's Economic Thoughts: The Case of Kyrgyzstan

 Razia Abdieva

*Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan
razia.abdieva@manas.edu.kg*

Geliş Tarihi: 20 Kasım 2021

Kabul Tarihi: 25 Ocak 2022

Yayın Tarihi: 30 Ocak 2022

Öz: Devletin en önemli gelir kaynağı vergilerdir. Son yıllarda iktisatçılar insanların vergi ödeme nedenlerine ve yaklaşımlarına odaklanmışlardır. Yapılan ampirik çalışmalar kişilerin vergileri ödeme isteğine sadece vergi oranları, denetleme olasılığı ve vergi cezaları gibi iktisadi faktörler değil mükellefin yaşı, medeni durumu, dindarlık ve eğitim seviyesi, ekonomik statüsü gibi sosyo-demografik faktörler ile hükümete ve parlamentoya güven, kamu hizmetlerinin kalitesinden memnun olma gibi siyasi etkenler kişilerin vergi ile ilgili bakış açısı ve vergi davranışına ve sonuç olarak vergi ahlakı seviyesi üzerinde önemli etkide bulunmaktadır. Çalışmada Kırgızistan'da vergi ahlakının seviyesi ve siyasi faktörlerin vergi ahlakı üzerindeki etkisi 2010 ve 2013 yıllar arasında yapılan Dünya Değerler Anketi (World Values Survey) verilerini kullanarak incelenecektir. Bu araştırma kapsamında Kırgızistan'da 1500 anket gerçekleştirilmiştir. Söz konusu faktörleri incelemek için sıralı probit modeli uygulanacaktır. Çalışma sonucunda devlete olan güvenin ve vergi ahlakının artırılması için verilecek önerilerde İbn Haldun'un düşüncelerinden faydalanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Vergi Ahlakı, Devlete Güven, Asabiyet, Kırgızistan

Abstract: Tax revenues are significant in the economic and social development of the state. In recent years, economists have focused on the reasons why people pay taxes. One of the main causes of voluntarily paying taxes is tax morale of taxpayers. Empirical studies revealed that along with socio-demographic, socio-psychologic, economic factors, institutional factors too affect tax behavior. The aim of this paper is to investigate institutional factors such as trust to government, parliament, judiciary and legislative system to tax morale in Kyrgyzstan using World Values Survey data that conducted in 2011 to 1500 respondents. According to the results trust to officials of public sector, level of the protection of human rights and trust to election system has significant effect on tax morale in Kyrgyzstan.

Keywords: Taxes, Tax Morale, Trust in Government, Asabiyet, Kyrgyzstan

1. Giriş

İbn Haldun (1332–1406) Orta Çağ'ın öncü Arap-İslam düşünürlerindedir. Tarih, sosyoloji, siyaset bilimi, ekonomi, kamu yönetimi ve maliye alanlarında geleceğe yönelik, öncü ve kurama dönüşebilecek düşüncelerini bırakmıştır. İbn Haldun tarihi olaylara bilimsel yönden bakan, ilk defa eleştirerek analiz eden ve onların arkasındaki gerçekleri derin inceleyerek "neden-sonuç" ilişkisini kurmaya çalışan aydın bilim adamıdır.

İbn Haldun'un tüm adı geçen alanlardaki düşünceleri *Mukaddime* isimli eserinde yazılmıştır. Bu eserde toplumların ortaya çıkış nedenleri, toplumların biçimi ve yapısı belirtilmiştir. Bunun dışında söz konusu eserde toplumun devleti oluşturma nedenleri, devletin gelişmesinin aşamaları, toplumun davranışı, kamu yönetimi ve yöneticilerin davranışını etkileyen faktörler hakkında teoriye dönüşmeye değer olan bilgileri bırakmıştır. Hatta bu eser sonraki sosyal bilimler alanındaki çok sayıdaki teorilerin gelişmesinde ilham kaynağı olduğu tahmin edilebilir.

Çalışmamızda Kırgızistan'da mükelleflerin devlete olan güveni ile vergi ahlakı derecesi arasındaki ilişki Dünya Değerler Örgütü'nün 6. sayısındaki veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Girişi izleyen 2. bölümde İbn Haldun'un devlet ile ilgili görüşleri, 3. vergi Ahlakı ve Vergi Ahlakını etkileyen faktörler incelenmiştir, 4. bölümde veri ve yöntem anlatılmıştır ve 5. bölümde de sonuç ve öneriler sunulmuştur.

2. İbn Haldun'un Devlet İle İlgili Görüşleri

İbn Haldun *Mukaddime* eserinde kişilerin sosyal varlık olduğuna işaret etmiştir. Toplumsal yaşam kaçınılmaz bir gerekliliktir. Çünkü insan sosyal varlıktır. (Mukaddime, 79. sayfa; çev. Kendir: 2004). İnsanın sosyal varlık olması onun kişisel ihtiyaçların dışında sosyal veya kamusal ihtiyaçlarının da var olduğunu bildirir. Kamusal ihtiyaçlarının en temeli ise iç ve dış güvenlidir. "Devlet olmanın gerektirdiği sonuçlardan biri de sükunet ve rahattır" (Mukaddime, 239. sayfa çev. Kendir). Kişilerin rahat ve refah bir yaşam tercih etmeleri onları bir devlet kurmaya çabalamasına neden olmaktadır. Bununla birlikte kişiler egemenliğe sahip olmak için de topluma dönüşmeyi ve devlet olmayı istemektedirler. "Başkalarını yenip onlar üzerinde hakimiyetlerini kurmak ve kendilerine savunmak için sahip oldukları emel ve ortaya koydukları gayret ve cesaret gerçekten örnek bir boyuttadır. Devletlerini kurmak için seve seve canlarını verir ve devlet kurmakla kazanacakları yücelik ve üstünlüğü kaybetmektense ölmeyi tercih ederler" (Mukaddime, 238. Sayfa, çev. Kendir).

İbn Haldun devletin kurulmasında en önemli unsurun asabiyet olduğunu söylemiştir. Asabiyet devletin kurulmasından sonra da devletin hayatta kalabilmesi ve faaliyet sürdürebilmesi için önemlidir. Asabiyet diğer bir deyişle devlet için insanın ruhu gibi önemli olduğu söylenebilir.

Asabiyet düşmanlık saldırısından korunma ve üstün gelme amacıyla ancak nesep, kardeşlik ve akrabalık vasıtasıyla elde edildiğine işaret etmiştir. Asabiyet toplumsal güç ve taban (Mukaddime, sayfa 275) olduğunu, diğer bir deyişle toplumun manevi ve sayı açısından da çok olması sayısal gücünü de ifade etmektedir. Farklı araştırmacılar tarafından "yakınlık bağı", "topluluk duygusu", "dayanışma duygusu", "ortak ruh", "toplumsal uyuşma", "toplumsal dayanışma", "milliyetçilik fikri", "askerî ruh" olarak tanımlanmıştır (Hassan, 1999).

Günümüzde ülkedeki ideoloji, halkın devleti desteklemesi ve devlet ile ilgili görüşü genel olarak aldığımızda halkın devlete güveni asabiyeti temsil edebilir. Çünkü halk ancak devlete güveni yüksek olduğunda onu destekler. İbn Haldun da asabiyetsiz devlet yönetimi zor veya imkansız olduğunu belirtmiştir. Asabiyetten bir hükümdarlığın (devletin) doğması isteğe bağlı bir şey değil, daha önce de söylediğimiz gibi, zorunlu bir durumdur. "Bil ki, hükümdarlık, asabiyetin tabii bir gayesi ve sonucudur. Şeriatlar, dinler ve bunlar gibi halkın (büyük kalabalıkların) yönlendirileceği her şey mutlaka asabiyet (birbirine kenetlenmiş toplumsal güç) gerekir." (Mukkaddime, 287, çev. Kendir). Devlet de halkın güvenine sahip olduğunda devleti etkin yönetebilir ve uyguladığı politikalarında da başarılı olacaktır.

İbn Haldun Mukaddime'de devleti canlı bir varlık olarak onun yaşam süresinin var olduğunu ve gelişme dönemlerini belirtmiştir. Devletin yaşama sürecini kuruluş, büyüme, olgunlaşma ve çökme aşamalarını belirtmiştir. Bu aşamalar: Kuruluş Dönemi, Otorite Dönemi, Refah Dönemi, Taklit dönemi ve Savurganlık Dönemi olarak beş döneme ayırmıştır.

- 1) *Kuruluş Dönemi*: Bu dönemde belli bir kabileyi galip ederek devleti kuracaktır ve topluluktan topluma dönüşme aşamasıdır. Bu aşamada asabiyet oldukça güçlüdür ve hükümdar henüz kendisini vatandaşlarından ayrı tutmaz. 'Bil ki, devletler başlangıçta (lüks, ihtişam ve görkem gibi) hükümdarlık eğilimlerinden uzak olurlar. Çünkü başlangıçta devletin kurulmasını ve hakimiyetini sağlayan bir asabiyetin olması şarttır. Başlangıçta devlet bu hal üzere olduğu gibi, devlet başkanı da sade, bedevi özellikte, insanlara yakın ve kendisine ulaşılması kolay biridir' (Mukaddime, sayfa 385). 'Devletler başlangıçta halkına karşı şefkat ve

iyilikle muamele ederler. Eğer yönetim halka karşı yumuşak ve şefkatli olursa, insanların (geleceğe ilişkin) emelleri ve beklentileri canlanır, ülkenin imarını ve kalkınmasını sağlayacak sebeplere sarılıp çalışırlar ve toplumun nüfusu da artar (Mukaddime, sayfa 402). Bu dönemde hükümdar iktidara yeni geldiğinden halkına hizmet etmek ve otorite kazanma, itaate sahip olmak amacıyla ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamaya gayret gösterecektir.

- 2) *Otorite Dönemi*: Bu aşamada iktidarı elinde bulunduran hükümdar kendi grubu üzerinde otoritesini tesis eder, mülkü ve nimetlerini kendisi için istemeye baslar. Grupta rakip olacak ileri gelenler yönetimden uzaklaştırılır, kendine bağlı itaatkar kişiler yönetime gelir. Ancak devlet başkanı iktidarını sağlamlaştırıp yönetimi tek başına ele alınca, işlerini, yakın çevresi ve seçkin adamlarıyla görüşme ihtiyacı duyar ve gücü yettiği kadar kendisini halktan soyutlar. (Mukaddime, sayfa 385). Bu dönemde iktidarda olmanın tüm faydalarını anladıktan sonra mümkün olduğu kadar iktidarda uzun süre kalmayı isteyerek buna tehdit eden faktörleri yok etmeye çalışır. Çünkü iktidarda olmanın lüks hayata alışmıştır. Böylece bu dönemde iktidar devlet harcamasının artmasına neden olacaktır.
- 3) *Refah Dönemi*: Bu dönem devletin en gelişmiş dönemidir. Ekonomik refahın arttığı ve buna paralel olarak kültürel unsurların geliştiği dönemdir. Güçlü ordu ve yöneticilere sahip olan ve vergi gelirlerinin de düzenlidir. Bu dönemde iktidar lüks alışkanlıklarını daha da geliştirerek san ve şöhret ön plana çıkar ve kendini ölümsüzleştirecek eserler meydana getirilir. Bununla birlikte servetini artırır.

İbn Haldun devletin gelişmesi ile kişilerin kamusal hizmetlere olan talebinin de arttığına işaret etmiştir. 'Toplumun devlet kurduktan sonra mal ve zenginliklerinin artması ile zorunlu ihtiyaçları karşılama derecesini aşmış, daha ince ve estetik ihtiyaçlarını karşılama imkanlarına kavuşur. Güzel binalar ve saraylar inşa etmek, oralara su akıtmak, bahçeler oluşturmak, en güzel yemekleri yemek, en güzel giyecekleri giymek, konutlarını en güzel şekilde döşemek ve en güzel kapları kullanmak gibi...' (Mukaddime, 237. Sayfa, çev. Kendir). Burada Wagner Kanunu olarak belli olan Kamu Harcamalarının Artış Kanunu ile ilgili görüşün var olduğunu söyleyebiliriz. Kişilerin geliri arttıkça onların kamusal mal ve hizmetlere olan talebi kamu harcamalarının hızından daha da yüksek hızda artacaktır. Bu kanun özellikle İbn Haldun da belirttiği gibi devletin ekonomik ve sosyal yönden gelişme aşamasında geçerlidir.

Bu aşamada devlet yönetiminde bozulma başladığını İbn Haldun şöyle belirtmiştir: 'Devlet güçlenip hükümdarlık aşamasına geldiğinde, hükümdar, iktidarda kendisine ortak olanları yönetimden uzaklaştırıp, iktidarı kendi tekeline almaya çalışır. Bunun için de işe, devlet yönetiminde diğerlerine göre daha etkili konumda olan kendi yakınlarından

ve aşiretinden başlar. Yine hükümdarın yakınları sahip oldukları güç ve üstünlükten dolayı, diğerlerine göre daha fazla lüks ve bolluğa gömülmüşlerdir. Dolayısıyla hükümdarın kendi yakınları ve aşireti, iki yıkıcı tehlike tarafından kuşatılmışlardır. Birincisi içine gömüldükleri lüks ve bolluk, ikincisi hükümdar tarafından gelecek olan darbe, yani yönetimden uzaklaştırılmaktır' (Mukaddime I, 391).

- 1) *Taklit Dönemi*: Bu dönemde siyasi iktidar, önceki yönetimden bırakılan sistemi yeterli görmeye başlar ve değişikliğe, yeniliğe karşılık gösterir. Sistemi koruma ve bu yolu takip etmek en doğru olduğuna inanır.
- 2) *Savurganlık Dönemi*: Siyasi iktidar, atalarından kalan mirası arzu ve hevesine göre israf etmeye ve savurganlık yapmaya başlar. Devlet yönetimine ehliyetsiz kişiler geçirilir. Devletin çözülme ve yıkılma süreci başlar. Ordusunu, memurunu besleyemez ve giderlerini karşılayamaz hale gelir ve yıkılır.

Devletin çöküşünün diğer bir nedeni ise hükümdarın etki altına alınıp işlevsiz hale gelmesidir. Hükümdarın çevresindekilerin etkisi altında kalması ve gerçeği görememesi devletin yıkılma dönemine geldiğinin belirtisidir. Fakat bu aşamada da hükümdar yönetiminin etkinliğini yükselterek devleti kurtarabilecektir. Ama 'devlet adamlarının sahip oldukları lüks ve alışkanlıklar, bu durumdan kurtulmaya engeldir. Alışkanlıklar ise (değiştirilmesi mümkün olmayan) ayrı bir tabii durumdur. Örneğin, atalarının ve ev halkının ipek giydiğini, altından yapılmış silahlar kuşandığını, altından yapılmış binit takımları kullandığını, namazlarda ve meclislerde insanlardan soyutlanıp onlar arasına karışmadığını görerek yetişmiş birinin bütün bu hususlarda, kendisinden öncekilere aykırı davranarak kaba giysiler giyip insanlar arasına karışması mümkün değildir. Çünkü alışkanlıklar onun böyle yapmasını engeller ve bunu ona çirkin gösterir.' (Mukaddime I, 386–389).

Mali yönden bakıldığında da ilk dönemlerde 'devlet bedevi özelliklere sahip olduğu için, halka karşı şefkatli, harcamalarda ölçülü, haksız yere halkın malını yemekten uzak, çok vergi toplama amacı gütmeyen, tacirlerin her alışverişinden vergi almaktan kaçınan ve vergi memurlarından ayrıntılı hesaplar istemekten uzak bir yapıdadır. Dolayısıyla bu dönemde, harcamalarda aşırıya gitmeye gerektirecek sebepler ve buna bağlı olarak çok fazla paraya da ihtiyaç duyulmaz'(Mukaddime I, 393).

Sonraki dönemlerde idarecilerin lüks ve şenlere alışmaları kamu harcamalarının sürekli artışına neden olur. Bu ise kamu personeli ve askerlerin maaşlarının artmasını, bu da vergilerin arttırılmasını ortaya çıkarır. Vergi yükü dayanılmaz hale geldiğinde

ekonominin gücü ve buna bağlı olarak da devletin gücü zayıflayarak devlet yıkılmaktadır (Mukaddime I, 393).

İbn Haldun devletin iki olmazsa olmaz temelini askeri kuvvetler ve asabiyet gücü, ikincisi de devletin ihtiyaçlarını gideren mal ve paradır veya üretim gücüdür (Mukaddime I, 391). Böylece devletin gücünü ekonominin ve asabiyetin gücü bildirmektedir. Devlet kurulduktan sonraki aşamada asabiyet en yüksektir ve hükümdar da kişiler de istikrarlı ekonomiyi oluşturarak refaha ulaşmaya çaba gösterirler. Sonraki aşamalarda hükümdarın lükse alışması ve toplumdan uzaklaşarak işlevsiz hale gelmeye başlaması ile devletin yıkılmasına neden olmaktadır. Diğer bir deyişle, hükümdarın davranışları, tercih ve arzuları, lükse bağlı olarak alışkanlıkları bunun adaletli hükümdardan işlevsiz iktidara dönüştürmektedir.

İbn Haldun etkin yönetimin iki çeşidini belirtmiştir. Bunlar akli siyaset ve İslam'a dayanan siyasettir. Akli siyasette asıl amaç hükümdarın daha uzun iktidarda kalması için iki yöntemle yönetilir: kendi çıkarları ve halkın da çıkarlarını hesaba katarak yönetmek ve ikincisi baskı ve zulüm ile yönetmek. Günümüzdeki kamu yönetimi de bireycilik ve rasyonellik ilkelerine dayanmaktadır. Bu da hükümdarın kendi çıkarlarına göre idare etmesine neden olmaktadır.

Fakat, İbn Haldun Müslüman toplumlarda İslam dinin ilkelerine göre, ahlaki kurallar ve asabiyetle ilgili zorunlu olarak dikkate alınması gereken hususlar temelinde yönetilmesi etkin ve adaletli yönetim olduğunu bildirmektedir. Diğer bir deyişle, iktidar sahibinin Allah korkusu ve sevgisine dayanarak iyi yönetime odaklanması ve bu dünyanın rahatlık ve lükslerine değil ahiretini düşünerek adaletli yönetmesidir. Bu bilinç ve anlayışa sahip olan idarecilerde yolsuzluk ve yetkisini kötüye kullanma gibi adaletsizlikler yok olacaktır. Fakat aynı zamanda kamu sektöründe çalışanların ekonomik yönden bağımsız olması için yeterli gelire temin edilmesi gerekir.

Gelişmekte olan ülkelerde toplumun ekonomik ve sosyal gelişmesinin önündeki en önemli engel yolsuzluktur. Geçiş ekonomili genç bir devlet olan Kırgızistan'da da toplumun gelişmesini, yaşam memnuniyeti ve kalitesini azaltan etken olarak kamu yönetiminin etkin olmamasıdır. İbn Haldun'un devlet idarecilerinin İslam ilkeleri ve bilincine sahip olarak bu kurallara göre yönetmeleri halkın devlete olan güvenini de yükseltecekti ve ekonomik büyümenin de hızlanmasına neden olacaktı. Çünkü yolsuzluk sorunun damarı ekonomiden daha çok ahlaki bir sorundur.

3. Vergi Ahlakı ve Devlete Güven

Vergiler devletin temel kaynağıdır. Dolayısıyla devletin etkin ve başarılı olabilmesinde vergi gelirlerin önemi büyüktür. Son yıllarda iktisatçılar kişilerin vergiye olan tutum ve davranışları, vergi bilinçleri ve vergi ahlakını incelemeye daha önem vermekteydiler. Çünkü vergileme iki taraflıdır. Vergi politikasının etkinliği ve başarısı mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini ne kadar tam ve doğru yerine getirme isteklerine bağlıdır. Bunun dışında son 20–30 yılda yapılan ampirik çalışmalar vergi yükümlülüklerini yerine getirme mükellefler arasında klasik caydırıcı modelin tahmin ettiği seviyeden daha yüksek olduğu açıklanmıştır (Graetz ve Wilde, 1985; Alm, McClelland ve Schulze, 1992; Frey ve Feld, 2002).

Çoğu araştırmacılar bu bulmacanın anahtarı vergi kültürü olduğunu bildirmişlerdir (Alm, McClelland and Schulze, 1992, 1999; Pommerehne, Hart and Frey, 1994; Frey, 2003; Frey and Feld, 2002; Feld and Tyran, 2002; Torgler, 2001). Diğer bir deyişle, kişiler cezalandırma ve yakalanma ihtimaline göre değil vergisel yükümlülükleri tam ve doğru olarak yerine getirme isteğine bağlı olarak vergileri ödediklerini bildirmişlerdir.

Vergi ahlakı vergileri ödemeye veya vergisel yükümlülükleri yerine getirmeye yönelik *içsel motivasyon* olarak tanımlanmaktadır (Torgler, 2003). Vergi ahlakı vergileri ödeme isteğidir. Diğer bir deyişle, vergi ödemekle ilgili ahlaki zorunluluktur (Frey ve Torgler, 2004:7). Song ve Yarbrough'a (1978:443) göre 'vatandaşların mükellef olarak devlet ile ilişkilerinde yöneten davranış normlarıdır'. Schmolders (1976:111) ise vergi ahlakını 'vergi ile ilgili yükümlülük ve görevleri zamanında ve hatasız yerine getirme' olduğunu bildirir. Böylece, vatandaşların vergi ile ilgili görevlerini tam, doğru ve zamanında yerine getirme isteği ve içgüdüleri vergi ahlakı olmaktadır.

Vergi ahlakının yüksek olması devletin vergi yönetimi ile ilgili harcamaların azalmasına neden olacaktır. Vergi bilinci yüksek olan kişilerin çok olması da ülkede kamu harcamalarının savurganlığının azalmasına, vergi sisteminin daha adaletli ve etkin olmasında önemli rol oynamaktadırlar. Dolayısıyla vergi ahlakını etkileyen faktörler daha çok ele alınmaktadır. Yapılan ampirik çalışmaların sonuçlarına göre vergi ahlakını etkileyen faktörleri dörde ayırabiliriz. Bunlar sosyo–demografik, ekonomik, sosyo–psikolojik ve siyasal faktörlerdir.

Sosyo–psikolojik faktörlere vergi algılaması, vergi bilinci, vergi psikolojisi, vergiye ilişkin tutum ve davranışları girmektedir. Bununla birlikte toplumun vergiye bağlı sosyal normları, kişilerin vergilemenin adaletliliği ile ilgili görüşleri de sosyo–psikolojik

faktörler olarak sayılmaktadır. Mükellefin vergi ile ilgili davranışı çoğu zaman vergiyi algılamasına ve onun adaletli olup olmadığına bağlıdır. Diğer yünden sosyal normların da vergi ile ilgili davranışlar üzerinde etkisi bulunmaktadır (Doerrenberg and Peichl, 2017).

Sosyo-demografik faktörlere olarak mükellefin yaşı, cinsiyeti, medeni durumu, eğitim ve gelir seviyesi sayılmaktadır. Yapılan araştırmalar genellikle bayanların erkeklere göre vergi ahlakı daha yüksek olduğunu (Torgler, 2005; Hug ve Sporri, 2011; OECD, 2013), dindarlık da vergi ahlakını pozitif etkilediği (Torgler, 2005; Daude ve Melguizo, 2010; OECD, 2013), evlilerin de vergi ahlakı daha yüksek olduğu (Torgler, 2003; Torgler 2005; Hug ve Sporri, 2011) açıklanmıştır.

Vergi oranı, denetim sıklığı ve cezaların düzeyleri de vergi ahlakını etkilemektedir. Genellikle vergi ahlakı ile vergi oranı ve denetim sıklığı arasında negatif ilişkinin olduğu savunulmaktadır.

Diğer önemli etkenler grubu vergi ahlakının siyasi belirleyicileridir. Bunlar: devlete güven, hükümete güven, parlamentoya güven, vergi idaresine güven, yargı sistemine güven, doğrudan demokrasi, mali sisteme güven, vergi kanunlarının basit ve anlaşılır olması, kamu mal ve hizmetlerinin kalitesi ve yeterliliğidir.

Mükelleflerin vergi gelirlerin nasıl kullanıldığı ilgili bilgilerin şeffaf olması devlete güveni artırır (Lillemets, 2010). Cummings v.d. (2005) Kuzey Afrika ve Botsvana ülkeleri için yapılan araştırmalar vergi ahlakını ülkedeki sosyal normlar etkilediğini, ama sosyal normların kaynağı da mükelleflerin devlete olan güveni ve vergi rejimi olduğunu açıklamışlardır. Diğer bir değişle vergi ahlakının oluşmasında ve gelişmesinde devletin mükelleflere adaletli davranışı önemlidir.

Torgler ve Schneider (2007) kamu yönetiminin kalitesi vergi ahlakını nasıl etkilediğini incelemişlerdir ve bu iki kamu yönetiminin kalitesinin vergi ahlakı üzerinde güçlü ve olumlu etkisinin olduğunu açıklamışlardır.

Vergi ahlakının yüksek olmasının koşulları – hepsinden önce iyi bir vergi sistemi, net ve açık kanunlar ve vergi idaresi ile mükellefler arasındaki iyi ilişkilidir (OECD, 2004; Lillemets, 2010). Devlete güven yargı ve yasal sisteme güveni de bildirir (Torgler, 2007: 154).

Devlete güveni sarsan en önemli etken yolsuzluktur. Ricjckeghem ve Weder (2002) kamu personelinin ücretlerinin özel sektöre göre yüksek olması yolsuzluğu azaltacağını bildirmiştir. Fakat yolsuzlukla mücadelede ekonomik yönü ele birlikte ahlaki boyutunun da olduğunu dikkate almak gerekir.

4. Geçiş Ekonomilerinde ve Kırgızistan'da Vergi Sistemi ve Vergi Ahlakı

Kırgızistan 1991 yılında bağımsızlığını kazanan eski SSCS ülkelerindedir. SSCB döneminde ekonominin hemen hemen hepsi kamu sektörü olduğundan vergi bilinci oluşmamış bir toplumdur. Bu ülkelerin piyasa ekonomisine geçmesinden itibaren piyasa ekonomisine uygun bir vergi sistemini kurmuşlar ve çok kısa bir sürede vergiler uygulanmaya başlamıştır.

Vergi idaresi memurlarının da bu yeni koşullarda çalışma tecrübelerinin yok olması vergi idaresi ile ilgili sorunları ortaya çıkarmıştır. Günümüzde ise ülkenin ekonomik ve sosyal gelişmesi için dış borçlara değil vergi gelirlerinin artırılması en güncel sorunlardan olmaktadır.

Çoğu gelişmekte ve geçiş ekonomilerinde vergi sistemi daha çok dolaylı vergilere dayanmaktadır. Bunun nedeni kayıt dışı ekonomiyi yaygın olması ve vergi idaresinin zayıflığıdır. Kaufmann ve Kaliberda yöntemi ile hesaplandığında geçiş döneminin ilk yıllarında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna'da kayıt dışı ekonomisinin seviyesi ilgili olarak GSYİH'ya oranla % 60.6, % 62.6% ve 48.9'a ulaşmıştır (Burov, 2012: 6). Kırgızistan'da günümüzde ise resmi verilere göre % 25 iken, farklı uzmanlara göre % 40'a kadar erişebilir (Всеобщая Конфедерация Профсоюзов, 2016: 8).

Tablo 1. İş Yapma Raporuna Göre Geçiş Ekonomilerinde Vergileme Göstergeleri

Ülke	Ödemeler (1 yıldaki sayısı)	Zaman (1 yılda saat)	Vergi Yükü (karına oranla)	Post filing index (0-100)	İş Yapma sırası (Doing Business Rank 2018)
Ermenistan	14	313	18.5	49.08	87
Azerbaycan	6	195	39.8	83.79	35
Beyazrusya	7	184	52.9	50	96
Estonya	8	50	48.7	99.38	14
Kazakistan	7	178	29.2	48.85	50
Kırgızistan	51	225	29	37.38	151
Rusya	7	168	47.6	73.14	52
Ukrayna	5	327	37.8	85.95	43
Özbekistan	10	181	38.3	48.39	78

Kaynak: İş Yapma Raporunu Vergileme Göstergeleri / Taxation indicators of Doing Business, 2018.

İş yapma raporuna göre 1 yılda ödenen ödenekleri en çok olan Kırgızistan olduğu görülmektedir. Bu ise prosedürlerin çok olduğunu ve bu açıdan işlemsel yükün ve harcamaların yüksek olduğunu da söylemek mümkündür. Vergi yükümlülüklerini yerine getirmeye harcanan zaman açısından da en çok olan üçüncü ülkedir. Fakat vergi yükünün karşılaştırmalı olarak düşük olduğunu söyleyebiliriz. Vergi sisteminin etkinliği açısından da (Post filing index (0-100)) puanının en düşük olduğu ülkedir. Vergileme göstergelerine göre sıralamada ise oldukça geride olduğu tabloda gösterilmektedir. Vergi sisteminin Kırgızistan'da etkinliğini arttırma ve adaletliliğini sağlama sorunları acilen çözülmesi gereken bir problem olduğu açıktır.

5. Veri ve Yöntem

Kırgızistan'da vatandaşların devlete olan güven ile onların vergi kültürü arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Dünya Değerler Anketi (DDA – World Values Survey) kullanılmıştır. DDA dünyanın yaklaşık 100 ülkesinde gerçekleştirilmektedir ve dünya halkının % 90'ını kapsamaktadır. Bu anketin amacı değişen değerlerin ülkelerin sosyal ve siyasi yaşam üzerindeki etkilerini incelemektir. Söz konusu anketin 6.sı 2010-2014 yıllar arasında yapılmıştır. Kırgızistan'da 2011 yılında 1500 kişiye uygulanmıştır. DDA'de vergi ahlakı ile ilgili aşağıdaki ifadeye verilen cevaplar bağımlı değişken olarak kullanılmıştır:

'İmkanım olursa vergi kaçırmak'.

Bu sorunun cevabı 1 ile 10 arasında değişmektedir: 1 – 'Asla haklı değil' ve 10 – ise 'Her zaman haklı' cevabını bildirmektedir. Biz sıralı probit modelinde bu değişkeni kullanırken 1 – 'Asla haklı değil' ifadesini '3' olarak kodladık. 7,8,9,10 no'lu ifadeler '0' olarak kodlanmıştır. 4,5,6 no'lu cevaplar '1' olarak, 2 ve 3 no'lu cevaplar '2' olarak kodlanmıştır. Böylece 3 en yüksek vergi ahlakını ve 0 ise en düşük vergi ahlakını bildirmektedir.

Tablo 2. 'İmkanım Olursa Vergi Kaçırmak' İfadesine Verilen Cevapların Dağılımı

	1-Hiç haklı değil ve 10 Her zaman haklı									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Frekans	804	186	131	112	110	30	34	26	25	35
Oranı	53.6	12.4	8.7	7.5	7.3	2	2.2	1.7	1.6	2.3

Bağımsız değişkenler olarak polise güven, mahkemeye güven, hükümete güven, parlamentoya güven, kamu kurumlarına güven, askeri kuvvetlere güveni, insan haklarının korunması, oylama ile ilgili görüşleri, hane halkının gelir sınıfı, medeni durumu ve cinsiyeti kullanılmıştır.

Tablo 3. Açıklayıcı Değişkenlerin Açıklamaları

Değişken Adı	Açıklama (Kodlama)
Askeri Kuvvetlere Güven	Askeri Kuvvetlere az güvenenler - 1; diğeri -0
Polise Güven	Polise hiç güvenmeyenler - 1; diğeri -0
Mahkemeye Güven	Mahkemeye hiç güvenmeyenler - 1; diğeri -0
Hükümete Güven	Hükümete az güvenenler - 1; diğeri -0
Parlamentoya Güven	Parlamentoya az güvenenler - 1; diğeri -0
Kamu Kurumlarına Güven	Kamu Kurumlarına hiç güvenmeyenler - 1; diğeri -0
İnsan Haklarının Korunması	Ülkemizde insan haklarına saygı duyulmadığını düşünenler - 1; diğeri -0
Ülkede Güvenlik Seviyesi	Ülkedeki durumu oldukça tehlikeli olarak sayanlar - 1; diğeri -0
Seçimler	Oyların satın alınması az sayıda olduğunu düşünenler - 1; diğeri -0
Ekonomik Sınıfı	Hane halkı eğer çalışma işçi sınıfına girdiğini ifade ederse - 1; diğeri -0
Medeni Durumu	Eğer anketi cevaplayan bekar, dul, ayrılmış veya resmi olarak evli olmayan birisi ise - 1; evli ise -0
Cinsiyet	Eğer erkek ise - 1; bayan ise -0

Yapılan anketin istatistiksel dağılımına baktığımızda ankete katılanların %20'si askeri kuvvetlere tamamen güvendiklerini, %42,8'i bir az güvendiklerini bildirmişlerdir. Polise katılımcıların %14.6'sı tamamen güvenmekte ve %40.3'ü bir az güvendiklerini ve %29'u güveninin az olduğunu söylemişlerdir. Mahkemeye güven diğer devlet kurumlarında en düşük olduğu fark edilmiştir. Katılımcıların sadece %10.1'i mahkemeye tamamen güvendiklerini, %39'u bir az güvendiklerini bildirmiştir. Parlamentoya ise katılımcıların %44'ü bir az güvendiklerini, %27,5'i güveni az olduğunu, kamu kurumlarına ise katılımcıların %44.6'sı bir az güvendiklerini, %30'u güveni az olduğunu, %14.3'ü hiç güvenmediklerine işaret etmişlerdir.

Ankete katılanların %17'si ülkede insan haklarının tamamen korunduğu, %59,8'i bir az korunduğu ve %18.7'si insan haklarının korunmadığı görüşündedir. Katılımcıların %22.4'ü seçimlerde oyların çok fazla satın alındığını, %38'i çok satın alındığını ve %21 az satın alındığını bildirmişlerdir. Bununla birlikte, bu soruyu cevap verenlerin %10'u cevapsız bırakmışlardır. Ülkede güvenlik konusunda ise, ankete katılanların %15.5'i ülkede durum tamamen güvenli, %42'si oldukça güvenli, %21.8'i yeteri kadar güvenli ve %11.2'si güvensiz olduğunu bildirmişlerdir.

Ankete katılanların %8.5'i üst sınıfa, %38'i ortadan daha yüksek sınıfa, %21.8'i orta sınıfa ve %29.6'sı işçi sınıfına ait olduklarını işaret etmişlerdir. Katılımcıların %74'ü evli, %49'u erkek ve %1'i bayan olduğu açıklanmıştır.

Tablo 4. Açıklayıcı Değişkenlerin İstatistiksel Verileri

Değişken	Tamamen güveniyorum		Bir az güveniyorum		Güvenim az		Hiç güvenmiyorum		Cevapsız	
	Frekans	Oranı	Frekans	Oranı	Frekans	Oranı	Frekans	Oranı	Frekans	Oranı
Askeri Kuvvetlere Güven	314	20.9	642	42.8	350	23.3	188	12.53	6	0.4
Polise Güven	219	14.6	605	40.3	435	29.0	236	15.7	5	0.3
Mahkemeye Güven	163	10.8	589	39.2	476	31.7	266	17.7	6	0.4
Hükümete Güven	196	13.0	669	44.6	413	27.5	215	14.3	7	0.4
Parlamentoya Güven	166	11	660	44	450	30	214	14.2	10	0.6
Kamu Kurumlarına Güven	196	13	669	44.6	412	27.5	215	14.3	7	0.4
	Tamamen korunur		Bir az korunur		Korunmaz		Hiç korunmaz		Cevapsız	
İnsan Haklarının Korunması	257	17.1	897	59.8	280	18.7	66	4.4	0	0
	Tamamen güvenli		Oldukça güvenli		Yeteri kadar güvensiz		Tamamen güvensiz		Cevapsız	
Ülkede Güvenlik Seviyesi	222	15.5	647	42.1	327	21.8	169	11.2	124	8
	Oy çok fazla satın alınır		Oy çok satın alınır		Oy az satın alınır		Oy satın alınmaz		Cevapsız	
Seçimler	Frekans	Oranı	Frekans	Oranı	Frekans	Oranı	Frekans	Oranı	Frekans	Oranı
	351	22.4	571	38.0	328	21.8	99	6.6	151	10
Ekonomik Sınıfı	Üst sınıf		Ortadan yukarı sınıf		Orta sınıf		İşçi Sınıfı		Alt sınıf	
	127	8.5	504	33.6	377	25.1	444	29.6	6	0.4
	Evli		Evli olmayanlar							
Medeni Durumu	Frekans	Oranı	Frekans	Oranı						
	1107	74.2	393	25.8						
Cinsiyet	Erkek		Bayan							
	736	49.1	764	50.9						

(Toplam 1500 anket)

6. Empirik Sonuçlar

Mükelleflerin devlete olan güveninin vergi ahlakı üzerindeki etkisi sıralı probit yöntemi ile incelenmiştir. Bu modelin sonuçları aşağıdaki tabloda (Tablo 5) gösterilmiştir.

Tablo 5. Sıralı Probit Modelinin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Marjinal Etkileri
Askeri Kuvvetlere Güven	-0.0575	-0.0228
Polise Güven	0.3293***	0.1281***
Mahkemeye Güven	0.4732	0.0187
Hükümete Güven	0.0006	0.0002
Parlamentoya Güven	-0.0842	-0.0334
Kamu Kurumlarına Güven	-0.3129***	-0.1243***
İnsan Haklarının Korunması	-0.1445*	-0.0575*
Ülkede Güvenlik Seviyesi	0.1061	0.0420
Seçimler	-0.1364*	-0.0543*
Ekonomik Sınıfı	0.2010***	0.0793***
Medeni Durumu	-0.0406	-0.0161
Cinsiyet	0.0017	0.0007
Cut1	-1.5613	
Cut2	-0.6771	
Cut3	-0.0924	
LR chi2(12)=34.79 (0.0005)	Pseudo R ² =0.0101	Log Likelihood= -1709.28

Not: *, ** ve *** işaretleri %10, %5 ve %1 seviyesinde anlamlı olduğunu bildirmektedir.

Sıralı probit modelinin sonuçları bize katsayıları vermektedir, fakat bu katsayılar direkt yorumlanamamaktadır. Bu katsayıları yorumlayabilmek için marjinal etkileri hesaplanmıştır. Söz konusu marjinal etkiler Tablo 'de üçüncü sütununda sunulmuştur.

Modelin sonuçlarına göre kamu kurumlarına hiç güvenmeyenlerin diğerlerine göre vergi ahlakı %12 oranında daha düşüktür. İnsan hakları ülkede korunmadığını düşünenlerin %5'e düşük olduğu tespit edilmiştir. Seçimlerde oy satın alma az sayıda olduğunu düşünenlerin de vergi ahlakı %5 oranında daha düşüktür. Bununla birlikte polise hiç güvenmeyenlerin vergi ahlakı ise diğerlerine göre %12 oranında daha yüksek olduğu açıklanmıştır.

Askeri kuvvetlere güven ve parlamentoya güvenin düşük olması vergi ahlakının da düşük olmasına neden olmaktadır, fakat bu sonuçlar istatistiksel açıdan anlamsızdır. Kendilerini işçi sınıfı olarak sayanların vergi ahlakı ise diğer sınıflara göre yaklaşık %8 oranında daha yüksek olduğu açıklanmıştır. Bununla birlikte evli olmayanların vergi ahlakı evli olanlara göre daha düşük olduğu görünmektedir, fakat bu katsayılar

istatistiksel anlamlı değildir. Aynı şekilde erkeklerin de bayanlara göre vergi ahlakı yüksek olduğu tespit edilmiştir, fakat katsayılar istatistiksel anlamlı değildir.

7. Sonuç ve Öneriler

İbn Haldun Orta Çağın parlak çok yönlü Arap-İslam düşünürlerinden biridir. İbn Haldun olaylara bilimsel yaklaşabilen, onların arkasındaki gerçekleri derin inceleyerek "neden-sonuç" ilişkisini kurmaya çalışarak geleceğe yönelik öneriler ve analizler yapan bilim adamıdır. Bunun en ünlü çalışması olan Mukaddime'de sonraki asırlarda çok sayıdaki alanlarda teoriye dönüşen çok sayıda düşünceleri vardır. Bu alanlardan biri de maliyedir. İbn Haldun kişilerin toplum olarak yaşamasının nedenlerini onların kamusal ihtiyaçları olan iç ve dış güvenliği sağlama, ekonomik ve sosyal gelişme ile refaha ulaşma olduğunu eserinde belirtmiştir.

Bunun dışında devletin gelişim sürecini ve bu aşamalarda yöneticilerin davranışlarını inceleyerek bunun nedenlerini de net olarak belirtmiştir. Bunun en önemli nedeni yöneticilerin gelir ve yetkileri arttıkça lükse bağlı kalması, iktidarda uzun süre kalma isteği ve bunların sonucunda asabiyetin kaybolmasıdır. Asabiyet toplumun gücü ve toplumun devlete güvenini ve desteğini bildirmektedir.

Kırgızistan'da geçiş ekonomi sürecinde ciddi ekonomik ve siyasi krizlerden geçmiştir ve günümüzde vergi ahlakını arttırma devletin önemli sorunlarından. Çalışmada Kırgızistan'da vergi ahlakının seviyesi ve siyasi faktörlerin vergi ahlakı üzerindeki etkisi 2010 ve 2013 yılları arasında yapılan Dünya Değerler Anketi (World Values Survey) verilerini kullanarak ve sıralı probit modeli uygulanarak incelenmiştir. Yapılan araştırma sonuçları kamu kurumlarına hiç güvenmeyenlerin vergi ahlakı diğerlerine göre %12 oranında daha düşük, insan hakları ülkede korunmadığını düşünenlerin de vergi ahlakı diğerlerine göre %5'e daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Bununla birlikte, seçimlerde oy satın almanın az sayıda olduğunu düşünenlerin de vergi ahlakı %5 oranında düşüktür. Fakat polise hiç güvenmeyenlerin vergi ahlakı ise diğerlerine göre %12 oranında daha yüksek olduğu açıklanmıştır. Bu paradoks olan sonucun nedeni de ülkede polise olan güven halk arasında genel olarak düşük olduğundan dolayı olabilir.

Kendilerini işçi sınıfı olarak sayanların vergi ahlakı ise diğer sınıflara göre yaklaşık %8 oranında daha yüksek olduğu açıklanmıştır. Bununla birlikte evli olmayanların vergi ahlakı evli olanlara göre daha düşük olduğu görülmektedir, fakat bu katsayılar

istatistiksel anlamlı değildir. Aynı şekilde erkeklerin de bayanlara göre vergi ahlakı yüksek olduğu tespit edilmiştir, fakat katsayılar istatistiksel anlamlı değildir.

İbn Haldun en iyi yönetim türü dini kurallara (İslam dininin) göre yönetim olduğunu söylemiştir. Diğer bir deyişle, yöneticinin lükse aldanmaması için Allah korkusu ve kimseye zülüm etmeyerek, hakkını yemeden ahiretini düşünerek bu işi gerçekleştirmektir. Bu ilkelerin Kırgızistan'da kamu sektörü memurları ve idarecilerine uygulanması yolsuzluğu minimize ederek mükelleflerin devlete olan güvenini arttıracaktı. Aynı zamanda bu personellerin etkin ve bağımsız çalışabilmeleri için yeterli gelirle/ücretle temin olması gerekir.

Kaynaklar

- Alasfour, F., Samy, M. and Bampton, R. (2016). The determinants of tax morale and tax compliance: Evidence from Jordan. In J. Hasseldine (Ed.) *Advances in Taxation Volume 23* (pp. 125–171). Emerald Group Publishing Limited.
- Allingham, M. G. and Sandmo, A. (1972). Income tax evasion: A theoretical analysis. *Journal of Public Economics*, 1, 323–338.
- Alm, J., McClelland, G. H. and Schulze, W. D. (1992). Why do people pay taxes? *Journal of Public Economics*, 48, 21–48.
- Burov, V. (2012) Definition of Shadow Economy Scope, *Zabaikalsky state University Vestnik – Ekonomist (Electronic scientific journal)*, Number 4, <http://vseup.ru>
- Crequeti, R. and Coppier, R. (2009). Tax revenues, fiscal corruption and “Shame” costs. *Economic Modelling*, 26(6), 12391244.
- Doerrenberg, P. and Peichl, A. (2017). Tax morale and the role of social norms and reciprocity. Evidence from a randomized survey experiment, Discussion Paper No. 17–045, <http://ftp.zew.de/pub/zew-docs/dp/dp17045.pdf>
- Escobari, D. (2005). Tax evasion and the remuneration of tax auditors in a corrupt tax administration [www]. Retrieved from <http://ssrn.com/abstract=924066>. Accessed on August 15, 2018.
- Feld L. P. and Tyran, J.-R. (2002). Tax evasion and voting: An experimental analysis. *KYKLOS* 55, 197–222.
- Frey, B. S. (1999). *Economics as a science of human behaviour*. Boston/Dordrecht/London: Kluwer Academic Publishers.
- Frey, B. S. and Feld, L. P. (2002). Deterrence and morale in taxation: An empirical analysis, CESifo Working Paper No. 760.
- Frey, B. S. and Torgler, B. (2004). Taxation and conditional cooperation. Working Paper No. 2004 – 20. Center for Research in Economics, Management and the Arts
- Graetz, M. J. and Wilde, L. L. (1985). The economics of tax compliance: Facts and fantasy. *national tax journal*, 38, 355–363.

- Gupta, R. (2008). Tax evasion and financial repression. *Journal of Economics and Business*, 60(6), 517-535.
- Hardin, R. (1998). Trust in government. In Braithwaite, V., Levi M. (Eds.), *Trust and Governance* (pp. 9–27). New York: Russell Sage Foundation.
- Imam, P. ve Jacobs, F. (2007). Effect of corruption on tax revenues in the Middle East [www]. Retrieved from <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp07270.pdf>
- Joulfaian, D. (2009). Bribes and business tax evasion. *European Journal of Comparative Economics*, 6(2), 227-244.
- Kendir, H. (2004) *Mukkaddime*, 287, Ankara: Yeni Şafak Yayınevi.
- Long, S. and Swingen, J. (1991). The conduct of tax–evasion experiments: Validation, analytical methods, and experimental realism. In Webley, P., Robben, H., Elffers, H., Helsing, D., *Tax Evasion: An Experimental Approach* (pp. 128–138). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lillemets, K., (2010). Tax morale, influencing factors, evaluation opportunities and problems: The case of Estonia, 233–252, http://www.mattimar.ee/publikatsioonid/majanduspoliitika/2010/12_Kerly_Lilmets.pdf
- Luttmer E. F. P. and Singhal, M. (2014). Tax morale. *Journal of Economic Perspectives*, 28(4), 149–168, <http://users.nber.org/~luttmer/taxmorale.pdf>
- OECD (2013). Tax and development, http://www.oecd.org/ctp/tax-global/TaxMorale_march13.pdf
- Pommerehne, W. W., Hart, A. and Frey, B. S. (1994). Tax morale, tax evasion and the choice of policy instruments in different political systems. *Public Finance*, 49 (Supplement), 52–69.
- Schmölders, G. (1976). Genel vergi teorisi. (Trans. S. Turhan). İstanbul: İÜ Yay.
- Schneider, F., Buehn, A. and Montenegro, C. E. (2010). Shadow economies all over the world: New estimates for 162 countries from 1999 to 2007. http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/LatestResearch2010/SHADOWECONOMIES_June8_2010_FinalVersion.pdf
- Slemrod, J. (2003). Trust in public Finance. In S. Cnossen, H.–W. Sinn (Ed.), *Public Finance and Public Policy in the New Century* (pp. 49–88). Cambridge: MIT Press.
- Song, Y. and Y.E. Yarbrough. (1978). Tax ethics and tax payer attitudes: A survey. *Public Administration Review*, 38, 442–457.
- Torgler, B. (2001). What do we know about tax morale and tax compliance? *International Review of Economics and Business* (RISEC) 48, 395–419.
- Torgler, B. (2003b). Tax Morale and Institutions. Working Paper No. 2003 – 09. Center for Research in Economics, Management and the Arts
- Ümit Hassan (1999) *İbn Haldun'un Metodu ve Siyaset Teorisi*, s. 205–208; Orhan Hülagü; *Farabi ve İbn Haldun'da Devlet Düşüncesi*, Kırkambar Yay., İstanbul, s. 69–70.
- Yumuk R. (1978) İbn Haldun'da devlet görüşü, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1–2), 230–278.
- Всеобщая Конфедерация Профсоюзов (2016) Доклад о неформальной экономике в независимых государствах региона, ее масштабах, позиции и действиях профсоюзов, 18-го ноября, Москва, <http://www.vkp.ru/docs/47/675.html> (04.09.2018).

The Relationship Between Economic Development and Socio-Cultural Values: According to Alfred Marshall*

Alfred Marshall'da Ekonomik Gelişme: Sosyo-Kültürel Değerler İlişkisi

Bünyamin Duran

Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye
bduran42@hotmail.com

Received: November 20, 2021

Accepted: January 24, 2022

Published: January 30, 2022

Abstract: Alfred Marshall was an English economist who lived between 1842–1924. He is known in the literature as the founder of Neo-Classical Economic Thought and the Cambridge School. His book, Principles of Economics, is one of the few books written in economics. Marshall, like most economists, deals not only with economics itself but also examines the socio-psychological and socio-cultural conditions that affect economic development. According to him, economic development is a matter of time and context, and also a phenomenon heavily affected by various factors such as climatic conditions, tradition, social structure, family and religion. Given positive impacts of moral factors, Marshall argues that faithful, free, hopeful, patient, willful, compassionate, and helpful community is essential for achieving a proper economic development. As a result, unlike most of today's economists, Marshall does not see economic development only as a numerical increase in national income.

Keywords: Marshall, Economic Development, Social Development, Morality, Religion

Öz: Alfred Marshall, 1842-1924 yılları arasında yaşamış bir İngiliz iktisatçısıdır. Literatürde Neo-Klasik İktisadi Düşünce'nin ve Cambridge Okulu'nun kurucusu olarak anılır. İktisadın İlkeleri adlı kitabı iktisat alanında yazılmış sayılı kitaplardan biridir. Marshall çoğu iktisatçı gibi sadece pür iktisat konularıyla ilgilenmez; aynı zamanda iktisadi gelişmeyi etkileyen sosyo-psikolojik ve sosyo-kültürel durumları da inceler. Ekonomik gelişmeyi eski çağ ve uygarlıklardan başlayarak ele alır. İktisadi gelişmede iklim şartları, gelenek, toplumsal yapı, aile, din, ahlak gibi maddi ve manevi faktörler ve kurumları analizine dahil eder. Marshall, aile, gelenek, dini kurumlar, sivil toplum gibi sosyal kurumların önemine vurgu yanında ekonomik gelişme için bireylerin inançlı, özgür, umut dolu, sabırlı, iradeli, şefkatli ve yardımsever olmasının önemini altını çizer. Sonuç olarak Marshall, çoğu günümüz iktisatçılarından farklı olarak, ekonomik gelişmeyi sadece milli gelirin rakamsal arttırılması olarak görmez; bunun

ORCID-ID: B. Duran 0000-0002-9639-9276

* This study was presented as a paper at the International Siirt Conference on Scientific Research organized by Siirt University between 5-7 November 2021.

yanında toplumsal duyarlılığın, aile değerlerinin, ahlakî ve dinî duyguların geliştirilmesi ve iyileştirilmesinin gerekli olduğunu da hatırlatır.

Anahtar kelimeler: Marshall, Ekonomik Gelişme, Sosyal Gelişme, Ahlak, Din

Introduction

Alfred Marshall was an English economist who lived between 1842–1924. He is known in the literature as the founder of Neo–Classical Economic Thought and the Cambridge School. His book, *Principles of Economics*, is one of the eminent books written in economics. This paper mainly builds on this seminal book.

Marshall, like most economists, deals not only with economics itself but also examines the socio–psychological and socio–cultural conditions that affect economic development. According to him, economic development is a matter of time and context, and also a phenomenon heavily affected by various factors such as climatic conditions, tradition, social structure, family and religion.

This study aims at discussing the relationship between economic development and socio–cultural structure in Marshallian thought within the framework of the lifeworld concept, capital, and political relations in Habermasian theory. To Habermas, the lifeworld concept refers to the socio–cultural structure, including tradition, family, cultural, religious/moral values, and civil society (Habermas, 1987; Schutz, Luckman, 1974). According to him, the lifeworld works well to the extent that it is not colonized by capital or bureaucratic structures. The indicator of well–functioning concept is raising generations that have strong belonging, a high sense of responsibility and solidarity, and that are able to communicate with others and coordinate action together. This the result of healthy family environments. On the contrary, colonizing and manipulating the lifeworld by capital or bureaucracy leads to inability to communicate, alienation and reification, anomie, unstable belonging, selfishness, greed, and political despotism (Habermas, 1987, p.140; Duran, 2017, p.129).

Review

The remainder of this paper provides a review on the relationship between economic development and socio–cultural structure such as religion, family, and lower classes, in Marshall's thought.

1. Economic Development and Religion

The famous German thinker Max Weber sees Protestant ethics as the locomotive of the capitalism. In particular, Protestant asceticism requires hard work, rational decision making, thrift, individuality, and earning a lot not to satisfy selfish feelings but to win God's grace (Weber, 2005, p. 53f). Did Marshall, as a Protestant, has a parallel view with those of Weber?

It should be emphasized that Marshall addresses the relationship between religion and economy from two perspectives: while attributing a positive role to religion in general, he also indicates that some religious figures in history hindered economic development. However, he argues that religion is a decisive force, even the greatest force, both in the happiness of the individual and in the shaping strong personality as well as in the restructuring of the economy and even history. To him, religious institutions are a resource from which even the most helpless poor can find happiness. He writes about it as follows: "It is true that in religion, in the family affections and in friendship, even the poor may find scope for many of those faculties which are the source of the highest happiness." (Marshall, 2013, p.1).

Likewise, he emphasizes that religion and the economy are the most compelling transformative. He says that economic research is not only studies on how to increase wealth, but also research on human being: "(Economic study) Thus it is on the one side a study of wealth; and on the other, and more important side, a part of the study of man. For man's character has been moulded by his every-day work, and the material resources which he thereby procures, more than by any other influence unless it be that of his religious ideals; and the two great forming agencies of the world's history have been the religious and the economic." (Marshall, 2013, p.1).

1.1. Religion and Freedom

Marshall puts great emphasis on inner freedom when investigating the conditions for employees to work with high motivation. The loss of freedom suppressed by human crude animal feelings is much more important for motivation to work than the loss of freedom suppressed by external pressures. One of the conditions that will ensure this inner freedom is one's religious ideals. Through inner freedom, one gets rid of 'commodity fetishism' in the marxist sense. "Freedom so far has been regarded as freedom from external bonds. But that higher freedom, which comes of self-mastery, is an even more important condition for the highest work. The elevation of the ideals of life on which this depends, is due on the one side to political and economic causes, and

on the other to personal and religious influences; among which the influence of the mother in early childhood is supreme.” (Marshall, 2013, p.165).

1.2. Religious Text and the Law of Diminishing Return

Marshall argues that some of the stories told in religious scriptures are sources of some essential economic laws. For example, according to him, the famous economist David Ricardo produced the law of diminishing return in the land from the story of Prophet Abraham and Prophet Lot, which is told in the creation part of the Torah. In the related story, while the tribes of the two prophets, who settled in the Sharia plain of Palestine, were grazing their animals together, the fertility of the land decreased, and there was a disagreement between the parties of the two prophets, and even their shepherds had a fight. Realizing that they could not live together, the prophets eventually left. He indicates that: “This tendency to a diminishing return was the cause of Abraham's parting from Lot, and of most of the migrations of which history tells. And wherever the right to cultivate land is much in request, we may be sure that the tendency to a diminishing return is a full operation.” (Marshall, 2013, p.126; Torah, Genesis xiii. 6.).

Marshall accepts that besides the motivating effect of religious thought on economic development, some religious figures may also have a negative effect on the development. He gives the example of St. Chrysostom's (d. 407) hostile approach to unaltered commodity trading:

“...Though St. Chrysostom said that " he who procures an article to make profit by disposing of it entire and unaltered, is ejected from the temple of God"...The authority of Church and State and the prejudices of the people combined to put difficulties in the way of those who bought up large quantities of goods in order to sell them retail at a profit.” (Marshall, 2013, p.612).

1.3. Reformation and Industry

Marshall, like his contemporary Max Weber, agrees that English society accepted and internalized the principles of Calvinist reformation, and through this, they accelerated the development of British industry. He says “...the natural gravity and intrepidity of the stern races that had settled on the shores of England inclined them to embrace the doctrines of the reformation, and these reacted on their habits of life and gave a tone to their industry.” (Marshall, 2013, p.615).

According to Marshall, one of the reasons for the development of British industry was the development and institutionalization of religious individuality as he argues that “the

Reformation doctrine abolished all intermediaries between man and his creator, transforming individuals into self-standing personalities. This process led religious intellectuals and the uncultured masses to discover higher spiritual freedom and pleasures.” (Marshall, 2013, p.615).

Protestant individuals considered all their neighbors and friends, including their customers, as unreliable but God. They were prone to live alone and die alone. Being alone with the creator was the most important founding factor of individuality. Now, one had no one to rely on except God. He quotes a famous protestant thinker: “The Reformation” was the affirmation . . . of Individuality. . . . Individuality is not the sum of life, but it is an essential part of life in every region of our nature and our work, in our work for the part and for the whole. It is true, though it is not the whole truth, that we must live and die alone, alone with God.” (Marshall, 2013, p.615).

According to Max Weber excessive individualism and social isolation would have led to an 'un-brotherhood aristocracy' instead of religious fraternity (Habermas, 1984, s.229). Marshall was also partly aware of this. According to him, the pious Puritans exhibited aggressive and egoistic behavior towards the rulers who were liberal in culture and the masses. Puritans even opposed arts and physical activities, such as theater and sports, believing that these would waste people's precious time. He discusses that “but the notion was new to the world; it was bare and naked... the coarser natures became self-conscious and egotistic. Among the Puritans especially, the eagerness to give logical definiteness and precision to their religious creed was an absorbing passion, hostile to all lighter thoughts and lighter amusements...But they took little joy in society; they shunned public amusements, and preferred the quieter relaxations of home life; and, it must be confessed, some of them took an attitude hostile to art.” (Marshall, 2013, p.616). Despite all this, according to Marshall, the overall contribution of the reformation to economic development was very positive: “But from many points of view, and especially from that of the economist, England's experiences were the most instructive and the most thorough; and were typical of all the rest. England led the way in the modern evolution of industry and enterprise by free and self-determining energy and will.” (Marshall, 2013, p.615).

Although Marshall was aware of the thoughts of the famous German philosopher Karl Marx, it seems that he was unaware of the thoughts of his contemporary, Max Weber. There is no reference to Weber in his book, Principles of Economics. If Marshall had seen Weber's work, The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism, which began to appear in journals in 1904, he would probably have made invaluable comments. In this book,

Weber emphasized the negativities of capitalism and expressed them with concepts such as 'iron cage', 'neo-paganism', 'loss of meaning and freedom' (Weber, 2005, p.123; Habermas, 1987, p.244–245).

2. Family Structure and Economic Development

Marshall, like J. Rawls, points out that a strong family structure is essential in mitigating the process of abstracting of concrete labor in an environment dominated by the capitalist production process, in solidarity among family members, in the healthy communication of new generations with others, and in the formation of a strong sense of belonging and responsibility. Likewise, a well-organized family, especially a diligent mother, is an indispensable factor for family members' life quality that is related to sufficient nutrition, living in well-ventilated and cleaned houses, keeping the house warm in winter, among others. Furthermore, compassionate mothers that provide an appropriate environment and take care of their babies will reduce infant mortality and ensure that more economically and physically firm personnel is raised. (Marshall, 2013, p.20; Rawls, 1999, p. 406).

Marshall states that although a person sees the rest of the community as a competitor, he tends to show compassion to family members. He emphasizes that he allocates resources to children in advance for them to get a good education, and even tries to make money for their sustenance for the term after his death. Marshall writes about it: "As there may be a taint of selfishness in a man's desire to do what seems likely to benefit his fellow-workers, so there may be an element of personal pride in his desire that his family should prosper during his life and after it. But still the family affections generally are so pure a form of altruism that their action might have shown little semblance of regularity, had it not been for the uniformity in the family relations themselves. As it is, their action is fairly regular; and it has always been fully reckoned with by economists, especially in relation to the distribution of the family income between its various members, the expenses of preparing children for their future career, and the accumulation of wealth to be enjoyed after the death of him by whom it has been earned." (Marshall, 2013, p.20).

2.1. Worker Efficiency and Family

According to Marshall, the productivity of labor is associated with physical well-being and education level. For this reason, he recommends that wages should be determined high enough so that workers are able to easily meet their mandatory needs, particularly their adequate natural nutrition. He explains this as follows: "But it will serve to give

some definiteness to our ideas, if we consider here what are the necessities for the efficiency of an ordinary agricultural or of an unskilled town labourer and his family, in England, in this generation. They may be said to consist of a well-drained dwelling with several rooms, warm clothing, with some changes of underclothing, pure water, a plentiful supply of cereal food, with a moderate allowance of meat and milk, and a little tea, etc., some education and some recreation, and lastly, sufficient freedom for his wife from other work to enable her to perform properly her maternal and her household duties.” (Marshall, 2013, p.58).

According to Marshall, the task in this matter again rests with skillful mothers: “Climate has also a large share in determining the necessities of life; the first of which is food. Much depends on the proper preparation of food; and a skilled housewife with ten shillings a week to spend on food will often do more for the health and strength of her family than an unskilled one with twenty.” (Marshall, 2013, p.163).

Despite rising wages, increasing knowledge, and expanding healthcare, Marshall attributes the high infant mortality rate to the mothers that neglects their childcare by working in the market to contribute to the household budget: “The higher wages, the greater intelligence, and the better medical facilities of townspeople should cause infant mortality to be much lower among them than in the country. But it is generally higher, especially where there are many mothers who neglect their family duties in order to earn money wages.” (Marshall, 2013, p.165).

In this regard, Marshall recommends indexing the rate of increase in wages in each industry sector to the rate of productivity growth. If the productivity increase rate is higher than the wage increase rate, it means that the economically realistic wage level has not been reached yet: “With this understanding we may say that the income of any class in the ranks of industry is below its necessary level, when any increase in their income would in the course of time produce a more than proportionate increase in their efficiency. Consumption may be economized by a change of habits, but any stinting of necessities is wasteful.” (Marshall, 2013, p.58).

3. Extreme Poverty

Marshall seems to be aware that poverty destroys the morals, friendships, family order and religious belief of the members of society. He writes: “But the conditions which surround extreme poverty, especially in densely crowded places, tend to deaden the higher faculties. Those who have been called the Residuum of our large towns have little

opportunity for friendship; they know nothing of the decencies and the quiet, and very little even of the unity of family life; and religion often fails to reach them. No doubt their physical, mental, and moral ill-health is partly due to other causes than poverty: but this is the chief cause.” (Marshall, 2013, p.1–2).

He asks the question of whether poverty can be abolished in time, just as slavery, which was once seen as a natural thing by everyone, was abolished over time. He says: “Slavery was regarded by Aristotle as an ordinance of nature, and so probably was it by the slaves themselves in olden time. The dignity of man was proclaimed by the Christian religion. It has been asserted with increasing vehemence during the last hundred years: but, only through the spread of education during quite recent times, are we beginning to feel the full import of the phrase. Now at last we are setting ourselves seriously to inquire whether it is necessary that there should be any so-called " lower classes " at all: that is, whether there need be large numbers of people doomed from their birth to hard work in order to provide for others the requisites of a refined and cultured life; while they themselves are prevented by their poverty and toil from having any share or part in that life.” (Marshall, 2013, p.1–2). Marshall said that answering the related question is not in the direct interest of economics, it is related to the moral and political abilities of the human generation; however, he emphasizes that there are issues that the economy will also deal with in this regard (Marshall, 2013, p.2). According to him, the state of extreme poverty will disappear depending on the increase in the standard of life. The standard of life is directly related to the quality and healthy nutrition of family members. According to him, the generations that eat healthy and balanced will be strong morally and physically, and this will increase the productivity of the employees. If the wage increase parallels to the increase in productivity, the standard of living will also improve: “The term the standard of life is here taken to mean the standard of activities adjusted to wants. Thus a rise in the standard of life implies an increase of intelligence and energy and self-respect; leading to more care and judgment in expenditure, and to an avoidance of food and drink that gratify the appetite but afford no strength, and of ways of living that are unwholesome physically and morally.” (Marshall, 2013, p.574).

Conclusion and Suggestion

As a result, Marshall sets up an association between economic and socio-cultural development. The center of socio-cultural development is related to the solidity of the family structure. Skillful mothers build a solid family structure. Talented mothers take care of children with their tender care and cause a decrease in child mortality. Likewise, they provide the best quality nutrition with the least expenditure. Young people who were well-

nourished became more moral, more religious, and more willful. On the other hand, mothers who work to earn money and neglect the care of their children do not contribute to the reduction of infant mortality or to raising cultured and well-nourished generations.

From the results we obtained from Marshall's analysis, we can list the following suggestions:

- 1) Sustainable economic growth is possible with healthy family structures. For this reason, societies should take care to determine policies that will not destroy the family structure while accelerating their economic development.
- 2) Family is an essential institution, especially for the socialization of new generations. The mother has a particular function in this field. The mother must have enough energy and time to educate the children. For this reason, a flexible working method should attain, taking into account the mother's family duties.
- 3) To attain mother enough energy and time, both in the house and the market, it is necessary to raise the living standard of the employees. For this reason, it is required to increase the wage levels of the employees in parallel with the increase in their productivity. In this way, mothers will not feel obligated to work, and they will devote most of their time to their children's education while doing the work that suits them.
- 4) To give equal importance to cultural development and economic development, it is necessary to reproduce the culture constantly. The continuous reproduction of culture is possible with the reconstruction of religious/philosophical thought and arts. Because religious belief produces value, philosophical thought produces meaning. At the same time, religious thought should control one's emotions, protecting himself from egoistic and hedonistic tendencies and commodity fetishism. Also equal importance should be given to religious and philosophy education as much as engineering and economics.

References

- Duran, B. (2017). *Din ve kapitalizm*. Saarbrücken: Lap Lambert Academic Publishing.
- Habermas, J. (1987). *The Theory of Communicative Action*. v.2, (Trans. T. McCarthy). Boston: Beacon Press.
- Marshall, A. (2013). *Principles of the economics*. Palgrave Macmillan
- Parsons, T. (1978). *Action theory and the human condition*. The Free Press
- Rawls, J. (1999). *A theory of justice*. Revised edition. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Schutz, A. and Luckman, T. (1974). *The structure of life-world*. Northwestern University Press.
- Weber, M. (2005). *The protestant ethic and the spirit of capitalism*. (Trans. T. Parsons). Taylor Francis e-Library Publication.

Seeing the Invisible: Change of State Identity and Economic Interest in Turkish–Arab Relations, 2002–2012

Görünmeyeni Görmek: Devlet Kimliğinin Dönüşümü ve Türk–Arap İlişkilerinde Ekonomik Çıkarlar, 2002–2012

 Abdullah Enes Tüzgen

*İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
enes.tuzgen@ihu.edu.tr*

Received: November 20, 2021

Accepted: January 24, 2022

Published: January 30, 2022

Abstract: Compared to previous decades, we observe a dramatic increase in international trade between Turkey and the Middle East between 2002 and 2012. Turkish exports to the Middle East and FDI from Arab countries to Turkey have increased 13 and 4.5 times, respectively. What explains such changes? I argue that the transformation in Turkish state identity resulted into a change in interest conceptualization. Since what the “Middle East” meant has changed with the new identity, previously “unseen” economic interests became visible.

Keywords: Turkish Foreign Policy, the Middle East, Constructivism, State Identity, Interest Conceptualization

Öz: Daha önceki on yıllara kıyasla, 2002–2012 yılları arasında Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki uluslararası ticarete yüksek oranda bir artış gözlemlenmektedir. Bu on yıllık dönemde, Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine ihracatı 13 kat, bu ülkelerden Türkiye'ye yönelik doğrudan yatırım ise 4,5 kat oranında artmıştır. Böyle bir dönüşüm nasıl açıklanabilir? Bu makalede Türkiye'de devlet kimliğinin dönüşümünün ulusal çıkar kavramsallaştırmasındaki bir dönüşüme sebebiyet verdiği iddia edilmektedir. Bu yeni devlet kimliğinde “Ortadoğu”nun ne manaya geldiği de değişikliğe uğradığı için, daha önce “görünmez” halde bulunan ekonomik çıkarlar görünür olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Ortadoğu, Sosyal İnşacılık, Devlet Kimliği, Çıkar Kavramsallaştırması

1. Introduction*

In the decade preceding the Arab Spring, we have witnessed a rapprochement between Turkey and the Middle Eastern countries.¹ We observed not only the replacement of highly militarized and securitized lenses of governments with less militarized ones, we also observe strengthening of economic and cultural ties among the countries of the region. Some of the indications of the new developments can be seen in the increasing number of official visits of policy makers between Turkey and the Middle Eastern states. Likewise, the number of the tourists traveled to Turkey from Arab countries and the amount of exports and imports between Turkey and the region have increased.² What explains such changes?

Although there are alternative theories ranging from *realpolitik* of post-Cold War geo-strategic considerations (Kardas, 2009) to interdependence of “trading states” of liberalism (Kirisci, 2009), I think a constructivist approach with the emphasis on the identity of respective actors has its unique contribution to make to our understanding of the change in Turkish–Arab relations. In this paper I argue that, without taking the change of identity in Turkish foreign policymaker elites and its relation with the change in interest conceptualization into consideration, it will not be possible to understand all of the dimensions of the rapprochement in the Turkish–Arab relations. More specifically, the focus of this paper is on the developments in economic relations in the decade preceding the Arab Spring because they are the primary target of rationalist analyses; and hence constitute a “difficult case” for other approaches. I argue that the dramatic increase in trade relations between Turkey and Arab countries is a result of a transformation in Turkish state identity under the Justice and Development Party. Although increased economic interaction and trade relations have obviously contributed to Turkish state interests, why had such levels of economic interdependence not been realized in the previous decades? I contend that one should focus on how interests are defined by state identities to understand the previous lack and current presence of intra-regional trade relations. While the traditional Turkish state identity coded the Middle East as somewhere to refrain from, hence did not “see” an interest to interact with; with the transformation of that identity in the last decade, the region is viewed with more positive lenses, hence previously unseen economic interests have become visible.³

* I thank Ali Aslan, Stuart Kaufman, Mark Miller and Muqtedar Khan for their invaluable feedback to an earlier version of the paper.

¹ With the exception of Israel. Turkish–Israeli relations have deteriorated after Israel attacked Gaza in December 2008. Until then, Turkey was mediating indirect negotiation between Syria and Israel.

² The data concerning these developments are provided below.

The organization of the paper is as follows: in the next section I explain the puzzle the paper addresses by looking at the data on international trade and foreign direct investment between Turkey and the Middle East. In the third section I discuss, from a constructivist theoretical point of view, how identity and interest conceptualization are related. The fourth section deals with the components of change in Turkish foreign policy both quantitatively and qualitatively, and analyzes how transformation of state identity leads to a change in economic interest conceptualization. The fifth section is conclusion.

2. The Puzzle: Turkish–Arab Relations, 2002–2012

Turkey's relations with Middle Eastern countries have improved significantly in the decade preceding the Arab Spring under the rule of current one party government of Justice and Development Party. Among many indicators of the improvement, economic relations have a special place. Compared to previous decades, especially the amount of exports and imports that has taken place between Turkey and the region shows significant increase. That increase accompanied by a decrease in the share of total economic trade of Turkey with the EU countries: in 1996 the share of the 6 biggest European trade partners in Turkey's exports was representing 43% of all Turkish exports and MENA region was representing 14.3%; in 2012 the share of European partners dropped to 27% and the share of MENA states increased to 34%.⁴ Although the percentage share of European countries in the total trade of Turkey has decreased, that does not mean that in real numbers Turkey has decreased its trade with Europe. For example, although European states' share in exports decreased from 43 to 27 percent from 1996 to 2012, in real numbers it has increased from 10 billion dollars to 41.3 billion dollars. This shows two things: first, Turkey is not directing its economic relations towards the Middle East at the expense of European countries. That is to say, Turkey is not stopping or decreasing its economic ties with European countries; to the contrary Turkey is committed to increase its economic ties, in the decade preceding the Arab

ORCID: A. E. Tüzgen 0000-0003-0117-905X

³ The time span analyzed in this paper is between 2002, when JDP came to power, and 2012. I do not look at the post-2012 period because the effects of Arab Spring (started on the 17th of December 2010 in Tunisia), which has shaken the region from its very foundations and created unstable regimes (Libya), civil war (Syria), revolution and coup d'état (Egypt), started to be seriously felt after that year. An analysis that account for this unstable period in terms of economic interaction needs another research.

⁴ All of the numbers regarding international trade are calculated from official data of Ministry of Economy of Turkey: www.ekonomi.gov.tr Six European countries are Germany, France, England, Italy, Holland and Spain. MENA states include Lebanon, Syria, Iran, Iraq, Palestine, Jordan, Saudi Arabia, Kuwait, Bahrain, Qatar, United Arab Emirates, Oman, Israel, Yemen, Egypt, Libya, Algeria, Tunis, Morocco, and Iran.

Spring, with the European states too. That is why, in real numbers, it increased four times. Second, the share of Middle Eastern states in Turkish economy is increasing both in relative numbers and real numbers. This shows that, as it is the case with European countries, in real numbers, Turkey is increasing its economic interaction with the Middle Eastern states too. What is different from previous decades and from European countries is that the rate of this increase is much higher. While in real numbers exports to the 6 major European countries have increased 3 times from 2001 to 2012, it has increased 13 times with the Middle Eastern countries in the same time period.

Table 1. Turkey's exports to Syria and Iraq between 1990–2011 (in million dollars)

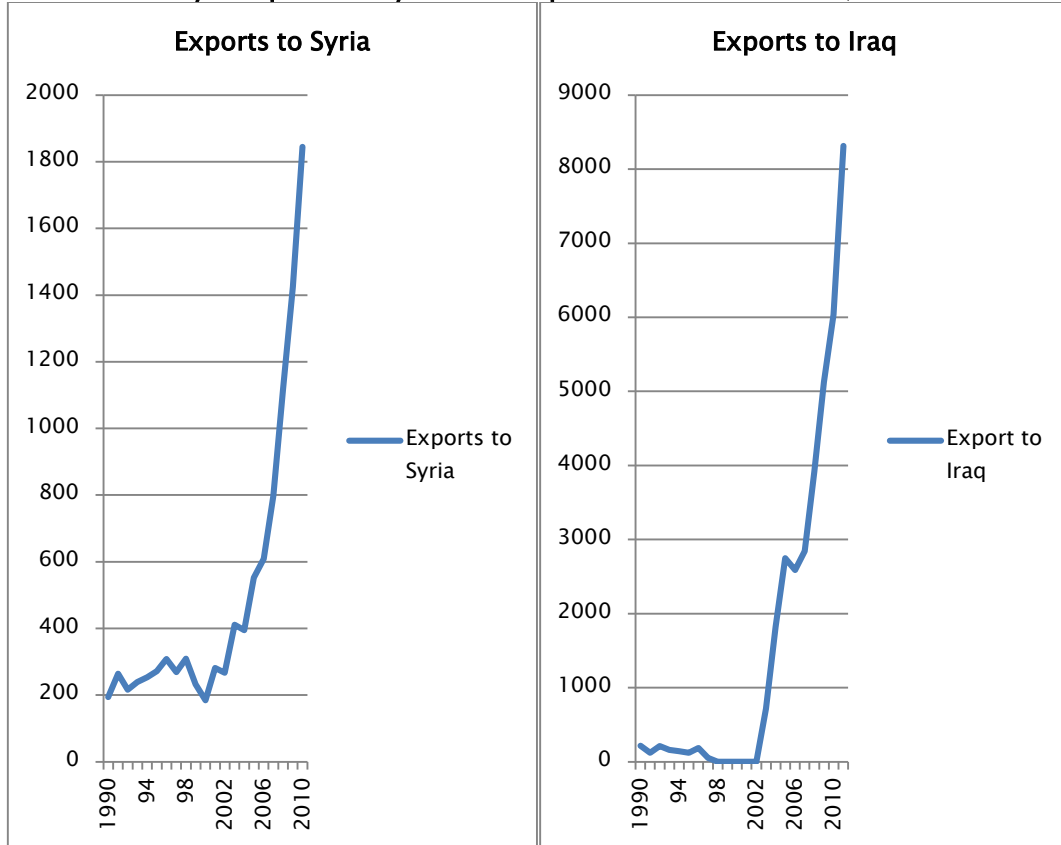
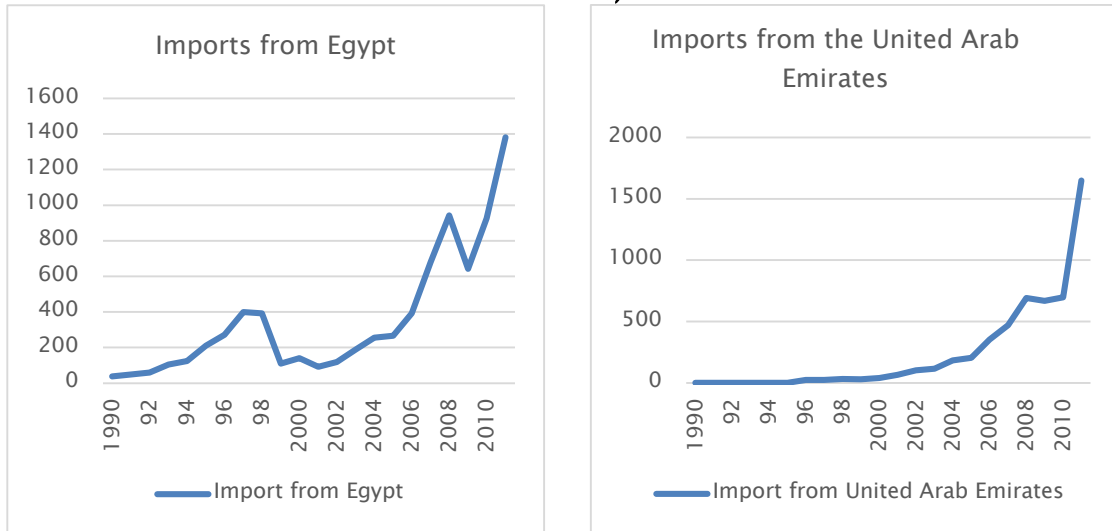

Table 2. Turkey's import from Egypt and United Arab Emirates 1990–2011 (million dollars)**Table 3. Exports from Turkey 2001–2012 (billion dollars)**

Years/Countries	6 EU (Ger, Fr, Eng, Ity, Holnd, Spain)	MENA	Total
2001	13,6 (43%)	4,3 (13%)	31,3
2012	41,3 (27%)	51,8 (34 %)	152,5

Another indication is the growth of foreign direct investment invested in Turkey from the Arab countries. The amount of FDI from the Middle East, and especially from oil-exporting Gulf countries increased from 2.6 percent of total stock of FDI in 2003 to 11.7 percent by 2012. The total amount of exports of Turkey to the MENA countries has increased from around 4.3 billion dollars in 2001 to 51.8 billion dollars in 2012. Similarly, the total amount of imports from MENA countries to Turkey has increased from 5.1 billion in 2001 to 24.7 billion dollars in 2012.

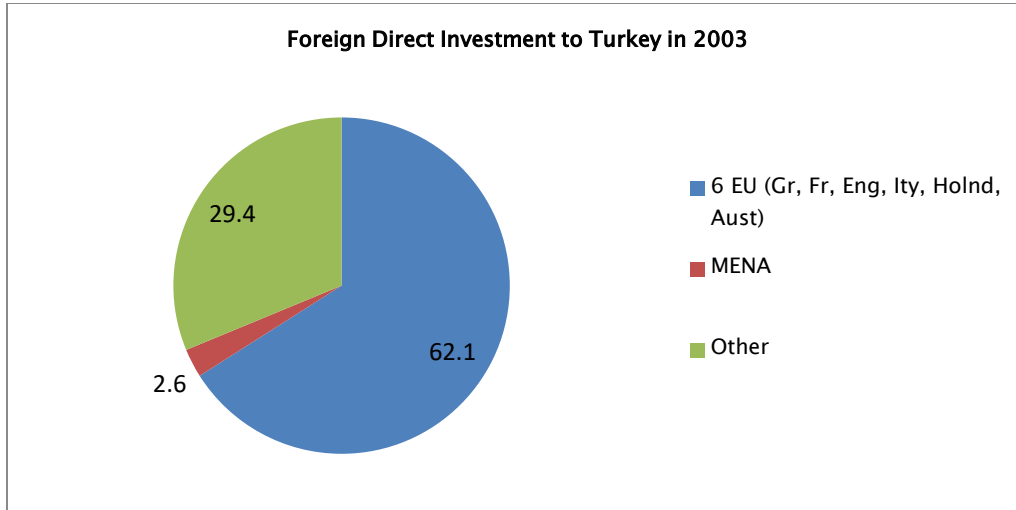

Figure 1. FDI to Turkey in 2003

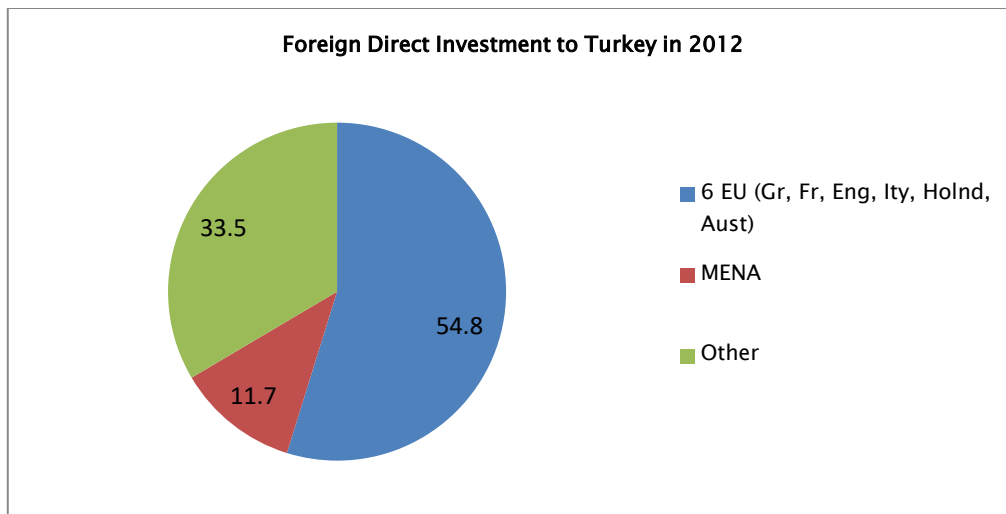

Figure 2. FDI to Turkey in 2012

Table 4. FDI to Turkey: 2003–2012 (billion dollars)

FDI Years/Regions	6 EU (Gr, Fr, Eng, Ity, Holnd, Aust)	MENA	Other	Total
2003	5,2 (61,2%)	0,21 (2,6%)	3 (29 %)	8,4
2012	5,47 (54,8%)	1,16 (11,7%)	3,33 (33%)	9,9

What explains such a transformation? How can previously unnoticed interests in the region be seen and taken advantage of? I contend that what made the unseen visible is the transformation of state identity in Turkey which has resulted into a transformation from traditional Turkish foreign policy making to the new (revisionist) one. Especially, new governing principles of foreign policy, new imagination of geography and re-interpretation of history enabled Turkish state to take advantage of international opportunities in economic relations.

3. Theoretical Framework

Although Brubaker and Cooper (2000) argued that it is time to let go of the concept of identity because of its ambiguous character, one study on the use of identity in eight key IR journals between 1990 and 2002 demonstrated a significant increase in terms of the number of articles about identity published each year (Horowitz, 2002 quoted in Ashizawa 2008). In this section I try to find answers to the questions of how and why state identity is important to understand conceptualization of economic interest.

3.1. Identity–Interest Nexus

The importance given to the concept of state identity stems less for a desire to create an additional novel variable than for the necessity, according to constructivist scholars, to explain why states make certain preferences. The rationalist theories argue that states act in accordance with their national self-interest, the most important of which is survival (Waltz, 1979). Like the assumption of *homo economicus* in theories of economics, states, as rational actors, make a cost-benefit analysis in every action, and try to maximize benefits and minimize the costs. Explaining foreign policy decisions of states, according to rationalist theories, is possible through taking the national interest of these states into consideration.

One of the significant criticisms constructivist scholars direct against rationalist theories is based upon the problematic reliance on unquestioned nature of national interest. For constructivist scholars, rationalist theories *assume*, rather than *explain*, national interest (Chafetz, Spirtas and Frankel, 1998: 14). As a result, they are accused of using circular reasoning:

“The problem with the concept of national interest lies in its circular nature. Realists, reviewing past state policies, may declare these policies to have been in the national interest because they were executed by the state” (Ibid: 16) So how

can the national interest be explained? Why does a state think that it has an interest to do X instead of Y?

For constructivist theories, the answer lies in the concept of identity. If identity prescribes certain kind of behavior and motivate actors to undertake some policies, then states evaluate possible policy options through the lenses of such motivational factors. Jepperson, Wendt and Katzenstien (1996: 60) write that “*actors often cannot decide what their interest are until they know what they are representing.*” To decide your interest, you have to know your identity. Interests presuppose identities (Wendt, 1999: 231).

Economic interest is one of the most significant components of national interest. Hopf (2012: 16) argues that states see in other states two forms of interests: strategic and economic. Similar to other forms of interest, economic interests cannot be explained without taking identities of states into consideration. That is because, as Wendt (1992) argues, there is no “*portfolio of interest*” for states, which includes economic interests too. The difference of economic interest from other forms of interests, however, is that it is the field where the economic thinking feels most confidence to itself. That is to say, the logic of market economy, which has been adopted by rationalist theories of international relations from theories of economics, with their assumptions of rational, cost-benefit analyst decision makers who act in accordance with the dictates of supply and demand curves, is expected to govern even more as far as economic interests of states are concerned. The underlying assumption here is that it is very logical to expect from the states to act in accordance with the “obvious” economic interest. Yet, the question is whether economic interests are, in fact, “obvious”?

The answer of constructivist political economy scholars is negative for this question (for an assessment of constructivism in economy, Seabrooke, 2007). According to Abdelal, Blyth and Parsons (2010), ideational factors play important role in international economic relations and to explain the interest perception of states, state identity is one of the important factors to consider. Abdelal (2001) provides a case analysis of newly independent post-Soviet states and asks the question of why different ex-socialist states’ foreign economic policies differed so radically that cannot be explained by material conditions. The answer he provides is that nationalist ideology played an important role in policy preferences. According to Abdelal’s analysis (2001), the states which have sizable nationalist movements and in which these movements are aligned with former communists of these states, the foreign economic policy is designed in such a way that would oppose a reintegration with Russia, no matter how costly this policy is in terms of material losses.

3.2. Four Models of State Identity: Theorizing Change

I think there are four different ways constructivist scholars talk about the source of state identity and possibility of change. The first line of literature treats state identity as a function of interaction of states at the systemic level. According to that kind of analysis, structural factors are the most important determinants of state identity. States create the distinction between self and other through repetitive interaction with other states. One of the main proponents of this analysis is Wendt (Kubalkova, 2001; especially chapter 5). For Wendt (1994: 385), "*identities and interests are in important part constructed by these social structures rather than given exogenously to the system by human nature or domestic politics.*" He defends the "*states as unitary actors and inter-state interaction is the basis of inter-subjectivity*" which is criticized by some other theorists (Burchill, 2005: 203) such as Weldes (1999).

The second stream of identity theories within constructivist literature mainly focuses on international norm diffusion. Like the first one, this second stream also gives primary importance to systemic level. The focus of the change on that second line, however, is more on international norms and institutions. State identities are seen as shaped more by exogenous factors than internal dynamics within states. International norms advocated by international institutions create incentives for states to transform their identities through internalizing international norms. Martha Finnemore, for example, writes that "*state interests are defined in the context of internationally held norms and understandings about what is good and appropriate*" (quoted in Burchill, 1996: 199).

In contrast to the first two types of identity theories' emphasis on the international systemic factors, the third category of literature prioritizes the domestic components of state identity. According to that kind of analysis, the sources of state identity can be found in the societal determinants, such as historical background or ethno-cultural make-up of the population rather than exogenous systemic factors. As one of the most important representatives of this approach, Hopf (2012: 14) criticizes the first two categories of constructivism for not being "social" enough: "*I propose to domesticize the social constructivist approach to international politics, to bring society back into social constructivism.*" That approach prioritizes the society over elites. Instead of focusing on policymakers as the creators of the identity and policy, they are accepted as an intermediary category through which the social identity is reflected onto the state behavior. Hopf (2009: 300), in his analysis of the Russian identity, for example, writes that his focus on the behavior of elites is instrumental because "*they are the instruments through which the dependent variable of identity relations manifests itself.*" Rather than granting an exclusively independent agency to the individual elites, the identities of the

policymakers are seen as a natural extension of social fabric. That means, to understand the state identity, which is represented by the elites, one has to look at the social identity, which is constructed in the history of the nation.

The fourth category of identity theories is similar to the third one in its emphasis on the endogenous factors within the country more than international systemic factors as the source of state identity. Nevertheless, it differs from the latter on the question of the relative independence of foreign policy makers from the societal constraining factors. In that regard the state is not treated as unitary actor as in the case of Wendt's constructivism; and the black box is opened. For the fourth stream of constructivist theory of state identity, "*human agency is missing in structural constructivism*" (Clunan 2009: 24). A criticism against Wendt can be found in Weldes who is one of the important names of the fourth model. She writes "*meanings (...) for states are necessarily the meanings (...) for those individuals who act in the names of the states. And these state officials do not approach international politics with a blank slate onto which meanings are only written as a result of interactions among states*" (Weldes, 1999: 9). Similarly, for Onuf (1998) "*constructivism holds that social structures, by itself cannot serve as the basis for a complete account of identity. Agents and their behavior must be considered.*" The role attributed to the policymakers in this model is about the influence of the elites to transform, redefine and interpret the state identity.

It also envisages contestation over the definition of state identity among various factions of the elites who have differing projects of identity to become predominant in the state. In that regard the state identity "*may not be necessarily shared by other individuals outside the policymaking process. Nor does it mean to represent what can be regarded as an agreed concept of state identity by the government or the society as a whole*" (Ashizawa, 2008:576). To address this issue, Clunan makes a differentiation between "self-images" and "national identity." According to Clunan (2009: 14), "self-images" are contesting identities of different elite groups. When one of these elite groups achieves supremacy over others, this group's self-image becomes the representative of state identity. In other words, there is a constant contestation within the society on the question of whose project would be reflected as the national identity. Among others, one way to achieve this is to relate one's conception of national interest to "*established, socially ascribed ideal about the identity of the state*" (Burchill, 2005: 197). Keeping this theoretical discussion in mind, the next section analyzes the change in Turkish state identity and argues that the fourth model of state identity change in constructivist theory captures the transformation better.

4. Components of Change: Turkish Foreign Policy

Traditional Turkish foreign policy was designed on the grounds of the new nation–state, which was established in 1923, with the rejection of the imperial past of the Ottoman Empire. Its main priorities were preserving the integrity of the country, following the Westernization path, consolidating its strictly secular state system, and surviving in a tension–ridden environment. Foreign policy was designed to keep Turkey out of regional problems; and at the same time keep other powers out of Turkey’s internal politics. Famous statement of Ataturk, the first president of the new republic, “peace at home, peace abroad” was implying that “we will not intervene in anywhere, and nobody should intervene in us.” In other words, Turkey was trying to give a message to great powers that Turkey has renounced its rights and aspirations concerning the lands it lost in the WWI and War of Independence; and would behave as a non–imperial, ordinary Westphalian sovereign nation–state. Except for the brief period between 1955–60 under Democrat party rule, one can explain many foreign policy decisions in major events related with Turkey in world politics until 1990s in such a framework. Turkish foreign policy during World War II, her quest for EC membership, neutrality during Iran–Iraq war of 1980–89 can be quoted as examples of the application of the traditional Turkish foreign policy (Mufti, 2002).

It has been observed that with the current ruling party since 2002, many of the principles of foreign policy making have experienced a dramatic change. Adherence to unidimensional Western path and rejection of relations with former Ottoman lands are transformed into a multidimensional foreign policy. Another change in the new period is re–appearance of Muslim identity in foreign policy. New ties with the Middle Eastern countries are established; and Islam as a common religion is more pronounced. An increasing emphasis is made on the common past and shared geography. Instead of defining itself primarily as a Western state, Turkish foreign policy makers adopted a new kind of identity which is more inclusive, and more accommodating of differences. Hence, the Arab identity, which was previously juxtaposed to Turkish identity, and which was representing a backward stage in the history of progress in the minds of Turkish elite who want to imitate Western developed nations, has started to be perceived in more positive terms.

Before going into the components of state identity change and its influence on foreign policy, in addition to data concerning economic relation provided in the second section of the paper, we should explain, what kind of empirical evidence lead us to believe in a

change from traditional to new foreign policy. To this end, next section shows the change in numbers.

4.1. Quantitative Change: Some numbers about Turkish Foreign Policy

I think we can demonstrate the quantitative change in Turkish foreign policy in the decade preceding the Arab Spring by looking at five areas: the pro-active role in age-old problematic issues of Turkish foreign policy and crisis in international society, active engagement in the international organizations, the policy of abolishment of visa requirements with various countries, the number of bilateral and multi-lateral agreements that Turkey signed in that decade compared to previous era, and policy of increasing numbers of Turkish embassies in the world to increase representation of Turkey abroad.

To begin with, different from the previous decades of traditional foreign policy, the decade preceding the Arab Spring have witnessed a change in the number of Turkish interventions in the problematic issues between Turkey and neighboring countries. The problems with Armenia which stem from genocide accusations, the question of Cyprus which causes disagreements with both Greece and the EU, and problems with Iraq and Syria which are mainly about the support these countries give to PKK terrorist organization are some of chronic problems in Turkish foreign policy. The traditional foreign policy stance concerning these issues is the defense of status quo. The new foreign policy, on the other hand, displays a striking difference from the traditional Turkish foreign policy on these chronic problems and favors following an activist route to solve them. As an example, Turkey's stance concerning Cyprus question has significantly changed. The new foreign policy makers acted cooperatively with regard to the then UN secretary general Kofi Annan's plan. The plan was accepted by Turkey and taken to referendum in Cyprus in April 2004. While Turkish Cypriots accepted Annan plan by 65%, Greek Cypriots rejected it by 75%. What is of historic importance about the Cyprus case is not about its end result. Rather it represents radical transformation in Turkish foreign policy which has not demonstrated any significant efforts for its solution until the new era.

Second indicator of change in Turkish foreign policy is about the role Turkey plays in the international organizations. The new foreign policy's projection of Turkey is a state that has active ties with as many international organizations as possible. Contrary to previous tradition which favors being member of only a limited number of IOs which are of strategic importance to Turkey such as NATO and OIC, in the new foreign policy

participating even geographically remote IOs is deemed important. This new stance is reflected in Davutoglu's speeches (2012b):

We established the Turkish World Council. The African Union has announced Turkey as one of three strategic partners alongside with China and India. We established strategic dialogue with Gulf Cooperation Council; and attained observer status in the Arab League. From Caribbean to Pacific islands, ASEAN, CARICOM and MERCUSOR being the most important ones, we are either strategic partners or observer state in almost all international organizations. (...) Now there is almost no regional or international organization in which we are not represented.

Another numerical indicator which shows the quantitative change in the new Turkish foreign policy is about the bilateral and multi-lateral agreements that Turkey signed, especially with neighboring countries in the last 10 years. Through what is called "High Level Strategic Cooperation Councils" formed with 18 countries since 2006, Turkey initiated creation of many new cooperation treaties with its neighbors. As an example, while in twenty-two years between 1980–2002 only 13 international agreements were signed between Turkey and Syria, between 2002–2012, Turkey and Syria signed 50 agreements (İHA, 2012). The numbers with other countries are also illuminating: 48 with Iraq, 40 with Egypt and 29 with Russia. In total, since 2006, 419 agreements were signed between Turkey and member states to cooperation councils (Directorate of Public Diplomacy, 2015).

Last two important quantitative changes in the Turkish foreign policy is about the number of Turkish embassies abroad and the abolishment of visa requirements with different countries. Turkey followed an active policy of increasing the number of its foreign missions in the countries in which it had not had diplomatic representation. Before 2002, Turkey had 94 embassies abroad; by 2013 the number is 126. Likewise, while in the pre-2002 period Turkey had 190 Consulate Generals in the world, it has 220 in 2013. A similar increase has been observed in the number of countries to which Turkish citizens can travel without visa. In order to increase cooperation with other countries, one of the aims of the new Turkish foreign policy is to increase mobility and transportation between Turkey and other countries. Between 2009–2012, Turkey signed visa abolishment agreements with 21 countries including Lebanon, Libya, Syria, Russia, Albania, Indonesia, Qatar, Ukraine, Serbia, Tunis and Sudan.

4.2. Qualitative Change: Components of State Identity

These quantitative changes are indicators of a qualitative change in Turkish state identity. Remembering our puzzle at the beginning of the paper, exactly which factors of the new foreign policy can explain the formation of new economic ties with the Middle East and perception of new sources of economic interest which were unnoticed by the previous model? I think three components deserve particular attention to answer this question: change in the governing principles of foreign policy making, new perception of geographical space, and new assessment of historical background.

4.2.1. Change in Principles: From Hobbesian Anarchy to Lockean Cooperation

The first component of transformation in Turkish foreign policy concerns the principles according to which foreign policy decisions are made. We observe a transition from traditional foreign policy making to the new foreign policy with respect to the general principles and ordering rules of politics. While the concerns of the traditional policy makers are shaped in a Hobbesian anarchy, the new principles that govern new policy making are closer to Lockean anarchy with their emphasis on cooperation and positive sum games. The principles that govern the traditional foreign policy making towards the Middle East, are formulated by Malik Mufti (2002) as reserve rather than engagement, neutrality rather than alignment, rigid adherence to the status quo rather than flexibility and compartmentalization rather than integration.

What do these terms mean on the ground? Reserve rather than engagement means "*eschewing interference in the domestic affairs of the Middle Eastern countries*" (Mufti, 2002). Turkey consistently followed the policy of non-engagement in the internal politics of Middle Eastern countries and in the bilateral problems of these states. An example of the reserve principle is Turkey's non-engaging stance in Syria-Jordan or Syria-Lebanon conflicts. Neutrality rather than alignment means avoiding "*becoming identified too closely with any single Middle Eastern state and avoiding being dragged into regional conflicts*" (Ibid, 2002). An example of neutrality policy is Turkey's non-aligned stance in the Iran-Iraq war of 1980-89. Adherence to status quo rather than flexibility refers to opposing attempts to change regional balance of power especially through forming hegemony (for instance, through Pan-Arabism). Lastly, compartmentalization rather than engagement is explained by Mufti (2002: 82) as "*avoiding linkage between Turkey's Middle East policies and its relations with the western powers.*" While Turkey tried to avoid being seen as a western "agent" in the region, it tried to avoid to be perceived as Middle Easterner in Europe

Berdal Aral (2001: 74) also adds elements of xenophobia and rejection of Islam to these principles. According to Aral in the traditional Turkish foreign policy, we can observe xenophobic elements such as seeing all non-Turks as enemies and conspirators against Turkey. Similarly, the state identity is established in opposition to Muslim identity. When we add these governing principles of Turkish foreign policy up, we can have a sense of what kind of international environment the policy makers had imagined. That is to say, these principles were stemming from a mind-set that constructs the international world as hostile, threatening, and dangerous. Hence, relations with others are seen as zero-sum games which is the characteristic of Hobbesian form of anarchy

When we look at the new foreign policy making, on the other hand, from the very beginning of the rule of the current government, the newly elected political elite have announced that they would change the principles of the traditional foreign policymaking with a *new vision*. They consciously distanced themselves from the way the previous policymaking elite conduct foreign policy. Then-foreign minister Professor Ahmet Davutoglu, who is considered to be the chief architect of the new vision, has declared the principles that they would use in their foreign policy decisions. Davutoglu (2015) writes that there are some methodological and operational principles that govern the new vision. The methodological ones are the "*visionary*" approach to the issues instead of the "crisis-oriented" attitude that dominated foreign policy during the entire Cold War period; to base Turkish foreign policy on a "*consistent and systematic*" framework around the world; and the adoption of a *new discourse and diplomatic style* based on Turkey's soft power. What these principles mean is this: the new vision aims at establishing a novel framework of policy making. It is directly against the traditional vision's neutrality and avoidance principles. What the new vision accuses of the traditional style is that the latter allows international crises to dominate diplomatic relations with others. The new vision offers that we can find different subjects of cooperation with these countries without making the problematic topics our central concerns. Lastly, the third principle of adopting "a *new discourse and diplomatic style* based on Turkey's "soft power" reinforces the previous point. This principal projects that highly securitized lenses of traditional foreign policy should be replaced with soft power. Economic cooperation, tourism, humanitarian relief, education policies etc., which constitutes the soft power of a country, are given more importance.

The operational principles of the foreign minister include the principle of *zero problems towards neighbors*; adherence to a *multi-dimensional foreign policy*; and *rhythmic diplomacy*, which aspire to provide Turkey with a more active role in international relations (Davutoglu, 2015). Similar to methodological principles, the basic aim of these

operational principles is to open space for diplomatic relations with different countries other than national security consideration. The principle of zero problems towards neighbors is the product of a very different mind-set than the traditional one. The question whether or not this is realizable withstanding, to imagine that Turkey can achieve zero problems with neighbors is itself a revolutionary thinking. Likewise, multi-dimensional foreign policy shows that an imagination of international relations which is not based only on security is possible. In other words, while traditional foreign policy was uni-dimensional in the sense that security was the single most important concern for Turkey, with multi-dimensionality which includes economic cooperation and educational programs, for example, Turkey started to imagine a non-Hobbesian international system.

Apart from the concrete meanings of these principles, I think what is important in such a principled formulation is that, the new elite, as it was discussed by Clunan and Weldes above, have a conscious and intentional desire to transform the vision of Turkey. This can be seen as a transformation of identity because, as the definition of identity describes, these new principles attempt to change the answer to the question of “who we are” and “what the Turkish state is.” It is an attempt to distance new elites from the past answers to these questions. The process, however, does not work so neatly all the time. The political actions of the new elite have been under constant criticism by the representatives of the former vision. As a vehement defender of the neutrality and non-interventionist traditional foreign policy, the head of main opposition party CHP, Kılıçdaroğlu states that the “*AK Party government’s “interventionist” policies towards Syria (and its proximate environment in general) are at odds with Turkey’s traditional [read Kemalist nation-state] foreign policy principles*” (quoted in Aslan, 2013: 29) Criticizing the governments engagement policies in the Middle East, former head of CHP Baykal (2006) says: “*We have been making foreign policy decisions in this region for decades; but we have never become part of the problems. If we choose sides in these conflicts, it would create serious problems for Turkey.*”

As far as the relation between the new identity and economic interest perception is concerned, there are clear references in the new vision to the importance of economic ties with the neighboring region in foreign policy making, which was previously dominated by a more security-oriented framework of hard power. Davutoglu (2015) states that:

Turkish diplomats and politicians have adopted a new language in regional and international politics that prioritizes Turkey’s civil-economic power. (...) There is a

developing economic interdependence between Turkey and its neighboring countries. (...) Turkey's trade with its neighbors and nearby regions has substantially increased in recent years. (...) Turkey's regional policy is based on security for all, high-level political dialogue, economic integration and interdependence, and multicultural coexistence.

Hence for the new vision, there is a conscious motive for the policymakers to put special emphasis on economic relations. Increasing economic interaction and creation of economic interdependence among neighboring countries are seen as important parts of the new Turkish state identity. In other words, one of the answers to the question of “what Turkey is” is that “it is (should be) a country with strong trading ties and economic interdependence with neighboring regions.” The new Turkish state identity is constructed through these answers. Addressing to the Turkish ambassadors and personnel of the foreign ministry Davutoglu (2011) says:

We have to act like businessman as a requirement of the rise of our economic power. You are all businessmen on behalf of the country. Helping one of Turkish companies to do job abroad is equivalent to contributing to power of Turkey. (...) Our ambassadors have to act as businessmen when necessary.

4.2.2. Change in Geographical Imagination: Neighbors as Friends

The second component of the transformation in state identity that enables the elite to take advantage of previously underexplored economic interests is the new imagination of the neighboring geographical space. In the traditional foreign policy, the relations with neighboring countries is conceptualized in a perfect state of anarchy in the realist meaning of the term, which includes perception of constant threat, creation of security dilemmas and theorizing relations as a zero sum game. In the official education curriculum, it was merely seen as a truism to say that “*Turkey is surrounded by enemies from four sides.*”⁵ Turkey had border problems with Syria, Kurdish “threat” from Iraq, accusation of Armenian genocide and closure of borders with Armenia, threat of Islamic regime from Iran after the Iranian revolution, disputes over Aegean islands with Greece, and problems of Turkish minority in Bulgaria. In such a conflict-ridden perception, nation-state borders are taken very seriously by the policy-making elite.

As far as the relations with the Middle East are concerned, after its foundation in 1923, with regard to the future projects of the Turkish republic, Middle East was representing the opposite polar of Westernization, whereas Turkish state was trying to be part of the Western club (in the institutional forms of NATO, Customs Union, or EU). The two –

⁵ One can look at the secondary school textbooks, especially the course on “National Security” at 8th grade.

Middle East and Europeanization – were constructed as two mutually exclusive identities in the minds of the policy makers. In addition, compared to other perceived threats to Turkey, the Middle Eastern identity, which can be understood as the combination of the Ottoman past, Islam, and anti-Westernism, is the most feared and disliked because it is the most powerful candidate to replace the new identity. That is to say, it was seen as the most powerful opposition because it has the highest probability to take the place of the then new state identity.

The greatest threat to the Self is a comprehensive alternative identity, an Other that can plausibly be understood as a replacement. (...) Perhaps the most threatening Other is the closest Other, closest in the sense of being able to replace the Self more easily than any alternative. (Hopf, 2012: 8)

Because of these reasons, the Middle East is coded more as threat than as a source of interest and opportunity. This mode of thinking can be found, for example, in the speech of a retired general of the Turkish army. Gen. Cetin Doğan asked “what was our business in Yemen?” referring to Ottoman expansion in the Middle East and the bloody wars fought in the WWI. He is reflecting a mind-set which believes in no historical and cultural ties between Turks and Arabs, between Anatolia and the Middle East. This is also used as a criticism against government’s policy of sending soldiers to peace missions in Afghanistan and Lebanon.

When we look at the new foreign policy vision, whereas the traditional foreign policy was unwilling to challenge the strict borders of the nation-state, the new identity has replaced that geographical imagination with more “porous borders.”⁶ Theoretically this was justified on the conceptual transformation of the role of Turkey from “bridge” to a “center-state” (Davutoglu, 2001). What the bridge analogy, which was popular in the early 1990s, was referring is that Turkey, thanks to its geographical location between Europe and Asia, should play the role of connection point between two sides. That included material transfers, such as oil pipelines, as well as cultural ones, such as bringing democracy to the Middle East. New identity rejected the bridge analogy because it was accused of being merely instrumental. Instead, the new elite proposed that Turkey is a “center-state.” What that meant for economic transactions is that, instead of accepting a transitory role, Turkey should establish economic relations with every neighboring region independent of its ties with other regions. In other words, rather than being a transit country between east and west in their economic relations and being

⁶ For the elaboration on the concept: Benhabib (2004).

an object, Turkey should become a subject itself to improve its own relations with other countries:

When Turkey's role in the international system was defined, this was usually the role of "bridge." In fact, the sole function of a bridge is to connect two entities and carry over one side to the other; an actor defined as a bridge is not regarded as an independent actor with agency. Embracing this definition had led us to be perceived as imposing the values of the West when we establish relations with the East and as an Easterner carrying the negative attributes of the East when we establish relations with the West. In this new period, Turkey has to be defined as "center" state, not a "bridge." (quoted in Aslan, 2012: 167)

The new vision wanted to challenge traditional conceptualization of border as dividing lines between countries and peoples. Davutoglu (2010a) said *"the borders between Turkey and its neighbors will not be walls but doors. It is not possible to separate Mosul and Mardin; Aleppo and Antep. We are integrated societies."* The practical realization of the criticisms against strict nation–state borders and bridge analogy is shown in the reciprocal removal of visa requirements with several countries, including Syria, Lebanon, Jordan, Libya. The rationale for these policies is explained by Davutoglu (2010c) in his statement that *"we want all borders to be opened."* The change in geographical imagination can also be observed in the following speech of the former foreign minister (2013):

Without going to war with anyone, without declaring enemies and without disrespecting anyone's borders, we will be connecting Sarajevo to Damascus and Erzurum to Batum once again. This is the source of our strength. They may now appear to be separate countries; however 110 years ago Yemen and Skopje were both part of the same country. The same can be said for Erzurum and Benghazi.

With regard the Balkans, Davutoglu (2013) says:

"we want Edirne, Thessaloniki, Plovdiv, Skopje, Sarajevo, Pristine, and Belgrade to be re-united in a zone of friendship." Similarly, Erdoğan, states that *"we will tear down artificial boundaries and superfluous walls between Turkey and the Middle East and its societies"* (quoted in Aslan, 2013: 29).

One should also note that the solidarity among Muslim people traditionally was referred by the word "brother." The case of Middle Eastern states deserves particular attention in the new geographical imagination. This is because, as discussed above, Middle East was

representing the closest, hence most threatening Other, to the Turkish self for historical reasons.

This transition from threat to friend corresponds to Chafetz et al.'s characterization of identity relations from complete negative to complete positive ones. They (1998: 10) write that:

Identification exists along a continuum from absolutely negative to absolutely positive. Absolutely negative describes a zero-sum conflict situation. Absolutely positive identification describes some family relationships and the bonds between soldiers during combat. (...) Actor A can have, among its identities, "adversary of actor B." Over time that identity may become "friend of actor B." In that case we say that A's level of negative identification with B decreased and the level of positive identification increased.

The criticism of Gen. Dogan about Ottoman involvement in Yemen quoted above, and involvement in missions in Afghanistan and Lebanon is responded by Erdogan. His words reflect a very different world view from the traditional foreign policy in terms of the geographical imagination. Referring to soldiers who lost their lives in the war of Dardanelles in 1915 in the WWI, Erdogan (2012) says:

If you go to the martyrs' cemetery in Çanakkale, you see the names of martyrs from Bosnia and Kosovo. Nobody asked to Bosnians and Macedonians "what was your business in Çanakkale? What heedlessness! They came here for their brothers; and defended these lands shoulder to shoulder. We will reach remotest places for the sake of friendship and brotherhood. Despite the short-sighted political parties which do not look outside of Ankara we will continue to be with the world. I am greeting our soldiers who serve in Afghanistan, Kosovo, Lebanon and Somalia.

4.2.3. Change in Interpretation of History: Past as a Positive Resource

The third component of the new identity which enabled to open a new era in terms of the economic relations with the Middle Eastern countries is the reinterpretation of the historical experience. In the traditional foreign policy vision, history is evaluated with negative feelings, which is because Turkish Republic is established on the basis of rejection of the Ottoman past. Official ideology of the Republic concerning the Ottoman Empire can best be illustrated by the way students in the elementary schools are indoctrinated. One of the famous poems in the official curriculum states that: "*Today a*

*parliament is established / And immediately the sultan is expelled out.*⁷ After the establishment of the Republic both the Ottoman sultan and all members of the dynasty including women and children were sent to exile. The revolutions that took place after the establishment of the Republic such as the change from Arabic script to Latin script, change in the official dress code, and change in the calendar etc. were all aiming at severing the historical ties with the Ottoman Empire.

Combined with the discussion of geographical imagination discussed above which is about a constant threat perceiving social psychology, compared to other regions in the world, the status of the Middle East is more negative historically in the minds of Turkish policymaking elite. There are a number of reasons for this. As far as Turkish state identity is concerned, the first one is that the Middle East is associated with the Ottoman imperial past from which the republic is trying to free itself. In contrast to multi-ethnic, multi-lingual, multi-religious order of the empire, the nation state was aiming at the creation of the unified population of the nation-state. The historical memories from the WWI about the Middle East are very negative in the minds of traditional Turkish foreign policy makers. Because of the bloody wars and losses of thousands of soldiers, traditional idiom for the Middle East among Turkish elite is: “the swamp of the Middle East.” Even the head of Kurdish nationalist party uses the phrase. Concerning Turkish military’s operations in the Northern Iraq against the PKK camps, Ahmet Turk (2007), then head of Kurdish nationalist party says that “*The operations would drag Turkey to the swamp of the Middle East.*” Although ideologically from the opposite of political spectrum, similar concerns are expressed by the head of Republican People’s Party leader, Kemal Kılıçdaroğlu. Criticizing government’s foreign policy concerning the Mavi Marmara incident, Kılıçdaroğlu (2015) says: “*In one way or another Turkey is tried to be dragged into the swamp in the Middle East.*”

The second reason why the status of the Middle East is negative historically in the minds of Turkish policymaking elite is that, in terms of the tension between secularism and sharia rule, the Middle East was representing the latter, while the republic was trying to consolidate its strictly secular character. Many secularist politicians and journalists say proudly that “*Turkey is the only secular democracy in the region, and this is its most important asset.*”⁸ Increasing involvement in the Middle East and the government’s emphasis on religious ties with the peoples of the region led opposition parties (and

⁷ Poem by Saip Egüz. It is the most frequently cited poem in the celebrations of the establishment of the Republic until recently.

⁸ See for example, Turgut (2012).

alternative elites) to defend that foreign policy has to be conducted on secular grounds. Criticizing foreign policy decisions of the current government concerning the Middle East, a former minister of foreign affairs Mümtaz Soysal (2013) argues that not only in domestic politics but also in international politics secularism (*laïcité*) should be the governing principle: “*To accept secularism as the unchanging principle of the foreign policy will prevent other ambitions to influence decisions than the national interest.*” Thus, the perception of history combined with the specificities of the Middle East in this perception directs traditional policy makers into a negative attitude toward both the history and the Middle East. As a representative of this vision former Chief of Staff General Başbuğ emphasizes Turkey’s secular character as opposed to its Islamic ties:

In the context of the Greater Middle East Project, in some circles Turkey is presented as a model. Turkey does not have a claim to be a model. From its establishment, the Turkish Republic has been a secular, democratic, and social state, governed by the rule of law. Some talk of Turkey being an Islamic state. Secularism and a moderate Islamic state cannot coexist. (quoted in Aslan, 2012: 166)

In the new vision, however, the transformation in the state identity accompanied a change in the mainstream historical account of the tradition foreign policy making. The Ottoman past, which is treated with neglect in the traditional model, is started to be seen as glorious past shared by other countries of the region. When asked about the reason why Turkey is very much involved in the Syrian crisis, Erdogan responds:

“The answer is easy: we are a country which is established on the heritage/legacy of the Sublime Ottoman State [traditional name of the empire]. We are the grand children of the Ottomans and the Seljuks” (quoted in Ergin: 2012).

As discussed by Zehfuss (2002: 85), the Other for the Self sometimes can be a historical image; which is an “Other within the Self.” Nazi Germany, for example, is considered to be the Other of post-Nazi democratic German Self. Similarly, in the traditional account of Turkish foreign policy, the Ottoman Empire was accepted to be the Other of the republican Self. The new state identity, however, is constructed in such a way that it also includes the Ottoman legacy. Although we do not see any reference, at least in a positive way, to former Ottoman lands in the traditional foreign policy making style, both Erdogan and Davutoglu express their positive feelings towards the Ottoman experience which represent historical cooperative ties to the peoples of the region:

With those whom we were together between 1911 and 1923 and in the lands where we experienced this togetherness, we will meet with all of these brothers of ours in these lands in 2011 to 2023 as a new big consolidation. The critical concept of the coming era is this. Restoration and consolidation. (Davutoglu, 2011)

One should remember that the years 1911 to 1923 represent the dissolution of the Ottoman Empire through wars in Libya in 1911, Balkan wars, the First World War, and the war of independence that resulted into the establishment of Turkish Republic in 1923. Similar feelings are expressed by the Erdogan (2011). He emphasizes the historical, borderless togetherness with the countries in the Middle East as a positive background:

Our history is very much related with the history of the region; and our shared history is divided by the WWI when new borders were drawn. You cannot read history of Turkey separate from the history of Morocco, Algeria, Tunis, Libya, Egypt, Palestine, Jordan and other countries of the region. (...) How did these states come into being, how the borders are drawn, how their administrations are shaped? (...) Turkey is a country which had been part of the process 100 years ago that led to these transformations.

He criticizes former state policies concerning history which de-emphasized these ties: “*We were made uninterested in our history. I want to go one step further: We were forced to forget our history*” (Ibid.) As a solution to contemporary problems, Erdogan proposes re-reading history, which was tried to be forgotten by the former elites:

Without knowing Ottoman Empire, without understanding the battles of Canal and Hijaz (of the WWI), it is impossible to understand the question of Palestine today. Without reading the history of the Ottoman Empire, it is impossible to analyze the problems in Kosovo, Bosnia, Macedonia, Montenegro, and Serbia. Without reading the Turkish history, you cannot write the history of the Balkans, Caucasus and the Middle East. (Ibid.)

As far as economic relations are concerned, this new identity, which is reconciled with the history, manifests itself in linking the current economic developments with past historical examples. That is to say, the economic interaction between different regions within the empire which later became parts of different nation-states is cited to demonstrate that an alternative imaginary is possible. The borderless economic interdependence of historical experience is projected to the current and future designs of economic interaction. Concerning the borders between Turkey, Syria and Iraq, Davutoglu (2010b) states that:

States, which were within the same borders in the past four thousand years, have been created, such as the borders between Turkey and Iraq or between Iraq and Syria. ... We can reunite in peaceful ways. The rule of history still continues. We are all mutually rediscovering our neighbors.

In the second Turkish–Arab Council meeting of foreign ministers in Damascus, Davutoglu (2009) stated that the region should strive to achieve “*economic integration*.” Similarly, between Turkey and Northern Iraq a full economic integration project is tried to be carried out (Yeni Safak, 2010). The importance of historical legacy in terms of economic integration can best be observed in a speech of Davutoglu (2012a): “*In the regions which we lost between 1911–23, we will meet with our brothers and sisters there between 2011–2023.*” The vision of economic integration with the Middle East can become possible only by a reevaluation of the question of “who we are.” Hence, two historical narratives represented by two alternative identities see different things when they look at the same world.

Conclusion

One of the significant criticisms directed against rationalist theories of international relations by the constructivist scholars is that rationalist theories assume rather than explain many of the important concepts in understanding the political world. In a similar vein, constructivist view on the concept of economic interest of states tries to demonstrate that interests are not *given* from the outside world but *constructed* within inter-subjective and interactive processes. State identity deserves particular attention in this respect. Nevertheless, constructivist scholars do not have a consensus on their theorization of state identity. I have argued that there are four main lines of thought within constructivist state identity literature. While two of them (here represented by Wendt and Finnemore) emphasize exogenous – ie: international systemic – factors, the others (represented by Hopf and Weldes) prioritize endogenous factors. While first of the endogenous factor theories focuses on society, the second attaches more importance to the elites. In my case study of Turkish–Arab relations, I found it more useful to employ this last type of theory.

I have argued that the change in Turkish state identity enabled foreign policymakers to see new opportunities in the neighboring regions that were previously dominated more by threat perception. More specifically three aspects of the new identity – new principles, new geographical imagination and reinterpretation of history – transformed the relations of Turkey with the countries in the Middle East. This new era manifested itself, among many others, in the field of economic relations.

A final concluding remark: Although Middle East has a unique place in the new Turkish state identity, the case study analyzed here does not imply that the new vision of foreign policymaking is based on developing good relations only with the Middle East. The three components of the transformation – new principles, new geographical imagination and reinterpretation of history – provide fertile grounds to improve relations with other regions as well, such as the Balkans and Caucasus. Yet, understanding exactly how these factors have been working in other regions requires further research.

References

- Abdelal, R. (2011) *National Purpose in the World Economy: Post-Soviet States in Comparative Perspective*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Abdelal, R., Blyth, M., and Parsons, C. (2010) *Constructing the International Economy*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press
- Ashizawa, K. (2008) When Identity Matters: State Identity, Regional Institution-Building, and Japanese Foreign Policy. *International Studies Review*, 10 (3), 571–598.
- Aral, B. (2001) Dispensing with Tradition?: Turkish Politics and International Society During the Özal Decade, 1983–93. *Middle Eastern Studies* 37 (1), 72–88
- Aslan, A. (2012) The Foreign Policy–Hegemony Nexus: Turkey’s Search for a New Subjectivity in World Politics and Its Implications on US–Turkey Relations. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 17(4), 159–184
- Aslan, A. (2013) Problematizing Modernity in Turkish Foreign Policy: Identity, Sovereignty and Beyond. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 9(33), 27–57
- Baykal, D. (2006) "Baykal, Hükümetin Dış Politikasını Eleştirdi." *Hürriyet*, February 24, Accessed <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/3981567.asp>.
- Benhabib, S. (2004) *The Rights of Others: Aliens, Residents, and Citizens*. Cambridge University Press
- Brubaker, R. and Cooper, F. Beyond ‘Identity’. *Theory and Society*, 29, 1–47
- Burchill, S. (2005) *The National Interest in International Relations Theory*. New York: Palgrave MacMillan
- Chafetz, G., Spirtas, M. and Frankel, B. (1998) Introduction: Tracing the Influence of Identity on Foreign Policy, *Security Studies*, 8, p. 7–22
- Clunan, A. (2009) *The Social Construction of Russia’s Resurgence: Aspirations, Identity, and Security Interests*. Baltimore: Johns Hopkins University Press
- Davutoglu, A. (2001) *Stratejik Derinlik*. Istanbul: Kure Yayinlari
- Davutoglu, A. (2010a) Sınırlar Duvar Değil, Kapı Olacak." *Yeni Şafak*, January 11, 2010. Accessed February 22, 2015. <http://www.yenisafak.com.tr/politika/sinirlar-duvar-degil-kapi-olacak-11.01.2010-234544>
- Davutoglu, A. (2010b) Davutoglu: Middle East has a unique place in the redesign of the world," *Zaman*, March 4. Accessed http://www.zaman.com.tr/dunya_davutoglu-dunyanin-yeniden-

- sekillenmesinde-ortadogu-ayri-bir-yere-sahip_957876.html
- Davutoglu, A. (2010c) "Sınır İstemiyoruz." *Yeni Şafak*, April 27. Accessed <http://www.yenisafak.com.tr/politika/sinir-istemiyoruz-254312>.
- Davutoğlu, A. (2011) Dışişleri Bakanı Sn. Ahmet Davutoğlu'nun IV. Büyükelçiler Konferansı Açış Konuşması. Accessed <https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sn-ahmet-davutoglu-nun-iv-buyukelciler-konferansi-acis-konusmasi-23-aralik-2011.tr.mfa>
- Davutoğlu, A. (2012a) "Kaybettiğimiz Topraklarda Buluşacağız." *Haberturk*, January 21, Accessed <http://www.haberturk.com/gundem/haber/708252-kaybettigimiz-topraklarda-bulusacagiz>.
- Davutoglu (2012b) "Davutoğlu'ndan 10. Yıl Dersi," *TimeTurk*, June 7. Accessed <http://www.timeturk.com/m/haber.asp?id=508890>.
- Davutoglu, A. (2013) FM Davutoğlu: Why Are We Referred to as Neo-Ottomans? *Daily Sabah*, March 4, Accessed <http://www.dailysabah.com/politics/2013/03/04/fm-davutoglu-why-are-we-referred-to-as-neoottomans>.
- Davutoglu, A. (2015) Turkey's Zero-Problems Foreign Policy," *Foreign Policy*. May
- Directorate of Public Diplomacy (2015) Official numbers from Prime Ministry Public Diplomacy Directorate. Accessed <http://kdk.gov.tr/haber/yuksek-duzeyli-isbirligi-mekanizmalari/452>
- Erdogan, R. (2011) Türkiye Tarihi Okunmadan Ortadoğu'nun, Balkanlar'ın, Kafkasya'nın Tarihi Asla Ve Asla Yazılamaz." *Zaman*, February 26. Accessed http://www.zaman.com.tr/gundem_erdogan-turkiye-tarihi-okunmadan-ortadogunun-balkanlarin-kafkasyanın-tarihi-asla-ve-asla-yazilamaz_1099744.html
- Erdogan, R. (2012) "Erdogan 'ne isimiz var' Diyenlere Fena Ofkelendi." *Yeniçağ*. March 21, Accessed: <http://yg.yenicaggazetesi.com.tr/habergoster.php?haber=65067>.
- Ergin, S. (2012) "Erdoğan ve Tarih (2) Dış Politikada Ecdadı Sahiplenme Doktrini. *Hurriyet*, December 1 Accessed <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/22051883.asp>.
- Finnemore, M. (1996) *National Interests in International Society*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press
- Hopf, T. (2009) Identity Relations and the Sino-Soviet Split in Abdelal, R. et al. (ed.) *Measuring Identity: A Guide for Social Scientists*. Cambridge: Cambridge University Press
- Hopf, T. (2012) *Reconstructing the Cold War: The Early Years, 1945-1958*. Oxford: Oxford University Press.
- Horowitz, M. (2002) Research Report on the Use of Identity Concepts in International Relations. Unpublished manuscript, Harvard Identity Project
- IHA (2012) "Ben Derim De Sen Diyebilir Misin?" *Ihlas Haber Ajansı*, October 10, Accessed <http://www.iha.com.tr/haber-ben-derim-de-sen-diyebilir-misin-246460/>.
- Jepperson, R., Wendt, A. and Katzenstein, P. (1996) Norms, Identity, and Culture in National Security. Peter Katzenstein (Ed.) in *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York: Columbia University Press.
- Kardas, S. (2009) Turkey's Bid to Raise Influence in Middle East. *Strategic Comments*, 16, 1-3.
- Kılıçdaroğlu, K. (2010) Türkiye Ortadoğu Bataklığına çekiliyor. *Sonsayfa Haberler*, June 1, Accessed <http://www.sonsayfa.com/Haberler/Siyaset/Turkiye-Ortadogu-batakligina-cekiliyor-157121.html>.
- Kirisci, K. (2009) The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State.

New Perspectives on Turkey, 40, 29–57

- Kubálková, V. (ed) (2001) *Foreign Policy in a Constructed World*. Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe.
- Mufti, M. (2002) From Swamp to Backyard: The Middle East in Turkish Foreign Policy in Friedman, R. (Ed.) *The Middle East Enters the 21st Century*. Gainseville, Florida: University of Florida Press
- Onuf, N. (1998) Constructivism: A User's Manual in Kubalkova, V. et al (Ed.) *International Relations in a Constructed World*. Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe
- Seabrooke, L. (2007) Varieties of Economic Constructivism in Political Economy: Uncertain Times Call for Disparate Measures. *Review of International Political Economy*, 14, 371–385.
- Soysal, M. (2012) Secular Foreign Policy. *Cumhuriyet Gazetesi*, August 17. Accessed <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=359720>.
- Turgut, S. (2012) Türkiye Nasıl Büyük Abi Olur? *Haberturk*, November 26. Accessed <http://www.haberturk.com/yazarlar/serdar-turgut-2025/797557-turkiye-nasil-buyuk-abi-olur>.
- Türk, A. (2007) DTP: Operasyon Türkiye'yi Ortadoğu Bataklığına çeker." *Radikal*, October 17. Accessed <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=235926>.
- Waltz, K. (1979) *Theory of International Politics*. Long Grove, Illinois: Addison–Wesley Pub.
- Weldes, J. (1999) *Constructing National Interests: The United States and the Cuban Missile Crisis*. Minnesota: University of Minnesota Press
- Wendt, A. (1992) Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*, 46 (2), 391–425
- Wendt, A. (1994) Collective Identity Formation and the International State. *American Political Science Review*, 88 (2), 384–396
- Wendt, A. (1999) *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yeni Safak (2010) "Economic Integration Works." *Yenisafak*, June 4. Accessed <http://yenisafak.com.tr/Politika/?t=04.06.2010&i=260911>.
- Zehfuss, M. (2002) *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*. Cambridge University Press

Pandemi Öncesinde Üniversite Öğrencilerinin Ruh Sağlığı ile İlişkili Faktörler

Factors Associated with Mental Health of University Students Before the Pandemic

 Mustafa Atak

Erciyes Üniversitesi, Türkiye
mustafaatak@erciyes.edu.tr

Geliş: 4 Kasım, 2021

Kabul: 24 Ocak, 2021

Yayın: 30 Ocak, 2021

Öz: Depresyon, anksiyete, internet bağımlılığı gibi sorunlar gençler arasında büyük yaygınlık göstermektedir. Bu çalışmada, pandemi süreci öncesinde üniversite gençliğinin ruh sağlığına yönelik durumları ve ilişkili faktörleri incelenerek gençliğin varolan durumunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışma bulguları pandemi süreci öncesinde üniversite öğrencilerinin %55'i depresif belirtiler göstermekte olduğu ve %37' oranında anksiyete bozukluğu belirtilerine sahip olduğunu ortaya koymuştur. İnterneti sosyal medya amacıyla kullananların oranı %26' olarak tespit edilmiştir. Sigara, alkol ve internet kullanımı daha yüksek depresyon ve kaygı düzeyleriyle ilişkili bulunmuştur. Beş vakit namaz kılan gençlerin depresyon düzeyi, kılmayanlarla karşılaştırıldığında, istatistiksel olarak daha düşük olduğu görülmüştür. Düzenli oruç tutan üniversite öğrencilerinin kaygı düzeyleri, tutmayanlarla karşılaştırıldığında, istatistiksel olarak daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite Öğrencileri, Depresyon, Anksiyete, Namaz, Oruç

Abstract: *Problems such as depression, anxiety and internet addiction are very common among youth. In this study, it was aimed to demonstrate the current situation of youth by examining the mental health conditions and related factors of university students before the pandemic process. Findings of the current study demonstrated that before the pandemic process, 55% of university students showed depressive symptoms and 37% had symptoms of anxiety disorder. The rate of those using the internet for social media purposes was determined as 26%. Smoking, alcohol and internet use were found to be associated with higher depression and anxiety levels. It was found that depression level of students who perform prayer five times a day was statistically lower than students who do not perform prayer. Anxiety level of students who fast regularly was statistically lower than students who do not fast.*

Keywords: *University Students, Depression, Anxiety, Prayer, Fasting*

1. Giriş

Modern yaşamla birlikte gençlerin ilgi alanları değişmeye başlamış ve bu durum farklı sorunları beraberinde getirmiştir. Ruh sağlığı problemleri en önemli görülen sorunlar arasında yer almaya başlamıştır. Bu konuda son dönemde yapılan çalışmalarda depresyon, anksiyete ve sanal bağımlılık oranlarında büyük artış dikkat çekmektedir.

Depresyon, insanların sıkıntı, karamsarlık, moral bozukluğu içerisinde olması, hayattan, gündelik işlerden, yaşamaktan zevk alamaması, kendini mutsuz ve huzursuz hissetmesi, geleceğe ait beklentilerinin kaybolması, kendini suçlaması ve değersiz hissetmesi, özgüveninin azalması, önemli konularda karar verememesi gibi belirtilerle kendini gösteren ve toplumda giderek yaygınlaşan bir rahatsızlıktır.

Üniversite öğrencilerine yönelik yürütülen çalışmalara bakıldığında depresyonun üniversite öğrencilerindeki en önemli ruhsal bozukluk olduğu görülmektedir (Deveci, Ulutaşdemir, Açık, 2013). Bir araştırmada sendrom düzeyinde depresyon görülme oranı %26.2 şeklinde tespit edilmiştir (Özdel, Bostancı, Oğuzhanoğlu, 2002). Ülkemizde yapılan farklı çalışmalara bakıldığında; üniversite gençliğinin depresyon oranının %21,2, (Günay, Akpınar, Poyrazoğlu, Aslaner, 2011) bir başka çalışmada ise üniversite öğrencilerin % 15,1"inde depresyon semptomları tespit edilmiştir (Şahiner, Hisar, 2018). Bir diğer çalışmada üniversite öğrencilerindeki depresyon oranı %27,4 (Kızılkök, 2018) bir başka araştırmada ise üniversite öğrencilerinin %25'inin depresif belirtiler göstermekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Dinç, Andsoy, Oksay, Kayhan, Eren, Zünbül, Akgün, İnanmaz, 2014).

Türkiye'de üniversite öğrencilerinde Beck Depresyon Ölçeği kullanılarak yapılan araştırmalarda %13.8 – 69 aralığında değişen düzeylerde depresyon oranları tespit edilmiştir. Depresyon görülme düzeylerini farklılık göstermesinde sosyal durumun, öğrencilerin okudukları üniversite özelliklerinin, yerleşim yerinin ve kişisel özelliklerin etkisi olduğu düşünülebilir (Özdel, Bostancı, Oğuzhanoğlu, Nalan, 2002).

Anksiyete bozuklukları; panik bozukluk, obsesif kompulsif bozukluk, sosyal fobi, özgül fobi, post travmatik stres bozukluğu ve yaygın anksiyete bozukluğu şeklinde alt kategorilerden oluşmaktadır. Endişe, gerginlik, kaygı olarak ifade edilebilecek olan anksiyetede sürekli bir bunaltı hali söz konusudur. Anksiyete düzeyi yüksek kişiler, her an kötü bir şeyler olacakmış hissi taşırlar. Sürekli tetiktedirler, yoğun endişe ve heyecan içerisinde dirler fakat genellikle neye karşı tetikte olduklarını bilmezler. Kolayca yorulma ve kaslarda gerginlik olabilir. Uyku sorunları yaşarlar. Nedensiz kaygı hali yaşarlar.

Anksiyete düzeyi ile ilgili yapılan bir çalışmada üniversite öğrencilerinde %59.7 oranında anksiyete belirtisi gözlenmiştir (Ölçücü, Vatansever, Özcan, Çelik, Paktaş, 2015). Bir başka çalışmada üniversite öğrencilerinin anksiyete puan ortalamalarının $\bar{X} = 17.15$ olarak tespit edilmiştir (Mersin, Öksüz, 2014). Başka bir çalışmada ise üniversite öğrencilerinin %35,8'inin orta düzeyde bir anksiyete puanına sahip olduğu görülmüştür (Kızılkök, 2018). Üniversite öğrencilerinde anksiyete görülme oranları oldukça yüksek olmakla beraber değişken bir seyir göstermektedir.

İnternet bağımlılığı, sarhoş edici bir madde alımı olmadan dürtü kontrol bozukluğu olarak nitelendirilebilen ve patolojik kumar oynama bozukluğuna benzeyen bir bağımlılık türüdür. İnternet bağımlıları, internet konusunda kaygı hissetmekte, tatmin yaşamak için internet kullanım süresini artırmaktadır. İnternet kullanım süresi azalınca huzursuzluk veya depresyon durumu yaşanmaktadır. Sonuçta birey oldukça uzun süre ekran başında bulunmasına rağmen bu durumu ailesi ya da yakınları ile paylaşmamakta olup internette zaman geçirmeyi sorunlardan kaçmak ve hoşuna gitmeyen ruhsal durumdan kurtulmak için kullanmaktadır (Young, 1998).

Araştırmaya dayalı olarak, Young (1998), internet bağımlılığını belirlemek için sekiz kriter kullanmıştır:

1. İnternet ile ilgili zihinsel uğraşının aşırı olması.
2. İnternette kalma süresini sürekli artırmayı istemek.
3. İnternet kullanımını azaltmak için girişimlerde başarısız olmak.
4. İnternet kullanım süresi azaltılınca yoksunluk duygusu belirtilerinin ortaya çıkması.
5. Başlangıçta bulunduğundan daha uzun süre çevrimiçi kalmak.
6. İnternetin aşırı kullanımı nedeniyle soylal ilişkilerde, okulda ya da işte problem yaşamak.
7. İnternette kalabilmek için aileye, terapisteye veya başka kişilere yalan söylemek.
8. İnternete, sorunlardan kaçma veya hoşna gitmeyen duygu durumlarından (umutsuzluk, suçluluk, anksiyete, depresyon gibi) kurtulmak amacıyla girmek.

ABD'de 1990'larda yapılan çalışmalarda gençlerin %21'inin bunalıma girdiği, son kırk yılda ergenlerdeki kaygı oranının %85 düzeyinde artış gösterdiği saptanmıştır (Twenge, 2009). 2012 yılından sonra yapılan çalışmalarda sanal bağımlılıkla birlikte birçok psikopatolojik rahatsızlıkta artış olduğu gözlenmiştir. 2014 yılında Erciyes Üniversitesi'nde yapılan çalışmada üniversite gençliğinin kaygı düzeyi "yaygın anksiyete bozukluğu" tanısı almış hastalarla yakın düzeyde çıkmıştır. Gençlik kaygı sarmalı içerisinde, cep telefonlarının hayatın içerisine girmesiyle birlikte depresyon, kaygı, uyku sendromu ve intiharlarda yaklaşık dört kat artış görülmektedir (Atak, 2020).

Cep telefonlarının insanların üzerinde etkisinin arttığı 2012–2016 yılları arasında 16 ve 18 yaş aralığındaki gençlerde depresyon oranları önceki yıllara oranla anlamlı düzeyde artış göstermiştir. Ayrıca cep telefonu kullanımını artmasıyla gençlerdeki depresyon düzeylerinde keskin bir artış olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Twenge, 2018).

İnternet bağımlısı olarak görülen üniversite öğrencisi oranları 2013 ile 2018 yılı karşılaştırıldığında yaklaşık iki katı oranında artış göstermiştir (Durmuş, Günay, Yıldız, Timur, Balcı, Karaca, 2018). 2016 yılında yapılan çalışmada İnternet bağımlılığı testi sonuçlarına göre Riskli internet kullanan öğrencilerin oranı %20,9 olarak belirlenmiştir. (Yazıcı, Aslan, 2016) Nomofobi düzeyleri incelendiği araştırmada, öğrencilerin %41'inin nomofobik olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Apak, ve Yaman, 2019).

Dindarlığın depresyonu üzerinde etkisi ile ilgili yapılan çalışmalarda; dindarlık arttıkça depresyonda düşüş olduğu görülmektedir. Bir araştırmada, hafif düzeyde depresyona sahip kişilerin %86,4'ü çok dindar, %13,6'sı dindar olarak olduğu saptanmıştır. Dindarlık düzeyi arttıkça depresyon düzeyi düşmektedir (İlgaz, 2015). Bir başka çalışmada ise genel dindarlık eğilimi ve depresyon düzeyleri arasında negatif anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Dindarlık düzeyi arttıkça depresyon düzeyi azalmaktadır (Güven, 2008).

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, üniversite öğrencilerinin ruh sağlığıyla ilişkili olabilecek değişkenleri saptamaktır. Bu amaçla Erciyes Üniversitesi'nde eğitim gören öğrencilerin depresyon ve kaygı düzeyleri ve depresyon ve kaygı düzeyi ile ilişkili olabilecek değişkenler incelenmiştir. Bu bağlamda araştırma soruları şu şekildedir:

- 1) Üniversite öğrencilerinin depresyon ve kaygı düzeyleri nedir?
- 2) Üniversite öğrencilerinin depresyon ve kaygı düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermekte midir?
- 3) Üniversite öğrencilerinin depresyon ve kaygı düzeyi, sigara ve alkol kullanma durumlarına göre farklılık göstermekte midir?
- 4) Üniversite öğrencilerinin depresyon ve kaygı düzeyleri, internet kullanım sürelerine göre farklılık göstermekte midir?
- 5) Üniversite öğrencilerinin depresyon ve kaygı düzeyleri, namaz kılma sıklıklarına göre farklılık göstermekte midir?
- 6) Üniversite öğrencilerinin depresyon ve kaygı düzeyleri, oruç tutma sıklıklarına göre farklılık göstermekte midir?

2. Yöntem

2.1 Araştırma Grubu/Katılımcılar

Çalışmanın araştırma grubunu Erciyes Üniversitesi'nde lisans düzeyinde çeşitli fakültelerde eğitim gören, yaşları 20 ile 36 arasında değişen ($\bar{X} = 23$) 546 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrencilerin %64'ünü kadınlar, %36'sını ise erkekler oluşturmaktadır. 124 öğrenci 1. sınıfta, 105 öğrenci 2. sınıfta, 123 öğrenci 3. sınıfta, 148 öğrenci 4. sınıfta eğitim görmektedir. Öğrencilerin cinsiyet, yaş ve sınıf düzeyine dair demografik bilgilere Tablo1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin yaş, cinsiyet ve sınıf düzeyine ilişkin veriler

Demografik	Yaş	Cinsiyet		Sınıf düzeyi			
		Kadın	Erkek	1	2	3	4
<i>n</i>	546	344	199	124	105	123	148
\bar{X} (<i>SS</i>)	23(2.2)	23(2.1)	23(2.3)	21(1.5)	22(1.4)	24(2.3)	24(1.7)

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada öğrencilerden, Kişisel Bilgi Formu, Beck Depresyon Envanteri (BDE) ve Beck Anksiyete Ölçeğinden (BAÖ) oluşan anketi tamamlamaları istenmiştir. Ölçüm araçlarının içerikleriyle ilgili ayrıntılı bilgiler şu şekildedir:

2.2.1. Kişisel Bilgi Formu: Yaş, cinsiyet, anne ve babanın iş durumu, ailenin geliri, yaşanılan yer, sigara, alkol ve diğer madde kullanımları gibi temel demografik bilgileri edinmeye yönelik sorularla birlikte; dini ritüelleri yapma sıklığı ve internet kullanım sıklığını saptamaya yönelik sorular içermektedir. Öğrencilerin dini ritüel olarak namaz kılma sıklığını belirlemeye yönelik ("hiç namaz kılmam", "ara sıra namaz kılarım" ve "beş vakit namaz kılarım") ve oruç tutma sıklığını belirlemeye yönelik ("hiç oruç tutmam", "ara sıra oruç tutarım", "(her yıl ramazan ayında) düzenli oruç tutarım") birer madde yer almaktadır. İnternet kullanım süreleri ise "haftalık ortalama kaç saat internet kullanırsınız" şeklinde sorulmuş bir madde ile belirlenmiştir.

2.2.2. Beck Depresyon Envanteri (BDE): Bu çalışmada öğrencilerin depresyon düzeyini ölçmek amacıyla, BDE kullanılmıştır. BDE'nin orijinal formu Beck ve arkadaşları (1961) tarafından geliştirilmiştir. Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Hisli (1989) tarafından yapılmıştır. BDE 4'lü likert ile sorulmuş (0-3) 21 maddeden oluşan bir öz bildirim ölçeğidir. Ölçekten alınabilecek puanlar 0-63 aralığında değişmektedir. 10-16 puan arası hafif düzey depresyon, 17-29 puan arası orta düzey depresyon, 30-63 puan arası ise şiddetli depresyon olarak değerlendirilmektedir.

2.2.3. Beck Anksiyete Ölçeği: Bu çalışmada öğrencilerin kaygı düzeyini ölçmek amacıyla, BAÖ kullanılmıştır. BAÖ'nün orijinal formu Beck ve arkadaşları (1988) tarafından geliştirilmiştir. Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması ise Ulusoy ve arkadaşları (1998) tarafından yapılmıştır. BAÖ 4'lü liket ile sorulmuş 21 maddeden oluşan bir öz bildirim ölçeğidir. Ölçekten alınabilecek puanlar 0-63 aralığında değişmektedir. 8-15 puan arası hafif düzey kaygı, 16-25 puan arası orta düzey kaygı ve 26-63 puan arası şiddetli düzey kaygı olarak değerlendirilmektedir.

2.3. Veri Analizi

Verilerin analizinde SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Çalışmada yer alan öğrencilerin demografik özellikleri, depresyon ve kaygı düzeylerini saptamak için betimsel analizler uygulanmıştır. Veri setinin dağılımı, basıklık çarpıklık değerleri ile kontrol edilmiştir ve parametrik testlerin uygulanmasının uygun olduğu görülmüştür. Öğrencilerin depresyon ve kaygı düzeyleri ile demografik değişkenler, internet kullanım süreleri ve dini ritüelleri yapma sıklığı arasındaki ilişkiyi incelemek için, Bağımsız Örneklem T testi uygulanmıştır.

3. Bulgular

3.1. Betimsel İstatistikler

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri şu şekildedir: Katılımcıların %64'ünü kadınlar, %36'sını ise erkekler oluşturmaktadır. Öğrencilerin %40'ı ($N = 220$) üniversiteye gelmeden önce büyükşehirde yaşadığını ve üniversiteye başladıktan sonra ise %43'ü ($N = 237$) yurttan kaldıklarını bildirmişlerdir. Öğrencilerin çoğunluğu (%62, $N = 338$) ailesinin orta gelirli olduğunu bildirmiştir. Madde kullanım oranlarıyla ilgili demografik bilgiler şu şekildedir: Katılımcı öğrencilerin, % 25'i ($N = 137$) sigara kullandığını bildirirken, çoğunluk olarak %75'i ($N = 407$) sigara kullanmadığını bildirmiştir. Alkol kullanımıyla ilişkili olarak ise; öğrencilerin %14'ü ($N = 75$) alkol kullandığını bildirirken, %86'sı ($N = 469$) ile büyük çoğunluğu alkol kullanmadığını bildirmiştir. Öğrencilerin %4'e yakını ise sigara ve alkol dışında bağımlılık yapıcı bir madde kullandıklarını bildirmişlerdir.

Araştırmanın temel değişkenleri ile ilgili bulgular şu şekildedir: Beck Depresyon Envanteri verilerine göre, öğrencilerin %29'u hafif düzey depresif belirtiler gösterdiğini, %26'sı orta düzey depresif belirtiler gösterdiğini ve %6'sı ise şiddetli depresif belirtiler gösterdiğini bildirmiştir. Çalışmaya katılan öğrencilerin genel depresyon ortalaması ise $\bar{X} = 14.9$ ($SS = 9.4$) olarak bulunmuştur.

Beck Aksiyete Ölçeği verileri ise şu şekildedir: Öğrencilerin %27'si hafif düzey kaygı belirtileri gösterdiklerini, %20'u orta düzey kaygı belirtileri gösterdiklerini, %17'si ise şiddetli düzey kaygı belirtisi gösterdiklerini bildirmişlerdir. Çalışmaya katılan öğrencilerin genel kaygı ortalaması ise $\bar{X} = 15$ ($SS = 11.8$) olarak bulunmuştur. Öğrencilerin depresyon ve anksiyete düzeylerine ilişkin veriler Tablo2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğrencilerin depresyon ve kaygı düzeyine ilişkin veriler

Ölçek	\bar{X}	SS	Düzye		
			Hafif <i>n</i>	Orta <i>n</i>	Şiddetli <i>n</i>
BDE	14.9	9.4	161	142	32
BAÖ	15	11.8	149	107	93

Araştırmada yer alan dini ritüelleri uygulama sıklığıyla ilgili değişkenlere yönelik bulgular şu şekildedir: Öğrencilerin %27'si hiç namaz kılmadığını bildirirken, %36'sı ara sıra namaz kıldığını, %37'si ise beş vakit namaz kıldığını bildirmiştir. Öğrencilerin %21'i hiç oruç tutmadığını, %7'si ara sıra oruç tuttuğunu, %71'i ise her yıl düzenli oruç tuttuğunu bildirmiştir.

Araştırmada yer alan internet kullanımı ile ilişkili değişkenlere yönelik bulgular şu şekildedir: Çalışmaya katılan öğrencilerin yarısından çoğu (%56) haftalık 10 saatten az internet kullandıklarını, %17'si haftalık 10 ile 20 saat arası internet kullandıklarını, yaklaşık %3'ü ise 20 saatten fazla internet kullandıklarını bildirmiştir. Çalışmaya katılan öğrencilerin genel haftalık internet kullanım süreleri ortalaması ise $\bar{X} = 8.7$ saat ($SS = 5.1$) olarak bulunmuştur.

3.2. Öğrencilerin depresyon düzeyi ve diğer değişkenler arasındaki ilişkiler

Çalışmaya katılan öğrencilerin, depresyon düzeylerinin; cinsiyet, şu an yaşadıkları yer, anne ve babalarının iş durumu gibi demografik değişkenlere göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Bununla birlikte, diğer demografik değişkenler olarak sigara ve alkol kullanımına göre depresyon düzeyinin farklılaştığı görülmüştür: Depresyon düzeyi ile sigara kullanımı arasındaki ilişkiyi incelemek için bağımsız örneklem t test analizi uygulanmıştır. T test analizi sonuçları, sigara kullanan grubun depresyon düzeyi ortalamasının ($\bar{X} = 17.2$), sigara kullanmayan grubun depresyon düzeyi ortalamasından ($\bar{X} = 14.1$) anlamlı düzeyde yüksek olduğunu ortaya koymaktadır, $t = 2.9$, $p = .004$.

Depresyon düzeyi ile alkol kullanımı arasındaki ilişkiyi incelemek için bağımsız örneklem t test analizi uygulanmıştır. T test analizi sonuçları, alkol kullanan grubun depresyon

düzeyi ortalamasının ($\bar{X} = 17.4$), alkol kullanmayan grubun depresyon düzeyi ortalamasından ($\bar{X} = 14.5$) anlamlı düzeyde yüksek olduğunu ortaya koymaktadır, $t = 2.4$, $p = .018$. Analiz sonuçları Tablo3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Depresyon düzeyi ve sigara ve alkol kullanımına ilişkin analiz sonucu

Değişken	Grup	BDE			
		<i>n</i>	\bar{X} (SS)	<i>t</i>	<i>p</i>
Sigara kullanımı	Evet	127	17.2 (11.2)	2.88	.004
	Hayır	357	14.1(8.7)		
Alkol kullanımı	Evet	69	17.4(10.7)	2.38	.018
	Hayır	416	14.5(9.2)		

Öğrencilerin depresyon düzeyi ve haftalık internet kullanım süreleri arasındaki ilişkiyi incelemek için bağımsız örneklem t test uygulanmıştır. Betimsel analiz sonucu, haftalık 10 saatten az internet kullananların depresyon düzeyi ortalamasının $\bar{X} = 14$ olduğunu, haftalık 10-20 saat arası internet kullananların ise depresyon düzeyi ortalamasının $\bar{X} = 16.5$ olduğunu göstermektedir. T test analizi sonucu, haftalık 10 saatten az internet kullananların depresyon düzeyinin, 10-20 saat arası internet kullananlara göre, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde düşük olduğunu göstermektedir, $t = -2.0$, $p = .048$. Analiz sonuçları Tablo4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Depresyon ve haftalık internet kullanım süresine ilişkin analizin sonucu

Değişken	Grup	BDE			
		<i>n</i>	\bar{X} (SS)	<i>t</i>	<i>p</i>
Haftalık internet kullanım süresi (saat)	< 10	276	13.9(8.4)	-1.99	.048
	10-20	87	16.5(11.1)		

Depresyon düzeyi ile namaz kılma sıklığı arasındaki ilişkiyi incelemek için bağımsız örneklem t test analizi uygulanmıştır. T test analizi sonuçları, "beş vakit" namaz kıldığını bildiren grubun depresyon düzeyi ortalamasının ($\bar{X} = 14.2$), "hiç" namaz kılmadığını bildiren grubun depresyon düzeyi ortalamasından ($\bar{X} = 16.4$) anlamlı düzeyde düşük olduğunu ortaya koymaktadır, $t = 1.98$, $p = .049$. Analiz sonucu Tablo5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Depresyon düzeyi ile namaz kılma sıklığına ilişkin analiz sonucu

Değişken	Grup	BDE			
		<i>n</i>	\bar{X} (SS)	<i>t</i>	<i>p</i>
Namaz kılma sıklığı	Hiç	132	16.4(10.2)	1.98	.049
	Beş vakit	172	14.1(8.7)		

Öğrencilerin depresyon düzeyi ile oruç tutma sıklıkları arasındaki ilişkiyi incelemek için bağımsız örneklem t test analizi uygulanmıştır. T test analizi sonuçları, “düzenli” oruç tuttuğunu bildiren grubun depresyon düzeyi ortalaması ($\bar{X} = 14.5$) ile “hiç” oruç tutmadığını bildiren grubun depresyon düzeyi ortalaması ($\bar{X} = 15.6$) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark olmadığını ortaya koymuştur.

3.3. Öğrencilerin kaygı düzeyi ve diğer değişkenler arasındaki ilişkiler

Çalışmaya katılan öğrencilerin kaygı düzeylerinin; cinsiyet, şu an yaşadıkları yer, anne ve babalarının iş durumu gibi demografik değişkenlere göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Bununla birlikte, diğer demografik değişkenler olarak sigara ve alkol kullanımına göre kaygı düzeyinin farklılaştığı görülmüştür: Kaygı düzeyi ile sigara kullanımı arasındaki ilişkiyi incelemek için bağımsız örneklem t test analizi uygulanmıştır. T test analizi sonuçları, sigara kullanan grubun kaygı düzeyi ortalamasının ($\bar{X} = 17.1$), sigara kullanmayan grubun kaygı düzeyi ortalamasından ($\bar{X} = 14.4$) anlamlı düzeyde yüksek olduğunu ortaya koymaktadır, $t = 2.2$, $p = .029$.

Kaygı düzeyi ile alkol kullanımı arasındaki ilişkiyi incelemek için bağımsız örneklem t test analizi uygulanmıştır. T test analizi sonuçları, alkol kullandığını bildiren grubun kaygı düzeyi ortalamasının ($\bar{X} = 18.2$), alkol kullanmayan grubun kaygı düzeyi ortalamasından ($\bar{X} = 14.6$) anlamlı düzeyde yüksek olduğunu ortaya koymaktadır, $t = 2.41$, $p = .016$. T test analizi bulguları Tablo6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Kaygı düzeyi ve sigara ve alkol kullanım düzeyine ilişkin analiz sonuçları

Değişken	Grup	BAÖ			
		<i>n</i>	\bar{X} (SS)	<i>t</i>	<i>p</i>
Sigara kullanımı	Evet	128	17.1(12)	2.2	.029
	Hayır	379	14.4(11.7)		
Alkol kullanımı	Evet	70	18.2(12.8)	2.41	.016
	Hayır	437	14.3(11.6)		

Öğrencilerin kaygı düzeyi ve haftalık internet kullanım süreleri arasındaki ilişkiyi incelemek için bağımsız örneklem t test uygulanmıştır. Betimsel analiz sonucu, haftalık

10 saatten az internet kullananların kaygı düzeyi ortalamalarının $\bar{X} = 14.4$ olduğunu, haftalık 10–20 saat arası internet kullananların ise kaygı düzeyi ortalamasının $\bar{X} = 16.9$ olduğunu göstermektedir. T test analizi sonucu, haftalık 10 saatten az internet kullananların kaygı düzeyinin, 10–20 saat arası internet kullananlara göre ortalamalarının daha düşük olmasıyla birlikte bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı düzey erişmediğini ortaya koymuştur, $p > .05$.

Öğrencilerin kaygı düzeyi ile namaz kılma sıklığı arasındaki ilişkiyi incelemek için bağımsız örneklem t test analizi uygulanmıştır. “Beş vakit” namaz kıldığını bildiren grubun kaygı düzeyi ortalamasının ($\bar{X} = 13.9$), “hiç” namaz kılmadığını bildiren grubun kaygı düzeyi ortalamasından ($\bar{X} = 16$) düşük olmasına karşın, T test analiz sonucu bu farkın istatistiksel olarak anlamlı düzeye erişmediğini ortaya koymaktadır, $p > .05$.

Öğrencilerin kaygı düzeyi ile oruç tutma sıklıkları arasındaki ilişkiyi incelemek için bağımsız örneklem t test analizi uygulanmıştır. T test analizi sonuçları, “düzenli” oruç tuttuğunu bildiren grubun kaygı düzeyi ortalamasının ($\bar{X} = 14$), “hiç” oruç tutmadığını bildiren grubun kaygı düzeyi ortalamasından ($\bar{X} = 17.4$) anlamlı düzeyde düşük olduğunu ortaya koymaktadır, $t = 2.41$, $p = .017$. Analiz bulguları Tablo7’da sunulmuştur.

Tablo 7. Kaygı düzeyi ve namaz kılma sıklığına ilişkin analiz sonucu

Değişken	Grup		BAÖ		
		N	\bar{X}	t	p
Oruç tutma Sıklığı	Hiç	108	17.4	2.41	.017
	Düzenli	362	14		

4. Sonuç ve Öneriler

4.1. Sonuç

Üniversite öğrencilerinin depresyon ve kaygı oranlarında önemli düzeyde artışların olduğu bir çok araştırmada ortaya konmuştur. Bu çalışmada öğrencilerin hafif düzey ve orta düzey depresyon görülme oranı %55 olarak belirlenmiştir. Öğrencilerde anksiyete oranının ise %37 civarında olduğu görülmektedir.

Depresyon ve anksiyete ile anlamlı düzeyde ilişkili faktörlere bakıldığında; internette geçirilen sürenin artmasıyla birlikte depresyon ve anksiyete düzeyinde yükselme göze çarpmaktadır. Sigara kullanan öğrencilerin sigara kullanmayanlara göre depresyon ve anksiyete düzeyi yüksek bulunmuştur. Alkol kullanan öğrencilerin depresyon ve

anksiyete oranlarının alkol kullanmayanlara göre yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Beş vakit namaz kılan öğrencilerin depresyon düzeyleri namaz kılmayan öğrencilere göre normal düzeyde olarak tespit edilmiştir. Namaz kılmayan öğrencilerin depresyon düzeyi yüksek görülmüştür. Ayrıca, ramazan ayında düzenli oruç tutan öğrencilerin kaygı düzeyinin, tutmayan öğrencilere göre düşük olduğu tespit edilmiştir.

Burada ortaya konan veriler üniversite gençliğinin depresyon ve kaygı düzeylerinin oldukça yüksek olduğunu ifade etmektedir. Bu artışa yol açan faktörler arasında fazla internet kullanımı, sigara kullanımı, alkol kullanımı yer almaktadır. Namaz kılma ve oruç tutma pratikleri, öğrencilerin ruh sağlığı için koruyucu işleve sahip bulunmaktadır.

4.2. Öneriler

Araştırma verilerinden hareketle oluşturulan öneriler şöyledir:

Bu çalışma, pandemi öncesi üniversite öğrencilerinin ruh sağlığına ilişkin bir resim ortaya koymaktadır. Fakat pandemi süreciyle birlikte, yapılan çalışmalarda da görüldüğü gibi, öğrencilerin ruh sağlığını korumak daha önemli bir durum haline gelmiştir. Bu bağlamda, bu çalışmanın sonuçları; pandemiyle birlikte var olan üniversite öğrencilerinin ruhsal durumundaki değişimi ve bu ruhsal durumu etkileyebilecek faktörlerin tespit edilmesi, öğrencilerin ruhsal durumunu iyileştirmeye yönelik projelerin ve çalışmaların oluşturulması noktasında yol gösterici olacaktır.

Mevcut çalışmanın üniversite örnekleme ve kullanılan istatistiksel analizlere ilişkin sınırlılıklar içermektedir. Dolayısıyla, pandemi süreciyle birlikte oluşan yeni durumun tespiti amacıyla, farklı örneklem gruplarıyla ve farklı istatistiksel yöntemlerle benzeri çalışmaların yapılması faydalı olacaktır.

Ruh sağlığına yönelik problemlerin iyileştirilmesi noktasında üniversitelerde psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri her öğrencinin kolay erişim sağlayabileceği mekanlarda ve profesyonel ekiplerle yürütülebilir.

Üniversitelerde rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin yürütülmesi mevzuatla zorunlu hale getirilebilir.

Depresyon ve kaygı düzeyini iyileştirmeye yönelik olarak üniversite öğrencilerine sağlıklı internet kullanım eğitimleri verilebilir.

Can sıkıntısı nedeniyle sürekli sosyal medyada gezinen gençlere yönelik çeşitli meşguliyet alanları tespit edilerek ilgi alanları doğrultusunda gençler yönlendirilebilir.

Sigara kullanımını azaltmaya yönelik sağlık kurumlarının sunduğu hizmetler noktasında öğrencilere bilinçlendirme çalışmaları yapılabilir.

Alkolün zararları konusunda gençleri bilinçlendirme çalışmaları yapılabilir.

Dini pratikler konusunda Diyanet İşleri Başkanlığı üniversite öğrencilerine yönelik bilinçlendirme çalışmaları yapılabilir.

Kaynaklar

- Apak, E., ve Yaman, Ö., M. (2019). Üniversite öğrencilerinde nomofobi yaygınlığı ve nomofobi ile sosyal fobi arasındaki ilişki: Bingöl Üniversitesi örnekleme. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 6, 609-627. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2019.6.3.0078>
- Atak M., (2020). Sanal dünya sarmalında gençlik. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(9): 199-209. <https://dergipark.org.tr/en/pub/asead/issue/56911/739896>
- Deveci S.E., Ulutaşdemir N., Açık Y., (2013). Bir sağlık yüksekokulu öğrencilerinde depresyon belirtilerinin görülme sıklığı ve etkileyen faktörler. *Fırat Tıp Dergisi*, 18(2): 98-102.
- Dinç, H. S., Andsoy, I.I., Oksay, Ş. A., Kayhan, M., Eren, S., Zünbül, N., Akgün, H., İnanmaz, N., (2014). Karabük üniversitesi sağlık yüksekokulu öğrencilerinde depresif belirtiler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 5(2):72-76.
- Durmuş, H., Günay, O., Yıldız, S., Timur, A., Balcı, E., Karaca, S., (2018). Üniversite öğrencilerinde internet bağımlılığı ve üniversite yaşamı boyunca değişimi, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 19(4):383-389
- Günay, O., Akpınar, F., Poyrazoğlu, S., Aslaner, H., (2011). Prevalence of depression among Turkish university students and related factors. *Turkish Journal of Public Health*, 9(3):133-143.
- Kızılkök, S., ((2018). Üniversite öğrencilerinde kişisel ve ailesel işlevselliğin depresyon-anksiyete riskine etkisi. (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), Çukurova Üniveristesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Mersin, S. Öksüz, E. (2014). Üniversite öğrencilerinde aile desteğinin kaygı düzeyine etkisi. *Journal of International Social Research*, 35 (7): 643-650.
- Ölçücü, B., Vatansver, Ş., Özcan, G., Çelik, A., Paktaş, Y., (2015). Üniversite öğrencilerinde fiziksel aktivite düzeyi ile depresyon ve anksiyete ilişkisi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (4), 294-303. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/goputeb/issue/34518/381844>
- Özdel, L., Bostancı, M., Özdel, O., Oğuzhanoğlu, N.K., (2002). Üniversite öğrencilerinde depresif belirtiler ve sosyodemografik özelliklerle ilişkisi *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 3:155-161.

- Şahiner, K., Hisar K. M., (2018). Bir üniversitedeki öğrencilerde uykusuzluğun sıklığı ve depresyon semptomları ile ilişkili faktörler. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1): 125–130. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/gumussagbil/issue/36260/398551>
- Twenge, J., (2009). *Ben nesli*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Twenge, J., (2018). *İnternet nesli*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Yazıcı, A., Aslan, E., (2016). Üniversite öğrencilerinde internet bağımlılığı ve ilişkili sosyodemografik faktörler. *Klinik Psikiyatri*, 19:109–117
- Young K. S., (1998). Internet addiction: the emergence of a new clinical disorder, *cyberpsychology & behavior*, 1 (3): 237–244.

Engendering Linguistic Variation in Literary Prose via Scientific Discourse

Bilimsel Dil Yoluyla Edebi Düzyazıda Dilsel Çeşitlilik Yaratmak

 Rahmouna Zidane

Tlemcen University, Cezayir
mouna_zde@yahoo.com

Received: November 4, 2021

Accepted: December 27, 2021

Published: January 30, 2022

Abstract: Scientific discourse is characterized by the prevalence of assertive linguistic acts denoting facts devoid of fiction. It is mainly used in scholarly writings to serve scientific, technical or didactic objectives. Nevertheless, it may be found in literary works in their distinct genres including scientific and non-scientific fiction. Consequently, the present article aims at depicting the role and implication of the language of science in literature. It attempts to reveal the authors' manipulation of scientific discourse to denote a sort of linguistic variation within their writings. Various examples were extracted from literary works to illustrate the functional and stylistic variation crafted through the use of the language of science. Discourse analysis was applied to study the functions of scientific language in literary texts. The scrutiny of the mined examples has unveiled that the insertion of scientific discourse in literary prose helps to divulge the characters' register and the writers' stylistic craft.

Keywords: Discourse, Science, Literature, Linguistic Acts, Variation

Öz: *Bilimsel dil, kurgudan yoksun gerçekleri ifade eden iddialı dilsel eylemlerin yaygınlığı ile karakterize edilir. Esas olarak akademik yazılarda bilimsel, teknik veya didaktik amaçlara hizmet etmek için kullanılır. Bununla birlikte, edebi eserlerde, bilimsel ve bilimsel olmayan kurgu dahil olmak üzere edebi eserlerin farklı türlerinde bulunabilir. Bu nedenle, bu makale bilim dilinin edebiyattaki rolünü ve etkisini tasvir etmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte, yazarların eserlerinde dilsel varyasyonu belirttiği bilimsel dilin güdümünü ortaya çıkarmaya çalışılmıştır. Bilim dilinin kullanımıyla oluşturulan işlevsel ve üslup çeşitliliğini göstermek için edebi çalışmalardan çeşitli örnekler gösterilmiştir. Bilimsel dilin edebi metinlerdeki işlevlerini incelemek için söylem çözümlemesi uygulanmıştır. Sonuç kısmında, dikkatle incelenen örnekler ile edebi düzyazıya bilimsel dilin dahil edilmesinin edebi yazı karakterlerinin geçişini ve yazarın üslupbilim becerisini ortaya çıkarmaya yardımcı olduğu görülmüştür.*

Anahtar Kelimeler: *Söylem, Bilim, Literatür, Dilsel Eylemler, Varyasyon*

1. Introduction

Scientific discourse is often alienated to the oral and written expository mode of expression that is mainly employed by scientists or academics. It is a linguistic feature

of non-literary forms of composition and academic writing. However, it may occur in literary texts to denote a stylistic feature deployed by the author and/or reveal the characters' linguistic behaviour when they represent scientists. Accordingly, this article attempts to depict instances of the use of scientific discourse for the purpose of achieving functional and individual variation within literary texts. This issue will be mainly tackled in the forthcoming sections after introducing the main concepts related to the study and explaining the notion of linguistic variation.

In fact, language use reflects the users' performance representing the actual practice of linguistic knowledge. It occurs to achieve various purposes that denote distinct functions. For instance, Hymes (1980) gives importance to the referential and stylistic one. In order to achieve these functions, language use takes two main forms: the utterance and discourse. The utterance level refers to the production of isolated statements whether in speech or writing; it is reflected in the realization of a word, a phrase or a sentence. Hymes (1980) considers the utterance as a linguistic routine embodied in the sequential organization of words. Although the utterance is very often associated with oral communication, it is generally agreed that it may be spoken or written (Huddleston, 1984). The utterance level involves isolated sentences whose functions entail speech acts.

Speech acts are referred to as linguistic acts or language acts (Searle, 1965); they represent micro functions (Wales, 2011); they are classified into several categories. The types of speech acts depending on general functions are: representatives, declarations, expressives, commissives and directives (Yule, 1996). Representatives are also called assertives (Searle, 1976). They include assertions, claims, descriptions, statements, hypotheses and suggestions (Finegan, 2008). In written discourse, linguistic acts occur in a restricted perceptual scope between a genuine informative participant represented by the writer and an implicit partner corresponding to the prospective reader (Watts, 1981).

Communication may rely on the employment of isolated utterances but this case is very rare as language use often takes the form of discourse. In fact, discourse is a linguistic entity functioning above the sentence level. The genres of discourse are classified into four categories including behavioural, procedural, narrative and expository discourse; behavioural discourse concerns how persons behave; political speech is an example of such a type; procedural discourse deals with instructions, steps and procedures; it includes how-to-do-books and recipes; Narrative discourse embodies stories and

accounts; expository discourse pervades in scientific articles and can be recurrent in compositions (Longacre, 1996).

Language use may occur at the level of the utterance or discourse. Furthermore, it may be characterized by the existence of linguistic variation which embodies the alterations occurring in the manner of using language depending on the speaker's or writer's intention and the context of speaking or writing. Accordingly, the present article aims at illustrating some aspects of linguistic variation achieved through the insertion of the language of science in literature. It attempts to unveil the purpose of employing scientific discourse in literature and the main forms of linguistic variation resulting from the use of expository language in literary works.

To achieve this objective, the application of discourse analysis was indispensable to scrutinize a sample of examples extracted from a set of novels; the register characteristics, the type of linguistic acts and style features were studied. Moreover, the assertive linguistic acts implicated in the mentioned passages were cross-checked and substantiated with reference to the scientific studies issued during the era when the cited novels appeared. The exploration of the quoted discourse instances will be divulged within the later sections. Nevertheless, before tackling the practical aspect of the study, it is compulsory to explain the main types of linguistic variation before elucidating the significance of the incorporation of the language of science in literature. Therefore, the following title focuses on the presentation of the features of functional and stylistic variation.

2. Facets of Linguistic Variation

Linguistic variation may be observed in the choice of a particular type of discourse, a special kind of jargon or the varying degrees of formality. It may be functional or individual. Functional variation is associated with the linguistic situation; it is reflected in the use of various registers and distinct types of genres (Halliday & Webster, 2009).

A register implies a type of language employed in a particular context; it is based on the utilization of specific vocabulary referred to as jargon that varies according to the discussed topic, the communication setting or the occupation of the language user. A register corresponds to linguistic variation related to language use; it is influenced by the intentions and the objectives of the participants, the discussed topic and the linguistic context (Romaine, 1994). A register represents a language variety depending on the use of discourse. It may be spoken or written. It is identified on the basis of three

characteristics including the discourse field that denotes the communicative context and objective, tenor which implies the participants' degree of formality and the discourse mode which may be either written or spoken (Simpson, 2004). It applies peculiar vocabulary and grammatical features that prevail within a certain genre (Johns, 1997).

In fact, a genre is associated with the form and structure of the specific discourse variety; it denotes the category of the communicative events (Swales, 1990). It incorporates a language act (Van Dijk, 1998). Thus, a genre represents a set of linguistic acts (Bazerman, 2004). It is a common communicative system that embodies a register (Swales, 1990). It is an oral or written text that fulfils a specific communicative function through the use of a particular rhetorical mode. The use of a specific genre depends on the choice made by the speakers or writers. This implies that language users display distinct modes of producing discourse referred to as individual variation which means that the linguistic purposes and styles vary from a person to another.

In fact, individual variation is also called stylistic variation (Giménez–Morino, 1997). It concerns a personal linguistic behaviour encompassing a set of changes and shifts adopted by the speaker or writer while using language. It occurs at the level of styles and idiolects (Ruiz Garrido, 2010). The idiolect denotes a distinct verbal behaviour characterized by a particular style that reflects an individual manner of expression involving linguistic items selected by the language user depending on his/her individual preferences and intentions.

Actually, style is distinct from the idiolect as it depends on a context including a set of language choices that necessitate a sort of awareness from the part of the user (Giménez–Morino, 1997). It refers to the idiolectal stylistic features that characterize the speech or writing of the individual. However, the notion of style is closely linked to the written form of language; since this concept has been instigated from the term 'stilus' which is a Latin word referring to a tool used for writing, it is employed to denote the writing manner (Verdonk, 2006). It is performed through the personal manipulation of diction and syntax for the purpose of producing a specific effect on the listeners or readers. Variation in style arises depending on the context, the medium and degree of formality; it is intermittently identified as style shifting (Wales, 2011).

The degree of formality of the exploited style varies according to the language user's age, gender and social class as well as the subject and social context. Moreover, stylistic variations are often noticeable at the level of the peculiarity of word choice and syntactic structures (Romaine, 1994). In fact, personal style represents a sign of individual

variation that reveals the eccentricity of the linguistic behaviour. It is a feature of linguistic performance functioning at the level of the discourse of speakers or writers who may use different kinds of language. One of these forms of discourse is the language of science which characterizes the speech and writing of scientists. Although this linguistic variety represents the communicative mode of scientific prose, it may be found in literary works whose main means of expression is literary language. Consequently, the subsequent title presents an overview of the junction between scientific and literary discourse.

3. The Language of Science in Literature

Scientific discourse surpasses the notion of register since it is viewed as a specialized language which has various features that make it distinct from general verbal behaviour although it shares with it some aspects in common (Faber, 2012). It implies the language of science; it is sporadically labelled academic discourse. Nevertheless, these two terms seem to be distinct to a certain extent. The former often denotes the discourse of hard sciences while the latter embodies the language used in various disciplines encompassing both hard and soft sciences (Suomela-Salmi & Dervin, 2009).

Some scholars view scientific discourse as a particular linguistic register (Lemke, 1990). Scientific writing is expository and impersonal (Hodson, 1998). Indeed, expository discourse is considered as apo-deictic (Bal, 1999); it usually makes use of the present tense (Mc Cabe, 1996). Scientific utterances do not fulfil a performative function as they articulate facts; they are expressed in the passive voice in order to minimize the agent's function in the production of the formulated assertions (Fuchs, 1992).

Scientific discourse relies on nominalization. It can also make use of the active voice with inanimate subjects (Donnelly, 1994). Self-mention may occasionally occur in scientific prose. It represents a major technique for authors to exhibit their own voice embodied in their unequivocal presence in the written discourse via the rate of recurrence of restricted first person pronouns (Herrando-Rodrigo, 2010). The language of science constitutes an important means of expression exploited in daily life; it is often allied to non-fiction prose. Nevertheless, it may be found in literature. This is due to the fact that literary production entails the use of utterances denoting all the kinds of speech acts (Olsen, 1978). Indeed, literature has a performative function (Eagleton, 2008). It depicts a portrait of human experiences delineated through the narrator's account of the characters' conversations and deeds. It represents an artistic way of using language for the purpose of attaining a subjective depiction of perspectives (Sleigh, 2011).

Actually, literary texts are viewed as virtual or pseudo speech acts (Eagleton, 2008). They constitute fictional representations of people's social and linguistic behaviour. Moreover, they are considered as an emulative sketch of human ideas, conversations and attitudes. This is why they are supposed to incorporate mimetic or quasi-linguistic acts (Carter, 1997). Literature relies on narrative discourse which is characterized by the prevalence of the past tense (Longacre, 1996). It portrays people's interactions through the different modes of communication used in the conversations of the characters depending on their occupation, social background and level of education as well as the context. Thus, it occasionally calls for the exploitation of the language of science in order to depict a genuine form of linguistic expression deployed by scientists personified by specific characters in the fictional narrative.

Indeed, scientific discourse is often used in works of fiction to fulfil specific purposes. It may be included in literary writings whose aim is didactic (Hannay, 1989). It is utilized to inform the readers about scientific issues either through the conversation of characters representing scientists or the language employed by the narrator to refer to science and describe scientific personalities. It may also intrude in literature to document the theories, inventions and scientific debates of the era when the novel was produced. For instance, some Victorian novels furnish a remarkable account of the transformation sciences (Whitworth, 2002).

The language of science can constitute the major means of expression used by writers of science fiction productions to explain the role of scientific discourse in society, to describe technological devices and to formulate technical terms and concepts. It may exist in distinct literary genres whether they are scientific or not. It can contribute to the enrichment of literary language via the inclusion of technical vocabulary and expressions. Moreover, scientific discourse can play an important role in increasing linguistic variation in prose fiction. Consequently, the following section will tackle this aspect using examples extracted from different novels.

4. The Function of Scientific Discourse within Prose Fiction

The incorporation of the language of science in literary works can serve different purposes. It may be an ancillary factor that helps to achieve linguistic variation that may be functional and/or stylistic. Scientific discourse is often incorporated in the linguistic variety used by those characters representing scientists, researchers or academics. For example, Jules Verne's *Twenty Thousand Leagues under the Seas* (1869), which is a science fiction novel, includes instances of scientific discourse embodied in the speech

of the character, Captain Nemo, who is the commander of the Nautilus, the submarine vessel.

Such a case is illustrated in the following example in which Captain Nemo tells Professor Aronnax about the mysteries of the ocean when he says that *“the sea is the be all and the end all. It covers seven-tenths of the planet earth. Its breath is clean and healthy”* (Verne, 1869: 41). These statements denote assertive speech acts that designate facts relating to the domain of oceanography. The ideas provided concerning the surface of the ocean stand for a scientific claim. According to Fredol (1865), water covers a little more than the seven tenth or a little less than the three quarters of the global surface of Earth. After mentioning the surface and the purity of the air of the ocean, Captain Nemo moves to the description of its world as he states:

The sea is simply the vehicle for a prodigious, unearthly mode of existence ... and in essence, professor, nature is here made manifest by all three of her kingdoms, mineral, vegetable, and animal. The last of these is amply represented by the four zoophyte groups; three classes of articulates, five classes of mollusks, and three vertebrate classes (Verne, 1869: 41).

The aforementioned passage embodies a set of assertives representing scientific assumptions referring to the classification of the sea creatures made by Cuvier (1817) who claims that the general distribution of the animal kingdom incorporates four large divisions. The previously stated quote denotes a speech-based register taking the form of a fictional conversation. Its field of discourse concerns marine biology. Its mode is a written dialogue. Its tenor highlights a distant relationship between the interlocutors as the character's utterances are formulated in the active voice with inanimate subjects and the academic title, Professor, is employed. In another instance, Nemo uses the terminology of marine navigation to inform Professor Aronnax about navigation appliances as he declares:

these are the devices needed to navigate the Nautilus...the thermometer which gives the temperature inside the Nautilus; the barometer, which measures the heaviness of the outside air and forecasts changes in the weather; the humidistat which indicates the degree of dryness in the atmosphere; the storm glass, whose mixture decomposes to foretell the arrival of tempests; the compass, which steers my course;

Then, he adds:

the sextant, which takes the Sun's altitude and tells me my latitude; chronometers, which allow me to calculate my longitude; and finally, spyglasses for both day and night,

enabling me to scrutinize every point of the horizon once the Nautilus has risen to the surface of the waves (Verne, 1869: 46).

In the above excerpt, the character is informing his interlocutor about nautical instruments which are listed and explained through definitions. These devices are extensively described by Guépratte (1839) who claims that the instruments of reflection which made a revolution in the art of observing at sea could outfit a travelling and constantly agitated observatory.

In fact, Captain Nemo appears to be like an instructor who is elucidating the meaning of the given concepts and the deployed register seems to fulfil a didactic purpose. The discourse field is related to marine navigation. The mode corresponds to a fictional conversation while the tenor denotes the prevalence of the active voice with inanimate subjects; the first person object pronoun, me, and the possessive pronoun, my, represent self-mentions that are utilized to hint at the significance of the previously mentioned devices for Nemo, who is a sailor.

Scientific discourse is not restricted to the works of science fiction as it may be found in the other types of literary prose. In *Two on a Tower* (1882), which is a romance novel, Thomas Hardy uses scientific discourse. For example, the character, Swithin, who is a young astronomer, describes the equatorial to Lady Constantine when he says:

It is a splendid instrument, with an object lens of, say, eight or nine inches aperture, mounted with its axis parallel to the earth's axis, and fitted up with graduated circles for denoting right ascensions and declinations; besides having special eye-pieces, a finder, and all sorts of appliances-clock-work to make the telescope follow the motion in right ascension. I cannot tell you half the conveniences. Ah, an equatorial is a thing indeed! (Hardy, 1882: 61).

The aforementioned passage includes the astronomical register; it involves the field of astronomy since the subject turns around the description of an astronomical instrument; the mode is a written dialogue; the tenor entails a formal language characterized by an impersonal style involving the use of the inanimate subject. The first person pronoun which denotes self-mention is employed to convince the interlocutor of the importance of the apparatus as if Swithin is seeking research funding by persuading the funder of the convenience of the instrument. In fact, the quote provides a concise definition of the astronomical mount forming the basis of the portable observatory or the equatorial telescope (Dick, 1855). Furthermore, the astronomical register is exploited in the subsequent example as Swithin proclaims:

That's because it is so distant that no magnifying will bring its size up to zero. Though called a fixed star, it is like all fixed stars, moving with inconceivable velocity; but no magnifying will show that velocity as anything but rest (Hardy, 1882: 37).

In the above quotation, the field of discourse relates to the domain of stellar kinematics. The mode involves a fictional dialogue. The tenor embodies a formal style characterized by the use of the inanimate agent. The character formulates a set of assertive statements to expose a scientific idea since the huge distance of the closest fixed star whose light moves with the unconceivable velocity of 200,000 miles in every second is extremely tiny and there are more distant stars that cannot be magnified by the most vigorous telescopes (Baillairgé, 1873).

In *Hard Times* (1854), which is a social-problem novel, Charles Dickens uses the vocabulary of science when the learner, Bitzer, delineates the meaning of a horse as "*Quadruped. Graminivorous. Forty teeth, namely twenty-four grinders, four eye-teeth, and twelve incisive. Sheds coat in the spring; in marshy countries, sheds hoofs, too. Hoofs hard, but requiring to be shod with iron. Age known by marks in mouth.*" (Dickens, 1854: 4). This citation represents an assertive speech act that can be supported by the description supplied by Bewick (1804) who gives many details about the horse and asserts that the age of this animal can be identified via several techniques including the eye-pits and the teeth which represent the optimum criterion of the age of the horse.

The definition provided by Bitzer indicates the use of the register of biology in an educational context. The topic discussed belongs to the field of animal science; the mode of discourse is a written conversation; the tenor denotes an impersonal style categorized by the prevalence of nominalization achieved through the use of verbless sentences employed for the purpose of defining the concept. There is the presence of a compound sentence composed of two subjectless clauses utilized in order to provide extra explanations; the ellipted subject refers to the horse but it is omitted to achieve brevity taking into account that the meaning is implied by reader.

The previously mentioned passages exemplify the role of the language of science in producing functional variation in literary works through the exhibition of distinct technical registers utilized by the characters depending on their occupation and the fictional context of language use. Moreover, scientific discourse is implicated in prose fiction to contribute to the generation of stylistic variation. Indeed, the language of science can be incorporated in literary texts for mere stylistic purposes. For instance, in Jules Verne's *Eighty Days around the World* (1873) which is an adventure novel, the writer

displays scientific facts to provide clarifications; before presenting evidence, he mentions a set of explanations when he says:

How was it that a man so exact and fastidious could have made this error of a day? How came he to think that he had arrived in London on Saturday, the twenty-first day of December, when it was really Friday, the twentieth, the seventy-ninth day only from his departure? The cause of the error is very simple. Phileas Fogg had, without suspecting it, gained one day on his journey, and this merely because he had travelled constantly eastward; he would, on the contrary have lost a day had he gone in the opposite direction, that is, westward (Verne, 1873: 312).

In the aforementioned passage, Verne shifts in tense use moving from the past perfect when mentioning the date of Fogg's arrival to the past tense when referring to the real date. Subsequently, he employs the historic present tense to ascertain the evidence of the reason behind the faulty calculation of the number of days of the trip. Then, the past perfect is utilized to recount the character's gaining of a day. After that, he states:

In journeying eastward he had gone towards the sun, and the days therefore diminished for him as many times four minutes as he crossed degrees in this direction. There are three hundred and sixty degrees on the circumference of the earth; and these three hundred and sixty degrees, multiplied by four minutes, give precisely twenty-four hours – that is, the day unconsciously gained. In other words, while Phileas Fogg going eastward, saw the sun pass the meridian eighty times, his friends in London only saw it pass the meridian seventy-nine times (Verne, 1873: 312).

In the above excerpt, the author produces a narrative act relying on the use of the past tense. Then, he generates assertive linguistic acts expressed in the present tense to fulfil an informative purpose. The information provided to justify the cause of Phileas Fogg's early arrival is not fictitious; it is a factual detail that is tied to the fact the Sun spends 24 hours to cross 360 degrees and takes four minutes to travel one degree in its diurnal movement; multiplying the number of degrees intercepted between the two meridians by four results in the number of minutes expressing the difference in the completed hours in the two proposed places at the same time; this explains why the voyagers who travel around the earth gain or lose a day when returning to their countries; a traveller journeying from the West to the East of the Earth gains 24 hours while a voyager travelling from the East to the West counts 24 hours less (Chalret, 1787).

This scientific claim that has been stated by Verne in the aforementioned passage not only helps to convey a general truth but it also elicits the resolution events to attain the

denouement. After that, the writer switches to narration utilizing the past tense to bring the reader back to the story. In this way, the narrator shifts from narrative to scientific discourse to achieve stylistic variation and to insinuate that literary texts are not devoid of factual verbal behaviour even if they embrace a great deal of fictional discourse. Another example of the exploitation of the language of science for stylistic aims can be illustrated in the subsequent example. In George Eliot's *Middlemarch* (1872), which is a historical novel, a scientific claim is entailed in the following excerpt:

your pier-glass or extensive surface of polished steel made to be rubbed by a housemaid, will be minutely and multitudinously scratched in all directions; but place now against it a lighted candle as a centre of illumination, and lo! The scratches will seem to arrange themselves in a fine series of concentric circles round that little sun. It is demonstrable that the scratches are going everywhere impartially and it is only your candle which produces the flattering illusion of a concentric arrangement, its light falling with an exclusive optical selection... The scratches are events, and the candle is the egoism of any person now absent- of Miss Vincy for example. Rosamond had a providence of her own (Eliot, 1872: 255).

In the aforementioned passage, the author hints at the denotation of the character's moral trait by generating a similitude resulting from the deployment of a scientific claim. She varies the types of discourse in the same passage. She uses the procedural mode of writing formulated through the future tense and generic reference denoted by the impersonal pronoun, your, referring to the imprecise agent implying any reader as well as the directive linguistic act performed via the imperative tense. Then, she switches to the expository mode using a representative speech act expressed in the present tense and introduced by an inanimate agent.

This assertive statement represents an illusion to the candle light mirroring that can be substantiated by a statement explaining light reflection and refraction provided by Huygens (1690) who claims that the production of light that each small spot of a luminous body, like the Sun, a candle or a burning coal, engenders rays whose location is the centre; for instance, concentric circles represent the rays which come from the flame of a candle; the double refraction of the rays of light can be discerned when observing the candle flame through the crystal cut into prisms.

After formulating the scientific statement concerning the reflection of light, Eliot makes use of the historic present expressed in the metaphors relating to events and egoism to highlight the vividness of the stated ideas. Then, she shifts to the narrative mode

involving the past tense to pursue the description of the character and bring back the reader to the course of the story. In this way, the narrator alters the kinds of discourse using distinct linguistic acts to denote intra-author stylistic variation.

In another instance, Eliot introduces scientific vocabulary in *Middlemarch* when she states:

...living bodies, fundamentally considered, are not associations of organs ...but must be regarded as consisting of certain primary webs or tissues, out of which the various organs - brain, heart, lungs and so on - are compacted... Bichat with his detailed study of the different tissues, acted necessarily on medical function ... here would be another light as of oxy-hydrogen showing the very grain of things and revising all former explanations. Of this sequence to Bichat's work, already vibrating along many currents of the European mind, Lydgate was enamoured; he longed to demonstrate the more intimate relations of living structure (Eliot, 1872: 143-144).

In the above excerpt, the narrator formulates assertive statements presented in the present tense; she refers to the ideas of Bichat (1801) who claims that the different parts of the cellular system perform the role of a bond that connects the body organs and an intermediate anatomy that separates them; extended inside these organs, the cellular system basically contributes to their structure. After delineating Bichat's theory concerning the cellular tissue, Eliot switches to the past tense to chronicle the deeds of the mentioned scientist. Then, she shifts to the use of the past perfect tense to connote the significance of the microscope; in this way, the narrator sheds light on one of the inventions of the nineteenth century referring to the oxy-hydrogen microscope which relies on the lime-ball light (Brewster, 1837); this instrument which is also called the oxy-hydrogen engiscope is based on the light generated through yielding lime to the action of the oxy-hydrogen blowpipe (Goring & Pritchard, 1837). After eliciting the achievements made in the domain of medical research, the narrator resumes the narration of the story by explaining Lydgate's interest and perspectives in medical investigations using the past tense.

The language of science is exploited by various novelists. For example, in *Tess of the D'Urbervilles* (1891), which is considered as a pastoral novel, Thomas Hardy uses scientific discourse for the description of a natural phenomenon when he says:

The grey half-tones of daybreak are not the grey half-tones of the days' close, though the degree of their shade may be the same. In the twilight of the morning, light seems active, darkness passive; in the twilight of evening it is the darkness which is active and crescent, and the light which is the drowsy reverse. Being so often -possibly not always

by chance– the first two persons to get up at the dairy-house, they seemed to themselves the first persons up of all the world. (Hardy, 1891: 166–167).

In the aforementioned excerpt, the narrator describes the twilight using a set of assertive statements; the present tense is employed to denote a real phenomenon. This portrayal discloses a scientific claim referring to the fact that the Sun illuminates the atmospheric strata which throw back some of the received light to engender twilight which is halftone of light produced before sunrise and after sunset; the twilight is feeble or powerful depending on the degree of the Sun's dispersion below the horizon; it is stronger in the evening than in the morning since after sunset, the distribution of the rays of the Sun is supported by vapour whose quantity in the lower layers of the atmosphere is greater after dusk (Chambers, 1891).

The picture of the twilight is stated to refer to the liveliness of the characters, Tess and Clare; it entails the importance of getting up early to achieve the untimely tasks of skimming and milking as well as Tess's vivacity which makes her distinct from the others. The portrayal of this natural phenomenon suggests the significance of being awoken at a premature time and the opportunity of discerning the differences between daylight and nightfall. After exploring a real fact by depicting the features of the twilight as a natural phenomenon, the writer shifts to the past tense to talk about the awakening of the characters and carry on the process of narration. Therefore, the previously mentioned examples give an idea about the contribution of the language of science to the enrichment of functional and stylistic variation in literary prose. The summary of the main results and further discussion will be displayed in the next section.

5. Discussion

The language of science is a form of verbal behaviour used for academic, scientific and didactic purposes. It denotes facts and reality, it is often utilized in non-fiction speech or writing. The occurrence of the scientific discourse in literature may be sometimes imposed by the genre of the literary work as it is usually deployed in science fiction prose to portray the perspectives of science and refer to technical innovations. Generally speaking, it can be exploited in any type of literary text to produce a specific effect.

The analysis of the extracted passages has revealed that the use of scientific discourse in novels can serve to fulfil a referential function as the previously mentioned characters formulate scientific statements to supply the interlocutors with information about technical concepts such as a nautical device, an astronomical instrument, a celestial body or a living creature. Furthermore, the narrator may use technical vocabulary to perform

a realistic sketch of the scientific persons and findings shaping a historical period involved in the story. In addition to this, it can be claimed that scientific discourse can become a potent stylistic device; this can be inferred from the examples illustrating Verne's exploitation of the language of science to achieve the resolution of the narrative and Eliot's deployment of scientific vocabulary for generating an analogy.

Moreover, the analysed excerpts have denoted the fact that scientific discourse can play an important role in generating linguistic variation in literary prose; it can highlight functional variation when denoting distinct technical registers involved in the conversations of the characters representing scientists. Indeed, these characters employ daily register in their different conversations in addition to the scientific jargon used in specific communicative contexts. They personify persons belonging to distinct scientific disciplines; their technical registers vary depending on their occupations; for instance, in *Twenty Thousand Leagues under the Seas*, the nautical jargon pervades in the speech of Captain Nemo since he is a sailor; in *Two on a Tower*, the astronomical register is recurrent in the verbal behaviour of Swithin who is interested in astronomy; in *Hard Times*, the learner, Bitzer, employs scientific vocabulary to answer the question given in an educational context.

In addition to its embodiment in the characters' register, the language of science can contribute to the generation of stylistic variation when combined with literary language; in this case, it can be revealed through the authors' style shift that helps to display distinct modes of composition and expose the writers' skill in writing. It can lead to intra-author variation due to the stylistic alteration produced by the same writer within the same novel or distinct literary works. The inclusion of scientific discourse in literature can also represent a major aspect of inter-author variation since the degree of using scientific discourse in literary prose may vary from a writer to another. It depends on the literary genre and the nature of the personalities depicted by the characters as well as the writer's intentions, cultural background and degree of interest in science.

The scientific discourse encompassed in literary texts can help the reader to get supplementary knowledge about science and scientists; it can even push the audience's curiosity to make further research in order to know more about the scientific theories and inventions cited in the novels. Additionally, it can constitute a resource for instructors teaching language for specific purposes as it may be exploited to introduce the students to the jargon of scientific disciplines; it can also be used by language teachers to illustrate the features of the expository mode of discourse. The utilization of the language of science in literature can enable linguists to provide new insights about

the alliance of the different forms of linguistic behaviour and their role in boosting linguistic variation.

Conclusion

Scientific discourse denotes the language of science that is mainly used in academic contexts for informative and expository purposes. As it is a form of daily language, it can occur in literary prose to depict instances of real-life communicative events expressed through assertive linguistic acts performed by the characters or the narrator. It can be an indicator of the registers and styles of scientists and academics embodied in literary texts. Thus, it can function as a device serving to engender functional and stylistic variation.

The interplay between literary and scientific language results in a type of prose fiction that mingles pleasure with instruction. This implies that literary discourse is but a manifestation of the different forms of language used by people in everyday life exhibited in an artistic way. The study of the exploitation of scientific discourse in literature can disclose various perspectives concerning the contribution of literary prose to the exposition of the language and achievements of science. Therefore, further research is needed to unveil the importance of literary and scientific discourse as well as the assortment of different modes of expression in literary texts.

References

- Baillaigé, C. (1873). *Geometry, mensuration and the stereometrical tableau*. Quebec: C. Darveau.
- Bal, M. (1999). Introduction. In M. Bal (Ed.), *The Practice of Cultural Analysis: Exposing Interdisciplinary Interpretation*. (pp. 1–14). Stanford: Stanford University Press.
- Bazerman, C. (2004). Speech acts, genres and activity systems: How texts organize activity and people. In C. Bazerman, P. Prior (Ed.), *What Writing Does and How It Does It: An Introduction to Analyzing Texts and Textual Practices* (pp. 309–340). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Bewick, T. (1804). *A general history of quadrupeds*. New York: G& R Waite.
- Bichat, X. (1801). *Anatomie générale, appliquée à la physiologie et la médecine*. Paris: Brosson, Gabon et Cie.
- Brewster, D. (1837). *A treatise on the microscope*. Edinburgh: Adam & Charles Black.
- Carter, R. (1997). *Investigating English discourse: Language, literacy and literature*. UK: Routledge.
- Chalret, M.J. (1787). *Elémens d'arithmétique, de géométrie et d'algèbre*. Montauban: Vincent Teulières
- Chambers, G. F. (1891). *Pictorial astronomy for general readers*. London: Whitaker & Co.

- Cuvier, G. (1817.). *Le règne animale*. Paris: Deterville.
- Dick, Thomas. (1855). *The practical astronomer*. New York & London: Harper & Brothers Publishers.
- Dickens, C. (1854). *Hard times*. London: The Penguin Group.
- Donnelly, C. (1994). *Linguistics for writers*. USA: State University of New York Press
- Eagleton, T. (2008). *Literary theory: An introduction*. USA: University of Minnesota Press.
- Eliot, G. (1872). *Middlemarch*. London: The Penguin Group.
- Faber, P. (2012). Introduction. In P. Faber (Ed), *A Cognitive Linguistics View of Technology and Specialized Language* (pp. 1–6). Berlin: Walter de Gruyter.
- Finegan, E. (2008). *Language: Its structure and use*. USA: Thomson Wordsworth.
- Fredol, A. (1865). *Le monde de la mer*. Paris: Hachette.
- Fuchs, S. (1992). *The professional quest for truth: a social theory of science and knowledge*. USA: State University of New York Press.
- Giménez–Morino, R. (1997). The boundaries of the concepts of genre, register and style in academic discourse. In J. Pigné, A.J. Viera (Ed.) *Applied Linguistics: Theory and Practice in ESP* (pp. 37–44). Valencia: Universitat de Valencia.
- Goring, C.R. ve Pritchard. A. (1837). *Micrographia*. London: Whittaker & Co.
- Guépratte, C. (1839). *Problèmes d'astronomie nautique et de navigation*. Brest: Lefournier.
- Halliday, M.A.K. and Webster, J. (2009). *Continuum companion to systematic functional linguistics*. London. Continuum International Publishing Group.
- Hannay, J. (1989). *The literary uses of the rhetoric of science*: USA: Georgia State University.
- Hardy, T. (1882). *Tow on a tower*. New York and London: Harper & Brothers Publishers.
- Hardy, T. (1891). *Tess of the D'Uberilles*. London: The Penguin Group.
- Herrando–Rodrigo, I. (2010). "If you suffer from.. check the internet": the role of engagement and self–mention devices in medical research articles and electronic popularizations. In R.Lorés–Sanz, P. Mur–Dueñas, E. Lafuenta–Millán (Ed.), *Constructing Interpersonality: Multiple Perspectives on Written Academic Genres* (pp. 255–274). UK: Cambridge Scholars Publishing.
- Hodson, D. (1998). *Teaching and Learning Science: Towards a Personalized Approach*. UK: Open University Press.
- Huddleston, R. (1984). *Introduction to the grammar of English*. Cambridge: CUP.
- Huygen, C. (1690). *Traité de la lumière*. Leiden: Pierre Vander.
- Hymes, D. (1980). *Language in education: Ethnographic essays*. USA: Center for Applied Linguistics.
- Johns, A. M. (1997). *Text, role and context: Developing academic literacies*. Cambridge: CUP.
- Lemke, J. L. (1990). Technical discourse and technocratic ideology. In M.A.K Halliday; J. Gibbons, H. Nicholas (Ed.), *Learning, Keeping and Using Language* (pp. 435–460), Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company.
- Longacre, R. E. (1996). *The Grammar of discourse*. New York: Plenum Press.
- Mc Cabe, A. (1996). Evaluating narrative discourse skills. In K. N. Cole, P.S. Dale, D. J. Thai (Ed.), *Assessment of Communication and Language*. (pp. 121–142). Baltimore: Paul H. Brockes Publishing Co, Inc.
- Olsen, S. H. (1978). *The structure of literary understanding*. Cambridge: CUP.

- Romaine, S. (1994). *Language in society*. Oxford: OUP.
- Ruiz Garrido, M.F. (2010). Language variation in English for business and economics. In R. Giménez–Morino (Ed.), *Words for Working: Professional and Academic English for International Business and Economics* (pp. 57–95). Valencia: PUV.
- Searle, J. (1965). What is a speech act? In M. Black (Ed.). *Philosophy in America* (pp. 221–239). London: Allen & Unwin.
- Searle, J. (1976). A Classification of illocutionary acts. *Language in Society*. 5(1).1–23.
- Simpson, P. (2004). *Stylistics: A resource book for students*. London: Routledge.
- Sleigh, C. (2011). *Literature and science*. UK: Palgrave MacMillan.
- Suomela–Salmi, E. and Dervin, F. (2009). Introduction. In E. Suomela–Salmi, F. Dervin (Ed.), *Cross–Linguistic and Cross–Cultural Perspective on Academic Discourse* (pp.1–18). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Swales, J. M. (1990). *Genre analysis: English in academic and research setting*. Cambridge: CUP.
- Van Dijk, T. A. (1998). *Ideology: A multidisciplinary approach*. London: Sage Publication Ltd.
- Verdonk, P. (2006). Style. In K. Brown (Ed.) *Encyclopaedia of Language and Linguistics* (pp. 196–210). Oxford: Elsevier.
- Verne, J. (1873). *Eighty Days around the World*. (Geo M. Towle, Trans.). Philadelphia: Porter & Coates. (Original work published 1873).
- Verne, J. (2016). *Twenty thousand leagues under the seas*. (F.P.Walter, Trans.) Canada: Woodstock. (Original work published 1869).
- Wales, K. (2011). *A dictionary of stylistics*. USA: Taylor & Francis Group.
- Watts, R. (1981). *The pragmalinguistic analysis of narrative texts: Narrative cooperation in Charles Dickens's hard times*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Whitworth, M. H. (2002). Science and scientists in Victorian fiction. In W. Baker, K. Womack (Ed.) *A Companion to Victorian Novel* (pp. 111–121). USA: Greenwood Press.

Kitap Tanıtımı

Book Review

Geliş Tarihi: 25 Aralık 2021

Kabul Tarihi: 26 Ocak 2022

Yayın Tarihi: 30 Ocak 2022

İslâm hukukunda Kadın, Aile ve Toplumsal Cinsiyet. Judith E. Tucker, (Çev. Zeynep Esra Koca). İstanbul: Açılım Kitap, Nisan 2015. ISBN 978-9944-105-82-8

Tarih boyunca kadınların toplumsal, siyasal ve bunların da ötesinde varoluşsal noktada kendilerini konumlandırma çabaları devam etmiştir. Günümüzde de kadın, aile ve toplumsal cinsiyet meseleleri üzerinde oldukça ciddi çalışmalar sürdürülmektedir. Judith E. Tucker'ın 2011 yılında Cambridge Üniversitesi Yayınları tarafından *Women, Family, and Gender in Islamic Law* ismiyle basılan eseri bu konu hakkında yazılan diğer eserlere ilaveten konuyu çok katmanlı bir tarihi bakış açısıyla değerlendirmesi ve pratikteki uygulamalara ağırlık vermesi açısından diğer eserlerden ayrılmaktadır. Türkçeye Zeynep Esra Koca tarafından tercüme edilip Nazife Şişman'ın okuyucunun zihnini esere başarılı bir şekilde hazırlayan takdim yazısıyla birlikte *İslâm hukukunda Kadın, Aile ve Toplumsal Cinsiyet* kitabı Açılım Kitap tarafından 2015 yılında basılmıştır.

Tarih alanında Georgetown Üniversitesi'nde Profesör olan Judith E. Tucker uzun yıllar boyunca Osmanlı, Arap Dünyası, Ortadoğu ve Afrika ağırlıklı olmak kaydıyla kadın tarihi, toplumsal cinsiyet ve İslâm hukuku alanlarında çalışmalarını sürdürmektedir. Bu eser yazarın son kitabı olması hasebiyle uzun yıllar yaptığı çalışmalarının, yayımladığı kitapların, fikirsel sancılarının ve bu hususlar üzerinde ulaştığı kanaatlerin sonucu niteliğindedir. Tucker her konunun başında cevabını aradığı soruları okuyucuyla paylaşarak aslında okuyucuya konuya dair bakış açısının, ön kabullerinin ve bunların yanı sıra söz konusu konuyu hangi düzlemde ele alacağını işaretlerini vermektedir. Bu noktada alışık olmadığımız soru-cevap metodu ile yazar, eserinde araştırmacılara güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Bu sorular okuyucuyu kitabın giriş bölümünden sonuç bölümüne kadar takip etmektedir. Söz gelimi yazar, eserin hedef kitlesini ve amacını giriş bölümünde çalışmasının temelini de oluşturduğunu söylediği şu soru ile ifade etmiştir:

“Merhametli ve Adil Tanrı’nın iradesini gerçekleştirmeye çalışan yasal bir sistem nasıl oluyor da böylesi azgın bir kadın düşmanlığına ve hudutsuz ataerkil imtiyaza müsaade ediyor; hatta kolaylık sağlıyor? Bu durumda birçok müslüman kadın ve onların müttefiki olan erkekler neden İslamî ilkelerin bu dünyada ve ahirette iyilik ve adaletin kaynağı olduğuna; İslamî uygulamaların –muhtemelen bir kısmının gözden geçirme ve revizyon gereksinimi olsa da– kadın hakları, ayrıcalıkları ve adaleti için en iyi garantisi olduğuna sıkı sıkıya inanıyor?”.

Anlaşılaacağı üzere Tucker’in hedef kitlesi öncelikli olarak Müslüman kadınlar olmakla birlikte aslında tüm Müslümanlar ve bu konu üzerinde çalışma yapan araştırmacılarıdır. Tucker’in amacı ise genel manada İslâm hukukunda kadının nasıl konumlandırıldığını incelemektir.

Bu taraflı soru esasında bizlere yazarın konuya olan objektifini ve temel eleştirisini vermektedir. Fakat yine de Tucker’ın, İslâm hukuku, kadın ve toplumsal cinsiyet konularını çok katmanlı bir tarih araştırması olarak ele alması ve her konuyu İslâm hukukundaki yeri, 20. yy. öncesi uygulamaları, reform sonrası uygulamaları ve güncel gelişmeler ışığı altında değerlendirmesi sebebiyle kritik bir önem arz etmektedir. Yazar çalışmasının hedefinin yalnızca şeriatın kadın ve toplumsal cinsiyet konusunda ne “söylediği” ile sınırlı kalmayacağını aynı zamanda şeriatın; müslümanlar, fakihler ve sıradan insanlar tarafından nasıl anlaşıldığını ve yaşandığını, kaidelerinin nasıl uygulandığını yahut uygulanmadığının incelenmesi olduğunu ifade etmiştir. Tüm bunlar sebebiyle Tucker’in çalışması bu alandaki çalışmalar içerisinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

Eserin özelliklerine ek olarak ifade edilmelidir ki Tucker bir tarihçi olarak kitabına “Müslüman nüfusun ağırlıkta olduğu bölgeler” ve “Fıkıh ekollerinin ağırlıkla tâbi olduğu yerler” şeklinde iki dünya haritasıyla başlamaktadır. Ne var ki ikinci haritada Türkiye’de ağırlıkta olan fıkıh ekolünü Hanefî ve Şîî olarak göstermesi bir hayli dikkat çekmektedir. Nitekim Türkiye’de bölgesel olarak Hanefî ve Şafiî mezhebi ağırlıktadır. Buna karşın Şîî mezhebi neredeyse hiç yoktur. Bu yanlışlık haritanın geri kalanı noktasında referans alınmasını güçlendirmektedir.

Kitap, giriş ve sonuç bölümleri haricinde dört bölümden oluşmaktadır. Yazarın ifadesiyle her bir bölüm temsiliyet, ayrımcılık, eril bakış açısıyla norm oluşturma ve hukukun yaygın biçimde cinsiyetleştirilmesi meselelerine, kadın ve toplumsal cinsiyet konularına tematik yaklaşarak işlenmektedir. Kitabın ilk bölümünü “Zevce Olarak Kadın ve Zevç Olarak Erkek: Evlilik Mutabakatının Oluşumu”, ikinci bölümünü “Boşanmada Hakların Tayini”, üçüncü bölümünü “Hukukî Özneler Olarak Kadın ve Erkek: Ev İdaresi ve Şahitlik” dördüncü bölümünü ise “Toplumsal Cinsiyet Mekânında Kadın ve Erkek: Teslimiyet” oluşturmaktadır. Yazar tarafından her bir bölüm katmanlı bir tarih anlayışı zemininde, pratikteki yansımalarına da yer verilerek incelenmektedir.

Kitabın “Giriş” kısmında yazar bizlere düşünce dünyasını, konulara karşı takındığı tavrı ve temel iddialarını İslâm hukuku ile Modern hukuku karşılaştırarak aktarmaktadır. Bu bölümde yazarın İslâm hukukunun canlılığını ve hatta esnekliğini, şeriatın neredeyse tüm bir tarih boyunca sabit bir anayasaya dönüşmemesine dayandırması oldukça problemlili bir kanaattir. Zira İslâm hukukunun sabiteleri Hz. Peygamber döneminde atılmış ve bir anayasa niteliğinde dört halife dönemini de kapsamak kaydıyla uzun yıllar uygulanmış olması icmâ ile sabit bir kanaattir. İslâm hukukunun canlılığı ve esnekliği, bizâtihi yapısından kaynaklanan özelliklerindedir. Bu bağlamda yazarın ifade ettiği gibi sınırsız bir şeriat yoktur.

Giriş bölümünün bir diğer önemli iddiası yakın zamana kadar temel hukuk sözleşmelerinin tamamının erkekler tarafından yazılmış olması ve hukuk söylemlerinde kadının sesinin eksikliğinin vurgulanmasıdır. Vâkıa her ne kadar tespiti uygun düşse de sonuçları noktasında yazara katılmadığımı belirtmek isterim. Nitekim yazar feminist bir bakış açısıyla İslâm hukukunda kadının ikincil bir öneme haiz olduğunu ve ataerkil önceliklerin tutsağı konumunda olduğunu iddia etmektedir. Kanaatimce bu çıkarım tekâmül felsefesinin kuşatıcı bir şekilde çalışılmadığından kaynaklanmaktadır. Son olarak giriş bölümünde yazar İslâm hukukunun 9 ve 10. yüzyılda ki oluşum sürecinden 19. yy. sonlarına kadar olan sürecini tartışmakta ve sonrasında “modern” reformlara değinerek okuyucunun zihnini tarihsel zeminde ele alacağı konular için başarılı bir şekilde hazırlamaktadır.

Yazar “Zevce Olarak Kadın ve Zevç Olarak Erkek: Evlilik Mutabakatının Oluşumu” bölümünde velinin evlendirmesi, kefâet doktrini, mehir, halvet, nafaka, evlilik ödevleri, çok eşlilik ve mut’a nikâhı konularını klasik kaynaklardaki tanımları üzerinden aktarmaktadır. Tucker bu bölümde fıkıh literatüründe bakire olmayan anlamındaki “seyyib” kelimesi yerine “tayyib” kelimesini kullanmıştır (s.78). Bu kritik yanlışlık yazarın konuya hakimiyeti noktasında okuyucuda ciddi tereddütler oluşturmaktadır. Evlilik

hukukunda kadının: bağımlı, savunmasız, zayıf ve erkeğin: otoriter, dış dünyaya ait, güçlü olduğu yazarın bu bölümde ki temel iddiasıdır. Ne var ki İslam hukukunun temel kaynaklarını kullanım noktasında ki eksikliği bunun da ötesinde bütüncül inşa edilmiş bir hukuk sistemini parçacı bir zeminde değerlendirme çabası yine kendi ifadesiyle söz konusu hususlardaki kaideleri “karmaşık kurallar dizisi” olarak tanımlamasına sebebiyet vermiştir. Diğer yandan yazarın modern dönemde gerçekleştirilen reformları “çeşitli kaynaklardan alınan doktrinlerin bir araya getirilmesinden oluşmuş kırkyama bohçalar” şeklinde tanımlaması, başarılı modern kaynak kullanımı göz önüne alındığında son derece kıymetlidir. Tüm bunların yanında yazarın bu bölümde kadınların evliliğe hazır olup olmadığı hususunun rüşt ile mi yoksa fiziksel olgunluk (hayız (menstruation)) ile mi tayin edilmesinin isabetli olduğu sorusuna kapı aralaması, bu alanda çalışmayı düşünen araştırmacılar için bu konuları ele alacakları yeni zeminler teklif etmektedir.

Eserin “Boşanmada Hakların Tayini” başlıklı ikinci bölümün de yazar toplumsal cinsiyetin en katı işlendiğini ifade ettiği boşanma türleri, iddet ve nafaka gibi konuları ele almaktadır. Bu bağlamda Tucker söz konusu kanaatini “Boşanma hukuku ayrımcıdır: İslam hukuku erkeğin tek taraflı boşama hakkını, kadına tanımamıştır. Fakat âlimler kadının mağdur olmaması adına faydalı ama bir o kadar da elverişsiz çözümler sunmuştur. Bu yaklaşımlar, kadını daha az yeterlikte ve daha bağımlı gören ataerkil bakış açısıyla bire bir örtüşmektedir. Bununla birlikte fakihlerin ataerkil bakış açısını boşanma hukukuna yerleştirdiği görülmektedir.” söylemleriyle ifade etmektedir. Hâlbuki boşanma, birtakım yükümlülükleri beraberinde getiren bir karardır. Söz konusu yükümlülükler kişilere belli haklar tahsis etmiştir. Yazara göre kadının mehir, nafaka vs. gibi haklara haiz olmasında herhangi cinsiyetçi bir ayırım söz konusu değilken salt boşama hakkının olmaması noktasında keskin bir cinsiyetçi ayırım söz konusudur. Bu söylemlerin tamamı “eşitlikçi” söylemler adı altında kadınlara pozitif hak sağlama çabasından ibarettir. Nitekim burada taraflardan herhangi birine sağlanan pozitif hak diğer taraf için zulüm ifade etmektedir. Fakat bu zulüm feminist perspektifte yalnızca kadınlara yapıldığı takdirde “zulümdür”.

Bununla birlikte “*Osmanlı mahkemeleri hakkında erkeklerin talak sonrası mükellefiyetlerden kaçmasına göz yumma ihtimali vardır.*” diyerek Osmanlı Hukuk sistemine ithamda bulunması oldukça yersizdir. Nitekim Osmanlı dönemi mahkemelerine bakıldığında hukuk önünde herkesin eşit olduğu söz gelimi padişahların dâhi yargılandığı bir sistem görmekteyiz. Tarih kitaplarında ve Şer’i Sicillerinde bu durum aşikârdır. Bunun dışında yazar burada boşanma hususundaki reform hareketlerini incelerken bu hareketi temsil eden kişilerin batıya yaranma noktasındaki girişimlerine

dikkat çekmiştir. Ne var ki reformist faaliyetler iki tarafı da memnun edememiş ve iki taraf nezdinde de yetersiz ve sorunlu kalmıştır.

Kitabın üçüncü bölümünün konusu, kadınların ve erkeklerin, fikhî hükümler ve uygulamalar düzeyinde mülkiyet edinme, yönetme ve mülkiyetlerini devretme haklarıdır. Yazar “Hukuki Özneler Olarak Kadın ve Erkek: Ev İdaresi ve Şahitlik” başlığını taşıyan bu bölümü cinsiyetçi hukukî özne sorunu temelinde çalışmaktadır. Fakat içerisinde incelenen konular göz önüne alındığında söz konusu başlığın bölüme uygun olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Yazar üçüncü bölüme ön kabullerini yansıttığı şu soru ile başlamıştır: “Bir kadının mal varlığını yönetme ve yasal işlemlerde tamamen bağımsız ve etkin olma ehliyeti, cinsiyeti sebebiyle olumsuz etkilenmiş midir? Aynı şekilde bir erkeğin yasal ehliyeti, cinsiyeti nedeniyle arttırılmış mıdır?”. Kadının bir birey olarak mal edinebilmesinin yanı sıra, mehir, nafaka, miras, vakıf gibi konuların üzerinde özellikle durmuş; her ne kadar hukuk sisteminin kadının mehir üzerindeki imtiyazlı kontrolünü, miras hukukundaki payı ile dengelediğini kabul etse de ilerleyen sayfalarda kadının erkeğin yarısı kadar pay almasını ciddi oranda eleştirmiş ve kendi içerisinde çelişkiye düşmüştür.

Bu noktada yazar kadınların mülkiyet yönetimindeki ehliyetinin, velilik meselesi ile irtibatlandırarak kadının veli olma durumunu Osmanlı dönemi ağırlıkta olmakla birlikte tartışmıştır. Yazarın Osmanlı toplumunda kadınların veli olarak atanmasının yaygın olduğunu, toplumun kadını yetkin ve makul bir mülkiyet yöneticisi olarak gördüğünü ifade etmektedir. Bunların dışında bu bölümde yazarın Avrupalı kadınlarla Müslüman kadınları karşılaştırdıktan sonra Avrupalı kadınların aksine Müslüman kadınların kendi mal varlığı üzerinde tam yetki sahibi oldukları tespitini yapması dikkate değerdir.

Tucker ayrıca bu bölümde kadınların tek başlarına neden mahkemede, had ve kısas davalarında şahitlik yapamayacaklarını kadınlar erkeklerden neden daha az zeki olsun sorusuyla ele almıştır. Hâlbuki İslam hukuk felsefesinde bu durum kadın ve erkeklerin deneyimleri ile temellendirilmiştir. Nasıl ki kadınlarla ilgili hususlarda erkeklerin şahadetleri kısıtlanmışsa, erkeklerin çoğunlukla bulunduğu ve kadınların erkeklere göre daha hassas olduğu yerlerde de kadınların şahadet yetkileri kısıtlandırılmıştır. Söz gelimi şahadet, hüküm terettübüne sebebiyet vermesi açısından kritik bir konumdur. Bu noktada kişilerin fitratlarına bakılmaksızın hareket edilmesi mahkûma zulüm anlamına gelir. Burada hukukun gayesi kadına haksızlık yapmak değil mahkûmun durumunu en sağlıklı şekilde değerlendirmektir. Tüm incelemelerinden sonra Tucker İslam hukukunun kadını tıpkı erkekler gibi bağımsız bir birey olarak değerlendirdiği sonucuna varmıştır.

Eserin dördüncü ve son bölümü “Toplumsal Cinsiyet Mekânında Kadın ve Erkek: Teslimiyet” başlığını taşımaktadır. Tucker bu bölümde cinsiyet ayrımı ve/veya kadının tecrit edilmesi, örtünmesi ve cinsel davranışlarla ilgili kuralların ve yaptırımların İslâm’ın kadına karşı yaptığı ayrımın ve baskının sembolü şeklinde değerlendirildiğini fakat bununla birlikte modern birtakım takıntıların İslâm hukukuna dair anlayışı çarpıttığını bundan mütevellit bu konularda daha titiz bir inceleme yapacağını belirtmektedir. Bu önemli notun akabinde bu bölümü İslâm hukukçularının yasaklı kadın-erkek etkileşimi, kıyafet, cinsel sınır aşmaları ile ilgili bir dizi kural üzerinden toplumsal cinsiyetçi alanı ve cinsiyetçiliği nasıl kurduklarını inceleyeceğini özellikle belirtmiştir. Bu konuları fitne ve düzen kavramları temelinde ele almış ve İslâm hukukunun bu sorunu kadınların davranışlarına kısıtlamalar getirerek çözdüğünü iddia etmiştir. Oysa İslâm hukukunda kadınlara tesettür farz kılınmadan evvel erkeklere gözlerini haramdan sakınmaları farz kılınmıştır. Karşılıklı etkileşim hususunda iki tarafa da kendi fitratlarına uygun kısıtlamalar getirilmiştir. Daha önce de belirttiğimiz üzere hukuk kuralları cinslerin fitratlarını göz ardı ederek değerlendirilmemelidir. Nitekim yazar da bu konuları fıkıh kaynakları ışığında incelemiş ve erkeğin bakışının, erkek fitratında nelere yol açtığını detaylı bir şekilde dile getirmiştir. Bu durum bize yazarın kaynakları değerlendirme de taraflı bir bakış açısı kullandığını ve kendi içerisinde çelişkiye düştüğünü göstermektedir.

Yazarın İslâm hukukunca kadının toplumsal alanlardan uzaklaştırılmasını teklif ettiği tezi ise üçüncü bölümde özellikle vurguladığı İslâm’da kadın portresine taban tabana ters düşmektedir. Tüm bunlara ek olarak, fakiherin erkek-kadın etkileşiminin toplumsal düzeni farklı açılardan tehdit etmesi potansiyeli üzerinde durduğunu belirtmesi İslâm hukukunun cinsiyetler arasında bir ayrım yapmaktan ziyade sağlıklı toplum kurma hedefini açığa çıkarmaktadır. Son olarak yazar tecrit ve örtünme meselelerini reform sonrası dönemde ele alarak tüm bu tartışmalara modernitenin İslâm’dan ve yerel geleneklerden taleplerinin sebebiyet verdiğini belirtmektedir.

“Sonuç” başlığı ile kitap boyunca incelediği hususlara genel bir değerlendirme yapan yazar İslâm hukukunun bugününü ve müslüman kadınlar ve erkekler için bir otorite olarak varlığının devamını belirleyecek olanın toplumsal cinsiyet sorunları olduğunu vurgulamıştır. Yer yer İslâm hukukunu objektif bir şekilde incelemeye çalışsa da kitap boyunca önyargılarını devam ettiren yazar sonuç bölümünde Osmanlı dönemi hukukî belgelerini inceledikten sonra kadınlarla ilgili meselelere ve durumlara hassasiyetle yaklaşıldığını söylemektedir.

Tucker’in kabul edilemeyecek bir eksikliği de kaynak kullanımı noktasındadır. Akademik camiada bu denli ses getiren bir kitabın kaynak kullanımı noktasındaki eksikliği

okuyucunun kitaba güvenini oldukça zedelemektedir. Yazar ikincil kaynak şeklinde değerlendirebileceğimiz İngilizce literatürü oldukça başarılı kullanmasına rağmen birincil kaynak kullanımı hususunda aynı başarıyı sağlayamamıştır. Giriş bölümünde her bir bölümü, dört temel Sünnî hukuk doktrininin yanı sıra Şîî doktrinlerini de ele aldığını ifade etmektedir. Öte yandan hukuk doktrinlerinin gerek kaynak metinlere gerekse tarihi tesadüflere dayanılarak nasıl geliştirdiğini inceleyeceğini vurgulamaktadır. Her ne kadar yazar ele aldığı konularda hem Sünnîlerin hem Şîîlerin kanaatlerine, mezhepler arasındaki ihtilaflara yer vermek suretiyle eserin içeriğini zenginleştirmişse de bir görüşün bir kimseye yahut mezhebe nispet edilebilmesi için o kişi yahut mezhebin muteber kitaplarından etraflıca bir araştırma yapılması gerekmektedir. Fakat yazar bu eserinde Hanefî mezhebinin referans kaynaklarından istifade etmemekte, klasik açıdan yalnızca Merğînani'nin el-Hidaye isimli eseri ve İmâdî'nin İbn Âbidîn tarafından ihtisar edilen el-'Ukûdü'd-dürriyye fî tenkîhi'l-Fetâva'l-Hâmidîyye adıyla eseriyle yetinmektedir. Diğer mezheplerin görüşleri için de aynı şekilde yeterli kaynak kullanımı söz konusu değildir. İslâm hukuku meselelerinin aslî kaynaklarından etraflıca incelenmemesi, bu meseleler hakkında belirtilen görüşlerin mevsukiyeti noktasında okuyucunun zihninde soru işaretleri oluşmasına sebebiyet vermektedir. Bu ise yazarın konuyu tam ve doğru değerlendiremediği ihtimalini doğurmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak okuyucu verilen bilgileri aslî kaynaklarından kontrol etme ihtiyacı hissetmektedir.

Bu noktada çevirmenin kitabın dipnotlarını kaydırmaması, okuyucuda yazarın Sünnî mezhepler için Şîî kaynak verdiği (s.84/ 25; s.87/ 35; s.86/ 32; s.85/ 29; s.160/ 52–54.) gibi kritik yanılgılara da düşürmektedir. Bunlara ek olarak kitabın giriş bölümünde yazar Arap-İslam Dünyası'nda Osmanlı Dönemi üstünde çalışan bir sosyal tarihçi olarak yaptığı çalışmaların 17 ve 18. yy.'lardan kalma hukuk metinleri ve hukukî uygulamaların sicillerini içeren İslâm hukuku malzemeleri ile irtibat kurmaya sevk ettiğini söylemesine rağmen doğrudan sicil kayıtlarını referans almamakta, eserinde kayıtların kullanıldığı tezlere atıf yapmakla yetinmektedir. Sonuç olarak eserin kaynak kullanımı noktasında kritik eksiklikler ve çevirmen tarafından yapılan kaynak gösterim hataları bulunmaktadır.

Sonuç itibarıyla İslâm hukuku tekâmül felsefesi üzerine inşa edilmiş olduğundan dolayı bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmediği sürece her zaman kişiyi çıkmazlara sürükleyecektir. Bununla birlikte üzerinde oldukça emek verildiği anlaşılan bu eserde, kaynak kullanımı eksikliğinin doğal bir sonucu olarak mezheplere yanlış yahut eksik fikirler nispet edilmiş bu da yazarın konuyu değerlendirmesini oldukça güçleştirmiştir. Tüm bunların yanında yazarın bölümlere başladığı sorular ufuk açıcı niteliktedir. Kadınlara dair hemen hemen her konu üzerinde inceleme içermesi kitabın oldukça kapsayıcı bir eser olduğunu göstermektedir. Bu noktada eserin bir diğer önemli özelliği

birçok müslüman ülkede İslâm hukuku adı altında uygulanan hukuktan sık sık örnekler vermesidir. Her bölümün sonunda “Güncel Gelişmeler” başlığı altında OHAK’tan (Osmanlı Hukuk-u Aile-i Kararnamesi), İngiltere, Pakistan ve Senegal’de kurulmuş olan “Müslüman Yasaları Altında Yaşayan Kadınlar” (Women Living under Muslim Law) örgütüne, Fransa’daki müslümanların şemsiye örgütü olan Fransa Müslüman Konseyi (Conseil Français du Culte Musluman, CFCM) kararlarına kadar oldukça geniş bir perspektiften durumu değerlendirmesi araştırmacılara genel çerçeveyi sunması açısından son derece kıymetlidir. Tüm bu değerlendirmelerin neticesinde Tucker’in bu eseri İslâm hukukunda kadın, aile ve toplumsal cinsiyet çalışmayı planlayan tüm araştırmacılar için konun çok katmanlı bir tarih perspektfinden nasıl değerlendirildiğini görmeleri açısından kıymetli bir eserdir.

 Hande Yavuz

İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
hande.yavuz@ibnhaldun.edu.tr